

V. I. Lenin.

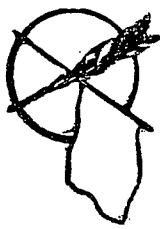
V. I. LENÍN

HEIMSVALDASTEFNAN

HÆSTA STIG AUÐVALDSINS

Alþýðleg skýring

EYJÓLFUR R. ÁRNASON
þýddi

EFNISYFIRLIT

Formáli	7
Formáli frönsku og þýzku útgáfunnar	9
<i>Heimsvaldastefnan, hæsta stig auðvaldsins</i>	15–171
I Samþjöppun framleiðslunnar og einokun	17
II Bankarnir og hið nýja hlutverk þeirra	37
III Fjármálaauðvald og fjármáladrotnnar	59
IV Útflutningur fjármagns	79
V Skipting heimsins á milli auðvaldssamsteypnanna	87
VI Skipting heimsins á milli stórveldanna	99
VII Heimsvaldastefnan — sérstakt þróunarstig auðvaldsins ..	115
VIII Afsetueðli auðvaldsins og hrörnun	131
IX Gagnrýmin á heimsvaldastefnumi	144
X Sess heimsvaldastefnumar í sögunni	163
<i>Viðbætur</i>	173–185
Baselávarpið (þýð. Ásgrimur Albertsson)	173
Nokkrar skýringar	179

FORMÁLI

Pessi bæklingur, sem hér birtist lesendum, er ritaður í Zürich vor-
ið 1916. Aðstaða míni til ritsarfa þar var sú, að mig skorti auðvitað
að nokkru leyti enskar og franskars bækur og tilfimlanlega rússnesk-
ar. Ég hagnýtti mér þó helzra enska ritið um heimsvaldastefnuna,
bók J. A. Hobsons, með allri þeirri gaumgæfini, er rit þetta verðskuld.
ar að minnum dómi.

Bæklingurinn er skrifabúr undir ritskoðun keisarastjórnarinnar.
Pessvegna var ég ekki aðeins neyddur til að einskorða mig við strang-
fræðilegar, einkum hagfræðilegar skyringar, heldur varð ég og að
orða þær fáu nauðsynlegu athugasemdir stjórnunálegs eðlis með
mesu varið, tæpa á þeim, nota róamál, þetta bólvaða mál, sem
keisarastjórnin neyddi sérhvern bytingamann til að nota í hvert
sinn, er hann stakk niður penna til „löglegra“ ritsarfa.

Það er þungbært nú, á dogum frelsisins, að lesa aftur afskrænda og
lemstraða kafla bæklingsins, reyrða í járnviðjar ritskoðunar keisar-
ans. Ég varð að útskýra það a „prælamálinu“, að heimsvaldastefnan
sé undanfari söfisískrar byltningar, að þjóðrembingssósiálisminn – (só-
sialismi í orði, þjóðrembingur í reynd) tákni fullkomin svik við só-
sialismann, algert liðlaup yfir til borgarastéttarinnar, að pessi klofn-
ing verkalýðsneyfingarinnar sé tengd hlutlægum aðstæðum heims-
valdastefnunnar o. s. frv. Og þeim lesanda, sem lætur sér um pessi
mál hugað, verð ég að benda á nýja útgáfu, sem bráðlega mun birt-
ast af þeim greinum minnum, er ég ritaði erlendis á árunum 1914–
1917. Þá vil ég einkum vekja athygli á bls. 161–162 í þessari bók.
Par neyddist ég til að nefna Japan sem dæmi til að afhjúpa fyrir les-
endum hin ósvifnu ósannindi auðmannanna og málaliðs þeirra, þjóð-

rembingskratanna, í landvinnungamálum — og hversu blygðunarlaust

þeir *hylma yfir* landrán *eigin* auðstéttar. (Baráttu Kaukskys gegn

þjóðrembingskrötum er sjálfri sér ósamkvæm). Athugull lesandi mun

auðveldlega geta sett Rússland í stað Japans og Finnland, Pólland,

Kírland, Úkraínu, Khiva, Búkhara, Eistland og aðra landshluta, sem

ekki eru byggðir StóR-Rússum, í stað Kóren.

Ég vona, að bæklingur minn verði til þess að skýra það meginat-
riði efnahagslifsins, sem menn verða skilyrðislaust að vannsaka, vilji
þeir skilja og meta rétt yfistandandi strið og stjórnmál vorra daga,
sem sé hagfræðilegt, eðli heimsvaldastefnunnar.

Petrograd, 26. apríl 1917

Höfundurinn.

I.

Þessi bók var rituð árið 1916, undir ritskoðun keisanastjórnarinnar, eins og tekið er fram í formála rússnesku útgáfum. Ég a þess ekki kost nú að umrita allan textann, enda væri það líklega ekki heppilegt, því að aðaltítgangur bokarinna var og er einn að breyða upp *heildarmynd* af heimsbúskap auðvaldsins, eins og hann birtist í allþjóðlegum víkláhrifum í byrjun 20. aldarinnar, er fyrsta imperialista heimssyrjöldin stóð fyrir dyrum, og studist ég þar við niðurstöður óvesfengdra borgaralegra hagskýrslna og játningar borgaralegra fræðimanna frá öllum löndum.

Þá er það jafnvel nýtsamilegt mörgum kommúnistum í frenstu auðvaldslöndunum að fullvísá sig um það við lestar þessa bokarkorns, sem er *Lögreg frá sjónarmiði keisararitskoðumarinnar*, að gerilegt er og nauðsynlegt að notfara sér þær litlu leifar lögmyætra starfsskilyrða, sem kommúnistum eru enn eftirlátnar, til þess að rifa sundur allan blekkingavæfinn í stéttarbraukkennigunum og tálvominnum um „heimslyðreði“. Á þetta t. d. við um Ameriku nú á dögum og í Frakklandi eftir síðustu handtökur nær allra kommúnista þar. Nauðsynlegasta fáuka við þessa ritskoðuðu bók, mun ég reyna að koma fyrir í þessum formála.

FORMÁLI

F R Ö N S K U O G P V Z K U Ú T G Á F U N N A R

II.

Í bókinni eru færðar sönur á, að styrjöldin 1914—1918 var af beggja hálfu imperialisk styrjöld (þ. e. a. s. strið landvinnunga og ránskapar), strið um uppskiptingu heimsins, um deilingu og endurdeilingu nýlendnanna, „áhrifasvæði“ fjármálaauðvaldsins, o. s. frv.

Því sönnun þess, hvert sé innsta þjóðfelagseðli – eða öllu heldur innsta stéttareðli – styrjaldar, finnst auðvitað ekki í diplomatiskri sögu styrjaldarinnar, heldur með því að rannsaka *hlutiðgar aðstæður ríkjandi stéttu i öllum* styrjaldarríkjum. Til þess að geta lýst þessum hlutlægu aðstæðum, mega menning ekki nefna einstök dæmi eða einstök heimildaratriði. (Þjóðfélagsleg fyrirbæri eru geysi flókin, og alltaf má finna eins mörg dæmi og einstök atriði og mannlýstir til styrktar hverskyns fullyrðingum.) Það verður skilyrðislaust að safna *heildarupþýsingum um undirstöðu efnahagslifsins i öllum ríkjum*, sem í styrjöld eiga, og í öllum heiminum.

Síkar óhrekjandi heildarupplýsingar tilgreindi ég, er ég lýsti *skipptingu heimsins* árin 1876 og 1914 (í VI. kafli) og hvernig járnbrautarkerfið skiptist milli hinna ýmsu landa heimsins árin 1890 og 1913 (í VII. kafli). Járnbrautinnar eru ávöxtur heitzu iðngreina auðvaldsins, kola- og járníðnaðarins – ávöxtur, og jafnframt gleggstí mælikvarði á þróun heimsverzlunarinnar og síðmenningar borgavalegs lýðræðis. Í fyrrí köflum bókarinnar er sýnt fram á samband járnbrauta og stóriðju, einokunar, sölusambla, samsteypna, hringa, banka og fjármálaþáveldis. Dreifing járnbrautarkerfisins og það hversu misjafnt það skiptist og misjafnt það þróast er afleiðing einokunaraðvalds vorra daga á heimsvisu. Óg þessar niðurstöður sýna, að stórveldastríð eru gersamlega óumflýjanleg að grundvelli slíks þjóðarbúskapar, á meðan séreignarrétturinn á framleiðslutækjum helzt.

Lagning járnbrauta virðist vera óbrotin og sjálfsögð framkvænd, lýðræðislegt fyrirbrigði memingar og síðmentunar. Þannig er það í augum borgaralegra professoðra, sem launað er fyrir að lofsyngja þrélahald auðvaldsins í augum broddborgara í millistétt. Í reyndinni eru þessar framkvæmdir riðnar við net auðvaldsins með þúsund þráðum og yfirleitt tengdar séreignarréttinum á framleiðslutækjum. Óg það hefur gert lagningu þeirra að taki til kúgunar á einum milljarði manna (í nylendum og hálfnylendum), þ. e. a. liðlega helmingi jarðarbúa, sem annaðhvort búi í ófjálsum löndum eða eru launaprælar auðvaldsins í „síðmenntuðum“ löndum.

Séreignarréttur byggður á vinnu smáframleðenda, frjáls samkeppni, lýðræði – öll pessi vigorð, sem auðmenn og blöð þeirra nota

til þess að blekkja verkamenn og bændur, heyra til löngu liðnum tíma. Hagkerfi auðvaldsins er orðið að alþjóðlegu kerfi nylendukúgunar og fjárplogsstarfsemi fárra „framfaralanda“ gagnvart yfirgræfandi meirihluta af ibútum jarðarinnar. Og rásfengnum er skipt á milli 2–3 heimsvelda, næningja, grárra fyrir jánum (Amerika, England, Japan), sem vilja draga heiminn út í sitt strið fyrir sínun hluta úr rásfengnum.

III.

Friðarsamningarnir í Biest-Litovsk voru gerðir að forsögn þýzka keisaradæmisins, og um Versalasamningana, sem voru miklu brottalægri og niðingslegrir, réðu hin „lyðræðissinnuð“ lyðveldi Ameríku og Frakkkland og hið „fjálsa“ England ölu. En hvorutveggja þessir samningar gerðu mannkynnu himmesta greiða. Þeir afhjúpuðu jafnt leigða blekbullara heimsvaldastefnunar og afturhaldssama smáborgara, sem hrósa „Wilsonstefnunni“, – kalla sig friðarsíma og sósíalista – og reyna að sanna, að tök séu á friði og umbótum á dögum heimsvaldastefnunnar.

Stríðið kostaði tugi milljóna fallina og lemstraðra, en það var hað til þess að skera úr um, hvor ætti að fá bróðurpartinn af rásfengnum, himm þýzki eða enski hópur einokunarverningjanna. Þessar staðreyndir, ásamt „friðarsamningunum“ báðum, opna fljótega augum milljóna og tugmilljóna manna, sem borgarastéttin hefur hrett, kúgað, svikið og heimskað. Alþjóðleg byltingarkreppa vex. Af hörmungum þeim í öllum löndum, er stríðið orsakaði, spratt heimsbyltningarástand, sem getur ekki lokið með öðru en sigurselli verkalýðsbyltingu, hversu seinfarnar og örðugar leiðir sem hún veiður að fara.

Baselárvarp 2. alþjóðasambandsins, frá árinu 1912, skilgreindir ekki eðli styrjalda almenni, heldur einmitt styrjöld þeirrar tegundar, sem brautzit 1914. En styrjaldir eru margskonar. Það eru einnig til byltingarsinnaðar styrjaldir. Þetta ávarp er nú legsteinninn yfir háðungargjaldþroti og svikum garpanna í 2. alþjóðasambandinu.

Íg læt því endurprenta þetta ávarp sem viðbót við pessa útgáfu og beini enn á ný athygli lesenda að því, að hetjurnar í 2. alþjóða-

sambandinu sneiða vendilega hjá öllum þeim greinum ávarpsins, þar sem einmítt skýrt og greinilega er rætt um sambengið milli væntanlegs striðs og verkalyðsbyltingar — jafn vendilega og afbrotamaður sneiðir hjá staðnum, þar sem hann framtíði glæpinn.

IV.

Í þessari bók er einkum lögð áherzla á að gagnrýna „Kautskystefnuma“. En það er sú alþjóðlega stefna, sem „helstu fræðimenn“ og leiðtogað 2. alþjóðasambandsins í öllum löndum eru fulltríar fyrir (Otto Bauer og félagar hans i Austurriki, Ramsey MacDonald o. fl. í Englandi, Albert Thomas í Frakklandi o. s. frv., o. s. frv.); auk þess sem fjöldi sósiálista, endurbótásina, pasifista, borgaralegra lyðræðissina og klérka aðhyllist hana.

Þessi stefna er annars vegar afleiðing af upplausn og hrörnum 2. alþjóðasambandsins og hins vegar óhákvæmilegur ávöxtur hugmyndaheims smáborgaranna, sem eru, vegna allra lífskilyrða sínna, flæktrí borgaralegra lyðræðishleypidóma.

Hjá Kautsky og hans nótum þýða sítkar skoðanir algert fráhvarf fra bytingarsinnuðum meginregnum marxismans, sem hann var í áratugi talsmaður fyrir, einkum í baráttunni gegn hentistefnu sósiálista (sósiálista eins og Bernsteins, Millerands, Hyndmans, Gompers og annarra). Það er því engin tilviljun, að á svíði stjórnunálastarfsemi hafa Kautskysinar allra landa sameinast þeim tekifærissinnum, sem lengst ganga (á vettvangi 2. eða gula alþjóðasambandsins) og hafa tengzt borgaralegum ríkisstjórnum (með þáttöku sósiálista í borgaralegum samsstýrjum).

Bytingarsinnuð verkalyðshreyfing í heild, sem effist nú um heimallan, og einkum kommunísaþreyfingin, þarf nauðsynlega á að halda skýringum og afhjúpunum á fræðilegum vilum „kautskystefnumar“. Þetta er því brýnara sem tálstefnur stéttarfiðar og „lyðræðis“ eiga yfirleitt miklu fylgi að fagna viða um heim. Þær stefnur gera raunar ekkert tilkall til að kallast marxismi, en reyna þó nákvæmlega eins og Kautsky og félagar hans að breiða yfir og fela hinum djúptreku andstæður innan heimsvaldstefnumar og óumflýjanleik þeirrar byltengarkreppu, sem hún hefur skað. Baráttá gegn þessum stefnum

er skylda, sem hvílir á flokki verkalyðsins. Hann verður að vinna frá borgarastéttinni þá smáframlæðendur, sem hún hefur glapið, og þær milljónir vinnandi manna, sem búa við smáborgaraleg lífskilyrði að meira eða minna leyti.

V.

Það er nauðsynlegt að segja nokkur orð um VIII. kaflann: „Afætueðji auðvaldsins og hrörnum“. Eins og tekið er fram í meginmáli bokarinnar, hefur Hilferding, fyrverandi marxisti, en núverandi samþerji Kautskys og einn aðalfulltríu borgaralegu endurskoðunarstefnumnar innan „Óháða þýzka sosialdemókratfloksins“, gengið skref aftur á bak í þessum efnunum, — ef hann er borinn saman við Englendinginn Hobson, hreinskilinn friðar- og endurbótásina. Klofning verkalyðshreyfingarinnar í heiminum er nái orðin augljós og opinber (2. og 3. alþjóðasambandið). Vopnaskipti og borgarastéttír á milli þessara tveggja stefna eru einnfremur augljós staðreynið. Í Rússlandi hjálpa mensevirkar og „þjóðoyltingarmenn“ Koltsjak og Dénikin gegn bolsévikum, en í þýzalandi berjast Scheidemann og Noske og þeirra félagar ásamt borgarastéttinni gegn spartakistum. Sama sagan endurtekur sig í Finnlandi, Pólland, Ungverjalandi o. s. frv. Hver er efnahagsleg undirstaða þessara heimssögulegu fyrirbrigða?

Það er einmítt afætueðji auðvaldsins og hrörnum, sem einkenna hasta sögulega stig þess, þ. e. heimsvaldstefnuna. Eins og færðar eru sönnur á í þessari bók, hefur auðvaldsþróunin valdið því, að upp hafa komið örfa mjög voldug og auðug ríki, sem félættu alla veröldina með því einu að „klippa arðniða“. En í ríkjum þessum býr ekki fullur tíundi hluti mannyks — eða mjög riflega reiknað tæpur fimmuntungur. Útflutta fjármagnið gaf í tekjur 8–10 milljarða franka á ári, miðað við verðlag eins og það var fyrir strið og borgaralegar hagskýrslur gerðar á þeim árum. Ná nemur þetta auðvitað miklu meiru.

Það er skiljanlegt, að með þessum *aukagröðu* er auðmennirnir öllast fram yfir þann ágóða, sem þeir kreista út úr verkalyðsins eigin lands, getti þeir múað verkalyðsleiðtogum og þeim hluta verkalyðs, sem er best settur. Og auðvaldið í „framfaralöndunum“ mítar þeim — mítar þeim aðal vegu, beint og óbeint, opinskátt og í laumi.

Н. ЛЕНИНЪ (ВЛ. ИЛЬИНЪ).

Þessi borgaralegi verkalyður, eða „heldri verkamenn“, sem 1 lífnað arháttum, tekjum og öllum skoðunum eru algerðir smáborgarar, er aðalstyrkur 2. alþjóðasambandsins og á vorum dögum eru þeir þjóðfélagsleg (ekki hernaðarleg) höfuðstoð borgarastéttarinnar. Þessir „heldri verkamenn“ eru í reyndinni *evindrekar borgarastéttarinnar* innan *verkalyðshreyfingarinnar*, handbendi atvinnurekenda (labour lieutenants of the capitalist class), rauverulegir formelendur endurskoðunarstefnu og þjóðembingsháttar. Í borgarastyrjöldinni á milli verkalyðs og borgarastéttar skipa þeir sér, æði margir, óumflýjanlega í raðir borgarastéttarinnar, í lið „Versalamannanna“ gegn „kommún örðum“.

Ef menn skilja ekki efnahagslega undirstöðu þessa fyrirbæris, meta ekki rétt þjóðingu þess á svíði stjórnmála og þjóðfélagsmála, er þeim ofviða að feta, þó ekki sé nema eitt skref, í þá átt að leysa vandamál kommúnistahreyfingarinnar og rauhnæf verkefni kommandi þjóðfélagsbyltigar.

Heimsvaldastefnan er undanfari þjóðfélagsbyltinga verkalyðsins. Það hefur sammazt um heim allan síðan 1917.

6. juli 1920

N. Lenin

(Популярный очерк).

КАКЪ НОВЪШИЙ ЭТАПЪ КАПИТАЛИЗМА,

Síðastliðin 15—20 ár, einkum þó eftir spánsk-ameríkska stríðið (1898) og Búastríðið (1899—1902), nota hagfræðilegar og pólitískar bókmennir gamla og nýja heimsins æ oftar orðið „imperialismi“ um voru tíma. Árið 1902 kom út í London og New York rit enska hagfræðingsins J. A. Hobsons, „Imperialisminn“. Sjónarmið höfundar er friðarvilji og borgaraleg umbóta. Stefna í þjóðfélagsmálum, og er það í eðli sínu samskonar afstaða og sú, sem fyrverandi marxisti Karl Kautsky hetur nú. Hann gefur ágæta og nákvæma lýsingu á aðaleinkennum imperialismans, hagfræðilegum og pólitískum. Árið 1910 kom út í Vínarborg rit austuríksa marxistans Rudolfs Hilferdings, „Fjármálaauðvaldið“. Allt um skakkar skoðanir höfundarins á peningakvenningunni og þratt fyrir nokkra tilhneigingu til þess að setta marxisma og hentistefnu, er í ritipessu einkar verðmæt skilgreining á „yngsta þróunarstigi auðvaldsins“, en þannig hljóðar undirtitillinn á bók Hilferdings. Það, sem sagt hefur verið um imperialismann hin síðari ár, einkum í fjölda tímarita- og blaðagreima sem og í ályktunum þeim, er samþykktar voru á bingunum í Chemnitz og Basel haustið 1912,

fer naumast í neinu verulega fram úr þeim hugmyndum, sem fyrrgreindir höfundar hafa túlkað, eða nánar tiltekið, tekið saman ...

Hér á eftir munum vér reyna að setja fram í stuttu mál og á eins auðskilinn hátt og tök eru á, samhengi og víxláhrif *helztu* hagfræðilegra sérkenna imperíalismans. Vér munum ekki eiga þess kost að dvelja við hina hagfræðilegu hlið málins, eins og hún verðskuld-¹. Aftast í bókinni² eru tilvísanir í bækur og aðrar skýringar, sem naumast allir lesendur hafa áhuga á.

I. KAFLI

SAMPJÖPPUN FRAMLEIÐSLUNNAR OG EINOKUN

Eitt gleggsta einkenni auðvaldsskipulagsins er stórkostlegur vöxtur iðnaðarins og fáðæma hröð samþjöppun framleiðslunnar í sífellt staðri fyrirtæki. Í nútíma iðnaðarskýrslum fæst fullkomnust og áreiðanlegust vitneskja um þennan þróunarferil.

Í Þýzkalandi voru t. d. árið 1882 3 af hverjum 1000 iðnaðarfyrirtækjum stóriðjuver, þ. e. höfðu í þjónustu sinni fleiri en 50 verkamenn, árið 1895 6 og 1907 9. Af hverjum 100 verkamönnum höfðu þessi fyrirtæki í þjónustu sinni sömu ár: 22, 30 og 37. En samþjöppun framleiðslunnar er miklu hraðari en samsöfnun verkamanna; því að vinnuafköst í stóriðjuverunum eru miklu meiri. Þetta sýna skýrslur um gufuvélar og rafmagnshreyfla. Ef vér virðum fyrir oss það sem í Þýzkalandi er nefnt stóriðja í viðtækri merkingu, þ. e. a. s. einnig verzlun, sangögngur o. s. frv., kemur eftirfarandi í ljós: Af 3.265.623 fyrirtækjum Þýzkalands eru 30.558 stóriðjuver, eða aðeins 0,9%. Hjá þessum fyrirtækjum vinna 5,7 millj. verkamanna af 14,4 millj. eða 39,4%.

¹ Hér á höfundurinn við ritskoðunina. Útg.
² Pessar tilvísanir í bækur eru hér neðanmáls. Útg.

eða 75,3%. Af raforku nota þau 1,2 millj. kw., eða 77,2%.

Minna en einn hundraðhluti fyrirtækja ræður yfir meiru en þrem fíjorðu hlutum alls gufuafli og raforku! Aðeins 7% af öllu gufuafli og raforku koma á hin 2,97 millj. smáfyrirtækja (þar sem vinna flest 5 verkamenn), en þau eru 91% af heildartölu fyrirtækjanna. Fáeinartugþúsundir stóriðjuvera ráða öllu, milljónir smáfyrirtækja engu.

Árið 1907 voru 586 fyrirtæki í Þýzkalandi með 1000 verkamenn og þar yfir. Þau höfðu í þjónustu sinni nærrí einn tíunda hluta (1, 38 millj.) allra iðnverkamanna og næstum *einn briðja hluta* (32%) gufuafliins og raforkunnar.¹ Eins og vér sjáum, eykur peningauðvald og bankar á yfirburði og vald þessara fáu stórfyrirtækja, og það í bókstaflegri merkingu, þannig að milljónir smára og meðalstórra, og jafnvel nokkur hluti himna meiri „iðjuhöld“ eru í raun og veru algerlega háðir fæeinum hundruðum milljónaeigenda úr hópi fjármálastórlaxanna.

Í Bandaríkjum Norður-Ameríku, öðru hápróðu landi nútímaauðvaldsins, er samþjöppun framleiðslumnar enn hraðari. Þar fjalla skýrslurnar um iðnaðinn í þrengri merkingu, og fyrirtæki eru flokkuð eftir verðmæti ársframleiðslu þeirra. Árið 1904 voru þar 1900 stóriðjuver með 1 millj. dollara ársframleiðslu og þar yfir (af 216,180 fyrirtækjum, eða 0,9%). Hjá þessum stóriðjuverum unnu 1,4 millj. verkamenn (af 5,5 millj.).

¹ Tölurnar eru tekinar úr Annalen des deutschen Reichs, 1911.

eða 25,6%), og samanlögð ársframleiðsla þeirra nam 5,6 milljörðum dollara (af 14,8 milljörðum dollara, eða 38%). Fimm árum síðar, árið 1909, voru samsvarandi tölfur þessar: 3060 fyrirtæki (af 268,491 eða 1,1%) með 2 millj. verkam. í þjónustu sinni (af 6,6 millj. verkam. eða 30,5%) og 9 milljarða dollara ársframleiðslu (af 20,7 milljörðum dollara, eða 43,8%).¹

Allt að því helmingur samanlagðrar framleiðslu allra fyrirtækja landsins er í höndum *eins hundraðs hluta* af heildartölu þeirral! Og þessi 3000 stóriðjuver teygja sig yfir 268 iðngreinar. Af þessu er augljóst, að samþjöppun framleiðslunnar leiðir á ákveðnu þróunarstigi til einokunar, að kalla má af sjálfu sér. Það er nefnilega auðvelt fyrir nokkrar tylftir stóriðjuvera að komast að samkomulagi sín á milli, og á hinna boginn torveldar einmitt risastærð fyrirtækja alla samkeppni og veldur viðleitni til einokunar. Fráhvarf frá samkeppni til einokunar er eitt mikilvægsta — e. t. v. veigamesta — fyrirbrigðið í hagkerfi nútímaauðvalds, og vér verðum að athuga það nánar. En áður verðum vér að gírða fyrir hugsanlegan misskilning.

Amerísku hagskýrslurnar segja: 3000 stóriðjuver í 250 iðngreinum. Eftir því aðtu að koma 12 stóriðjuver á hverja iðngrein.

En þannig er það ekki. Það eru ekki stóriðjuver í öllum iðngreinum. Óg á hinna bögginn er hinna svonefndi *samruni*, þ. e. sameining iðjuvera úr ýmsum iðngreinum í eitt fyrirtæki, einkar þýðingarnið auðkenni á því auðvaldi, sem náð hefur sínu hæsta

¹ Statistical Abstract of the United States, 1912, bls. 202.

þróunarstigi. Það getur verið fyrirtæki, sem annast hráefnavinnslu á ýmsum stigum (t. d. braðslu málmgrytis í steypujárn, vinnslu steypujársins í stál og síðan framleiðslu ýmissa fullunninna vara úr stáli), eða iðngreinar, sem hafa á hendi hjálparhlutverk hver gagnvart annarri (t. d. vinnslu úr úrgangi og aukaafurðum, framleiðslu umbúða o. s. frv.).

„Samruni fyrirtækjanna“ — ritar Hilferding — „dregur úr markaðssveiflum og stuðlar að því, að hin samrunnu fyrirtæki fái stöðugra gróðahlutfall. Í öðru lagi miðar samruninn að því að byggja verzluninni út. Í þriðja lagi gerir hann fært að koma á tekniframförum og að öðlast þar með aukagrða samanborið við hin „hreinu“ (ekki samrunnu) fyrirtæki. Í fjarða lagi styrkir hann aðstöðu samrunnu fyrirtækjanna í samkeppni gagnvart hinum „hreinu“ fyrirtækjum á erfiðleikatínum, þegar verðlækkun hráefna gerist hægar en verðfall fullunninnar vöru.“¹

Heymann, borgaralegur, þýzkur hagfræðingur, sem ritað hefur séristaka bók um „blönduð“, þ. e. sammunnin, fyrirtæki þýzka járníðnaðarins, segir svo: „Hátt efnisverð og lágt verðlag á fullunnnum vörum mylja „hreinu“ fyrirtækin á milli sín — — Niðurstaðan litur þannig út: „Eftir standa annars vegar stóru kolafélogin, sem vinna milljónir tonna af kolum árlega, rammlega skipulögð í kolasölusamlag. Nátengdar þeim eru svo stóru stálsmiðjurnar og sölusamlag þeirra. Þessi stóriðjuver framleiða 400.000 tonn af stáli árlega, eiga

samsvarandi fjölda af kola- og járnánumum og járnbraðsluverksmiðjum og framleiða fulluma stálvöru. Í þjónustu sinni hafa þau 10.000 verkamenn, og búa þeir í skálum, sem fyrirtækin eiga. Þau eiga jafnvel að nokkru járnbrautir og hafnir. Þessi stóriðjuver eru í dag einkennandi fyrir þýzka járn- og stáliðnaðinn. Samþjöppunin heldur stöðugt áfram. Einstök fyrirtæki verða sífellt stærri, æ fleiri fyrirtæki innan sömu iðngreinar eða úr ýmsum greinum sameinast í stórbönkum í Berlin. Varðandi þýzka námuðnaðinn hefur sannleikurinn í kenningum Karls Marx um samþjöppun framleiðlunnar verið sannaður út í æsar, a. m. k. í landi, þar sem iðnaðurinn nýtur tollverndar og farmgjaldahunninda. Námuðnaður Þýzkalands er fullþroskaður til eignarnáms.“¹

Samviskusamur borgaralegur hagfræðingur hlaut að komast að þessari niðurstaðu, en slíkt er undantekning. Þess verður þó að geta, að hann virðist setja Þýzkaland sér á bekkr, vegna þess að iðnaður landsins er verndaður háum tollum. En þessi aðstaða gat aðeins hraðað samþjöppuninni og myndun einokunarsamtaka atvinnurekenda, samsteypna, sölusambla o. s. frv. Það er sérstaklega mikilsvert, að samþjöppun leiðir *einrig* til einokunar í Englandi, landi friðsrar verzlunar, enda þótt það verði nokkru seinka og e. t. v. í annarri mynd. Professor Hermann Levy segir svo í sérstöku

¹ Rudolf Hilferding: Das Finanzkapital, ný útg. Berlin 1947. Bls. 286—287.

riti, „Einokun, samsteypur og hringar“, og byggir þar á sögnum um efnahagsþróun Stóra-Bretlands:

„Í Stóra-Bretlandi er það einmítt stærð fyrirtækja og afkastageta, sem felur í sér tilhneingingu til einokunar.

Þetta staðar einkum af mikilli fjárfestingu í einstökum fyrirtækjum, eftir að sampjöppun á annað borð er byrjuð, og gerir auknar kröfur um fjárfamlög til nýrra fyrirtækja og torveldar þar með stofnun þeirra. Eunfremur (og það virðist os mikilvægast) mun hvert nýtt fyrirtæki, sem vill ekki verða eftirbátur sampjöppuðu stóriðjuveranna, bjóða fram sík kynstur af njúum vörum, að það getur því aðeins sett þær með hagnaði, að eftirsprunin vaxi gífurlega. Að öðrum kosti mun betta offramboð lækka verðið strax, svo að það verður óarðvænlegt, þeði fyrir hið nýja fyrirtæki og einokunarsamtökin“. Í Englandi geta samsteypur og hringar venjulegast því aðeins hagnýtt sér kosti einokunar-skipulagsins, að fyrirtækini sem við þau keppa séu fá, „að jafnaði ekki nema tvær tyltfir“ – stakra fyrirtækja. Þetta er gagnstætt því, sem er í öðrum löndum, þar sem verndartollar léttu undir með myndun samsteypna. „Á einu svíði atvinnulífsins óskiptu birtast hér áhrif sampjöppunar á einokun stóriðjunnar eins skýrt og á verður kosið.“¹

Þegar Marx ritaði „Auðmagnið“ fyrir hálfdri öld, álitu flestir hagfræðingar friðlaða verzlun „náttúrulög-mál“. Hin viðurkenndu ví sindi reyndu að drepa með bögninni rit Marx, sem sannaði með fræðilegri og

sögulegri skilgreiningu á auðvaldinu, að frijals sam-keppni skapar sampjöppun framleiðslunnar er síðan leiðir til einokunar á ákveðnu stigi þróunarinnar. Einokun er nú orðin staðreynd. Hagfræðingar rita hlaða af bókum, þar sem þeir lýsa einstökum fyrirbrigðum einokunar, og tilkynna nú sem fyr einum rómi, að „kenningar Marx bafi verið hraktar“. Staðreyndirnar eru þó harðar í horn að taka, eins og Englendingar segja, og nenn verða að taka tillit til þeirra, hvort sem þeir vilja eða ekki. Staðreyndirnar sýma, að munurinn á hinum einstöku auðvaldsslöndum, t. d. um verndartolla eða frjálsa verzlun, er ekki í öðru fólginn en smá-vægilegum afbrigðum á formum einokunar eða tímanum, er hún verður til. Einokun sem afleiðing sam-pjöppunar framleiðslunar er almennt grundvallarlög-mál á núverandi þróunarstigi auðvaldins:

Það er hægt að segja með allmikilli nákvæmni, hvenær hið nýja auðvald leysti það gamla *endanlega* af hóimi í Evrópu. Það var einmítt í byrjun 20. aldarinnar. Í einni nýjustu yfirlitsgreininni um sögu „einokunarmyndunar“ lesum vér eftirfarandi:

„Það er hægt að nefna einstök dæmi um einokunar-samtök hjá auðvaldinu fyrir 1860. Þar getur að finna vísi þeirra forma, sem nú eru algeng. En allt er það aðeins forsaga. Eiginlegt upphaf nútíma einokunar-samtaka er lengst hægt að rekja aftur til áranna eftir 1860. Fyrsta þróunartímabil einokunarsamtaka, sem um munaði, hefst með alþjóðlegum erfiðleikatínum eftir 1870 og stendur fram yfir 1890“ — — „Í Evrópu nær frjáls samkeppni hámarki sínu á árunum 1860—80.

pá lauk sköpun auðvaldsskipunar í Englandi í hinni gömlu mynd. Í Þýzkalandi sótti auðvaldsfyrirkomu lagið mjög á og lagði til úrslitaráttu við handiðnað og heimilisíðnað og tekur að mynda sín eigin tilvistarform. —

Byltingin mikla hefst með hrúninu 1873, eða nánar tiltekið, með þeirri hnignun sem fylgdi því og setur mark sitt á hagsögu Evrópu í 22 ár samfleyyt, að undanskildu hléi sem naumast varð greint í byrjun 9. tugs aldarinnar, og óvenjulega braðri, en skammæjum velgengnivinnri velgengni um 1889¹ — „Á skammæjum velgengnistínum 1889—90 var samsteypukerfið óspart notað til þess að hagnýta góðari. Vanlugsuð stefna hækkaði verðlagið hraðar og meir en annars hefði orðið. Nær allar samsteypur luku þá ævi sinni í „hrunsins gróf“ við líttin orðstír. Síðan komu fimm ár með viðskiptaerfiðleika og lágt verðlag, en það var ekki lengur sami andinn sem ríkti innan iðnaðarins. Það var ekki lengur litil á erfiðleikatíma sem eitthvað, er ekki yrði hjá komið, heldur aðeins sem hlé á undan nýju góðari.

Pannig hófst annað tímabil samsteypuþróunarinnar. Í stað þess að vera hverfullt fyrirbrigði, urðu samsteypurnar einin af hornsteinum alls efnahagslifssins. Þær leggja undir sig eitt svíð iðnaðar af öðru, fyrst og fremst hráefnaiðnaðinn. Í byrjun síðasta áratugs aldarinnar hafði samsteypukerfið náð þeirri skipulagstækni í kokssölusamlaginu, að varla varð um bætt —, en það varð aftur fyrirmynd kolasölusamlagsins. Veltuárin miklu í lok aldarinnar og kreppuárin 1900—1903 bera Öll samsteypuþróunarkið í fyrsta skipti í sögunni, a. m. k.

í námu- og járníðnaðinum. Þá var lítið á það sem nýjung, en nú telur almenningur það sjálfsagðan hlut, að stór svið atvinnulífsins hverfi frá frjálsri samkeppni eins og samkvæmt áætlun.²

Helstu áfangarnir í sögu einokunarinnar eru þá þessir: 1) 1860—70 — frjáls samkeppni nær hámarki; naumast greinanleg drög til einokunarsamtaka. 2) Eftir kreppuna 1873 — viðtæk þróun samsteypna, en þær eru samt emnpá undantekningar; þær eru ekki stöðugar, heldur hverful fyrirbrigði; 3) Veltiárin í lok 19. aldarinnar og kreppan 1900—1903. Samsteypurnar verða einn af hornsteinum alls efnahagslifssins. Auðvaldsstefnan er orðin að heimsvaldastefnu.

Samsteypurnar koma sér saman um söluskilmála, greiðsluffresti o. þ. h. Þær skipta markaðinum á milli sína. Þær ákveða framleiðslumagn. Þær ákveða verð. Þær deila gróðanum á milli einstakra fyrirtækja o. s. frv.

Tala samsteypna í Þýzkalandi var árið 1896 h. u. b. 250 og 1905 385 og höffðu innan sinna vélbanda h. u. b. 12000 fyrirtæki. En það er almennt viðurkennt, að

¹ Th. Vogelstein: Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen, í Grundriss der Sozialökonomik, IV. Abt. Tübingen 1914. Sbr. einig eftir sama höfund: Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika. Bd. 1. Lpz. 1910.

² Dr. Riesser: Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland. 4. útg. 1912, bls. 149. Robert Liefmann: Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation, 2 útg. 1910, bls. 25.

bessar tölfur séu of lágar. Fyrrgreind atriði úr þýzkum iðnaðarskýrslum frá 1907 sýna, að 12.000 stærstu fyrirtækin hafa þá í sinni þjónustu áreiðanlega meira en helminginn af allri gufju og raforku landsins. Í Bandaríkjum Norður-Ameríku voru hringarnir taldir 185 ár ið 1900, 250 árið 1907. Amerískar hagskýrslur flokka öll iðjuver eftir því, hvort þau eru í eigu einstaklinga, verzlunarhúsa eða félaga. Í eigu þeirra síðast nefndu voru árið 1904 23,6% og árið 1909 25,9%, þ. e., meira en einn fjórði hluti allra fyrirtækja landsins. Í þessum fyrirtækjum unnu árið 1904 70,6% og árið 1909 75,6% eða þrír fjórðu hlutar allra verkamanna. Framleiðslan nam hvært árið um sig 10,9 og 16,3 milljörðum dollara, sem var 73,7% og 79% af heildarframleiðslunni.

Samsteypur og hringar ráða oft yfir 70–80% af allri framleiðslu hlutaðeigandi iðngreina. Rínar-Westfalska kolasölusamlagið hafði í sínum höndum, þegar það var stofnað árið 1893, 86,7% og árið 1910 a. m. k. 95,4%

allrar kolavinnslu í héraðinu.¹ Einokun, sem verður til á þennan hátt, tryggrir fyrirtækjum feikilegar tekjur og verður til þess, að settar eru á fót stórar framleiðslustöðvar, sem tak að teknina í þjónustu sína. Oliuhringurinn fragi í Bandaríkjumum, Standard Oil Co. var stofnaður árið 1900. „Skrásett fjármagn hans er 150 milljónir dollara. Gefin hafa verið út venjuleg hlutabréf yfir 100 milljónir dollara og forgangshlutabréf yfir 106 milljónir dollara. Af þeim síðari var greitt í

¹ Dr. Fritz Kestner: Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern, Berlin 1912, bls. 11.

arð á árunum 1900—1907 sem hér segir: 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40%, alls 367 millj. dollara. Frá árinu 1882 til loka ársins 1907 var hreinn gróði 889 millj. dollarar, þar af voru 606 millj. dollara greiddar í arð, en afgangurinn var lagður í varasjóð² — — „Árið 1907 unnu eigi færri en 210.180 verkamenn og aðrir starfsmenn hjá öllum fyrirtækjum, stálhringsins (United States Steel Corporation). Hjá stærsta fyrirtæki þýzka námuðnaðarins, Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft, unnu árið 1908 46.048 verkamenn og starfsmenn.“³ Stálhringurinn (U. S. Steel Corp.) framleiddi þegar árið 1902 9 millj. tonna af stáli.⁴ Framleiðsla hans nam 1901 66,3% og 1908 56,1% allrar stálframleiðslu Bandaríkjanna. Málmgrytið vinnsla hans var þessi sömu ár, hvort um sig, 43,9 og 46,3%.

Í skýrslu nefndar, sem skipuð var af ríkisstjórn Bandaríkjanna til eftirlits með hringunum, segir þetta: „Yfirburðir þeirra yfir keppinautana byggjast á stærð fyrirtækja þeirra og frábærri tækni. Tóbaks- hringurinn hefur kappkostað alla tíð frá upphafi að láta vélarnar koma hvarvetna sem mest í stað manns- handarinnar. Í því skyni keypti hann öll einkaleyfi sem snerta á einhvern hátt. tóbaksvinnslu og varði óhemju upphæðum til þess. Mörg tæki sem keypt hafði

¹ R. Lietmann: Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen. I. ütg. Jena 1909, bls. 212.

² Sama rit, bls. 218.

³ Dr. S. Schierschky: Kartelle und Trusts. Göttingen 1903, bls. 13.

⁴ Th. Vogelstein: Organisationsformen, bls. 275.

verið einkaleyfi á voru ekki nothæf í fyrstu, og urðu verkfræðingar hringsins að fullkomna þau. Í lok ársins 1906 voru stofnuð tvö dótturfélög, sem hafa það hlutverk eitt að afla einkaleyfa. Í sama skyni kom hringurinn á fót eigin málsteypum, vélaverksmiðjum og viðgerðarverkstæðum. Við eitt þessara fyrirtækja, í Brooklyn, vinna að jafnaði 300 verkamenn. Hér eru upptinningar um tilbúning vindlinga, smávindla, neftobaks, tinfyllna til umbúða, askja o. fl. reyndar og bættar, ef þörf krefur¹ . . . „Aðrir hringar hafa einnig í þjónustu sinni svokallaða developing engineers (verkfræðinga til tæknilegra endurbóta), sem hafa það hlutverk að finna nýjar framleiðsluaðferðir og prófa tæknilegar endurbætur. Stálhringurinn greiðir verkfræðingum sínum og verkamönnum há verðlaun fyrir uppfindingar, sem miða að því að fullkomna tæknina og draga úr framleiðslukostnaðinum.“²

Á svipaðan hátt er tæknilega endurbótastarf skipulagt í þýzki stóriðju, t. d. í efnaiðnaðinum sem hefur fleygt stórkostlega fram á síðustu áratugum. Árið 1908 hafði samþjöppun framleiðslunnar þegar skapað í þessum iðnaði two forstu, „hópa“, sem nálguðust á sinn hátt einokunarfyrirkomulagið. Í fyrstu stofnuðu þessir „hópar“ tvö bandalög fjögurra stærstu verksmiðjanna, — „tvenndarbandalög“ — og hafði hvort þeirra að

baki sér 29—21 millj. marka fjármagn. Annars vegar var fyrverandi Meister-verksmiðjan í Höchst og Cassella-verksmiðjan í Frankfurt við Main; hins vegar ani-lín- og sódaverksmiðjan í Ludwigshafen og fyrverandi Bayer-verksmiðja í Elberfeld. Síðan gerðu báðir þessir aðiljar samning við sitt stórfyrirtækið hvor, annar árið 1905 og himm árið 1908. Þannig urðu til tvö „þrenningarbandalög“, og hafði hvort þeirra að baki sér 40—50 millj. marka fjármagn. Pessi „bandalög“ hafa þegar hafið sín a milli „umleitanir“ og „samninga“ um verðlag o. s. frv.¹

Samkeppni breytist í einokun. Afleiðingin er risaskref fram á við á þeirri þróunarbraut, að framleiðslan verði samfélagsleg. Einkum verða framkvæmdir tæknilegra uppfindinga og endurbóta samfélagslegar.

Petta er allólikt hinni gömlu frjálsu samkeppni á milli stríjála atvinnurekenda, sem ekki vita hver um annan og framleiða vörur til sölu á óþekktum markaði. Samþjöppun framleiðslunnar er komin í það horf að hægt er að gera um það bil rétta áætlun um hráefnalindir (t. d. járngrýtisnámr) í hlutaðeigandi landi og, eins og vér munum sjá, í nokkrum löndum og jafnvel heiminum öllum. Og ekki er látið sitja við áætlanirnar einar saman. Risavxin einokunarsambönd sölsa hráefnalindirnar undir sig og safna þeim á eina hönd. Samkvæmt lauslegum útreikningum um þol

¹ Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco Industry. Washington 1909, bls. 266. Tilvitnumin tekin eftir Dr. Paul Tafel: Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik, Stuttgart 1913, bls. 48.

² Dr. Paul Tafet áður tilv. rit, bls. 49.

markaðsins, koma þessi sambönd sér saman um „skiptingu“ hans og gera þar um formlegan samning. Þau einoka faglært vinnuaf, ráða til sín beztu verkfræðingana, sölsa undir sig sangöngutækin – járnbrautirnar í Ameríku, gufuskípafélogin í Ameríku og Evrópu. Á heimsvaldastigi sínu kenst auðvaldið næst því að gera framleiðslukerfið í fyllsta máta samfélagslegt. Það má segja, að það teymi auðmennina gegn vitund þeirra og vilja yfir í einskonar nýtt þjóðtélagskerfi, sem myndar millistigið milli fullkomins samkeppnisfrelsis og algerlega samfélagslegra framleiðsluháttar.

Framleiðslan verður samfélagsleg, en séreignarrétturinn helzt. Hin samfélagslegu framleiðsluteki halda áfram að vera einkaeign fárra manna. Almenn formfrjálsrarsamkeppni, sem viðurkennd eru í orði kveðnu, standa áfram, en ok það sem fáir einokunarburgeisar leggja á allan landslyð verður mörgum sinnum þyngra, tilfinnanlegra og óbærilegra.

Þýzki hagfræðingurinn Kestner hefur tekið til at-hugunar „baráttuna milli samsteypnanna og hinna „utanstaðu“, þ. e. a. s. þeirra, sem teljast ekki til samsteypnanna. Hann nefnir rit sitt „Skipulagsnauðung“, en að sjálfsögðu hefði hann átt að tala um nauðungar- undirgefni undir vald einokunarsambandanna, til þess að fegra ekki auðvaldið. Það er fróðilegt að líta, a. m. k. samtökin nota í þessari nýju og siðfáguðu baráttu, sem þau heyja nú á tínum fyrir „skipulagningu“:

1) Útilokun frá hráefnum („ein helzta aðferðin til þess að knýja fyrirtæki til inngöngu í samsteypurnar“).

- 2) Útilokun frá að fá verkamenn með „bandalagsaðgerðum“ (þ. e. samningum á milli atvinnurekenda og verkalyðssamtaka, um að verkameninnir megi eingöngu vinna hjá samsteypum). 3) Hindrun aðflutninga. 4) Hindrun afurðasölu. 5) Samningar við kaupendur um að skipta einvörðungu við samsteypurnar. 6) Kerfisbundin undirboð (til að eyðileggja þá „utanstaðu“, þ. e. fyrirtæki, sem ganga ekki á hönd einokunarburgeisum. Milljónum er sóað til þess að selja vöruna um ákveðim tíma undir framleiðsluverði. Þess eru dæmi, að bensín hefur verið lækkað úr 40 mörkum niður í 22 mörk, eða næri því um helming).
 - 7) Hindrun lánveitinga. 8) Viðskiptabann.
- Hér er ekki lengur um að ræða samkeppni milli smáiðju og stóriðju, teknibráðra og úreltra fyrirtækja. Vér sjáum einokunarburgeisana taka fyrirkverkar öllum sem játast ekki undir einokunina, ok hennar og gerreiði. Í vitund borgaralegs hagfræðings endurspeglast þessi þróunarferill þannig:
- „Á svíði hreinræktarviðskiptastarfsemi – ritar Kestner – á sér einnig stað röskun á kostnað kaupmennskustarfseminnar í þess orðs eldri merkingu til hagsbóta fyrir skipulagða spákaupmennsku. Kaupmaðurinn, sem skilur þeir fyrir viðskiptamannana vegna tæknis og verzunarreynslu sinar og kann að finna og vekja dulda effirsprung, svo að árangur verði af, kemst ekki bezt áfram, heldur spákaupmennsku-snillingarnir (?!), sem geta séð fyrir eða fundið á sér skipulagspróunina, möguleikana á sambandi milli hinna einstöku fyrirtækja og banka“...

Sé þessu sníð á venjulegt mannamál, verður merkingin þessi: Próun auðvaldsins er svo langt á veg komin, að enda þótt vöruframleiðsla „ríki“ sem áður og sé álitin grundvöllur alls efnahagslifs, hefur þegar verið grafið undan henni, og mestur hluti gróðans fellur gróðabralls, smillingunum“ í skaut. Til grundvallar þessum gróðabréðum og félglæfrum liggur samfélagspróun framleiðslunnar, en spákaupmenn njóta ávaxtanna af hinum miklu framförum mannkynsins, sem hefur nú brotið sér leið í pennan áfangastað. Vér munum sjá síðar í þessari bók, hvernig smáborgaralega og afturhaldssimaða gagnrýnendur á imperialismann dreymir „af þessum ástæðum“ um *afturhvarf* til „frjálsrar“, „friðsamlegrar“ og „heiðarlegrar“ samkeppni.

„Langvinnrar verðhækunar, sem leiðir af samsteypumyndunum – segir Kestner – hefur hingað til eingöngu gætt í sambandi við mikilvægstu framleiðsluvörurnar, einkum kol, járn og kali, en hins vegar aldrei til lengdar um fullunnar vörur. Sú aukning gróðans sem verðhækkaninni er samfara hefur einig verið einskorðuð við framleiðslu á framleiðslutækjum. Við þessa athugun verður að bæta, að hráefnaðin aðurinn (ekki framleiðsla á hálfunninni vör) eykur ekki aðeins afrakstur sinn og arðsemi við samsteypu-myndun og á kostnað þess iðnaðar, sem fulgerir vöruna, heldur fær einnig *yfirráð* yfir honum, sem ekki þekktist á dögum frjálsrar samkeppni.“¹

Orðið sem vér skáletrum leiðir í ljós að alatatriði máls-

ins, það sem borgaralegir hagfræðingar viðurkenna svo sjaldan og treglega, og núverandi forvígismenn hentistefnunnar, með Karl Kautsky í fararbroddi, reyna svo ákaft að eyða og undanskilja. Yffiráðað staðan og ofríð, sem henni fylgir er megininkenni „yngsta þróunarstigs auðvaldsins“. Það er það ástand, sem hlaut að skapast með myndun alvaldra einokunaramtaka efnahagslísins, og það sem raunverulega hefur skapazt.

Eitt dæmi enn um aðferðir samsteypnanna. Þar sem hægt er að ná tökum á öllum eða helztu hráefnalindum, er myndun samsteypna og einokunarsamtaka einstaklega auðveld. Samt vari rangt að halda, að einokunarsamtök geti eigi orðið til í iðngreinum, sem alls ekki geta lagt undir sig hráefnalindir. Hráefni í sement er t. d. allstaðar til. Í Þýzkalandi er þessi iðnaður samt rammlega skipulagður í samsteypur. Verksmiðjurnar eru sameinaðar í heraðssölusamlög: Suðurbýzka, Rínar-Westfalska samlagið o. s. frv. Einokunarverðlagið er 230–280 mörk fyrir vagnhlassið, en kostnaðarverð þess er 180 mörk! Fyrirtækin greiða 12–16% í arð. Og því má ekki gleyma í þessu sambandi, að „smillingar“ þessarar nýju spákaupmennsku vita, hvernig þeir eiga að láta stórar fúlgur hverfa ofan í eigin vasa, auk þess sem úthlutað er í arð. Einokunarburgeisarnir hafa jafnvel í frammi hverskonar klæki til þess að halda samkeppnini utan veggja þessa arðsama iðnaðar. Röngum orðrómi er hleypt af stað um sláma afkomu iðnaðarins, nafnlausar aðvaranir eru birtar í blöðnum, t. d.: „Auðmenn eru alvarlega varaðir við að

leggja fé í sementsiðnaðinn". Loks eru fyrirtæki hinna „utanstæðu“ (sem takar ekki þátt í sölusamlögum) keypt upp og þeim greitt „afsalsfé“ frá 60–80 og allt að 150 þúsund mörk.¹ Einokunin ryður sér allsstaðar til rúms og notar til bess öll ráð, frá „hóflegum“ skaðabótagreiðslum til amerískrar „notkunar“ á dýnamiti gegn keppinautum.

Sú fullyrðing, að samsteypur komi í veg fyrir kreppur, er ein af skröksögum borgaralegra hagfræðinga, sem reyna fyrir hvern mun að fegra auðvaldið. Þvert á móti – einokun sem verður til í *nokkrum* iðngreinum, eykur og magnar það öngþveiti, sem einkennir *alla* framleiðsluháttu auðvaldsins. Misræmið í þróun landbúnaðar og iðnaðar stóreykst, og er það einkenni auðvaldskipulagsins yfirleitt. Sú forréttindaaðstaða, sem þungaiðnaðurinn svonefndi, einkum kola- og járn-iðnaðurinn hefur náð, – en hann er allra iðngreina fastast skipulagður í samsteypur –, hefur í főr með sér „stórum aukið stefnuleysi“ í öðrum iðngreinum, eins og Jeidels segir. En hann er höfundur einhvers bezta rit eins, sem til er um „afstöðu þýzku stórbankanna til iðnaðarins“.²

„Því þróaðri, sem þjóðarbúskapur einhverrar þjóðar er“, – skrifar Liefmann, opinskár talsmaður auðvaldsins – „þeim mun frekar beinist hann að áhættu-

sífellt meira misræmi á milli hinna ýmsu greina þjóðarbúskaparins, öngþveitti og kreppum. Fyrnefndur Lieffmann neyðist til að viðurkenna: „Að öllum líkindum mun mannynið, áður en langt um liður, standa andspænis miklum tæknibytingum sem munu einnig hafa áhrif á skipan efnahagslífssins“ . . . (rafmagn, flug) . . . Á slíkum tínum, þegar róttækari þjóðhagsbreyingar eiga sér stað, er venjan sú, að mikil spákaupmenna daffar jafnhliða.“²

Kreppur af öllu tagi – og þá oftast en ekki eingöngu viðskiptakreppurnar, – auka að sínu leyti stórkostlega á viðleitni til sambjöppunar og einokunar. Vér setjum hér einkar lærdomsrik ummæli eftir Jeidels um þýðingu kreppunnar árið 1900, en hún markar eins og kunnugt er straumhvörf í sögu einokunarsarnataka nútímans:

„Í kreppunni árið 1900 gat að líta, samhliða fyrirtækjum aðaliðngreinanna, mörg fyrirtæki sem voru sambkvæmt nútíma skilningi á eftir tímanum um skipulag. Það voru „hrein“ fyrirtæki (þ. e. fyrirtæki, sem höfðu ekki runnið saman við önnur), en höfust til

¹ L. Eschwege: Zement í titmar. Die Bank, 1909, 1. bd., bls. 115–121, 123, 125.

² Jeidels: Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie, Leipzig 1905, bls. 271.

samari fyrirtækjum en ella, eða erlendum fyrirtækjum, fyrirtækjum, sem þarfast langs tíma til að þroskast, eða þá fyrirtækjum, sem hafa aðeins staðbundna þýðingu.“¹ Sí aukna áhætta er, þegar öllu er á botninn hvolt, tengd hinum geipilega vexti auðmagnsins, sem að kalla má flýtur yfir bakka sína, streymir til annarra landa o. s. frv. Samtímis veldur sívaxandi tæknipróun

¹ Liefmann, Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften bls. 434.

² Sama rit, bls. 465–66.

velgengni ásamt hinum, á ölduhrygg góðærисins. Verðfallið og þverrandi eftirsprung leiddu hörmungar yfir þessi „hreinu“ fyrirtæki, sem ýmist varð ekki vart í sambandi við samrunnu risafyrirtækin, eða þá aðeins um stuttan tíma. Þess vegna leiddi þessi síðasta kreppa til miklu meiri sampjöppunar iðnaðarins en hinar fyrri, t. d. kreppan 1873. Sú kreppa skóp að vísu ákveðið úrval bezt velvæddu fyrirtækjanna, en það úrval gat ekki, vegna þáverandi véltaekni, leitt til einokunar þeirra fyrirtækja, sem sigruðust á kreppunni og lifðu hana af. Fyrir tilstilli margbrotnar tækni, viðtækrar skipulagnningar og fjárstyrks, hefur stóriðjuverum járn- og rafmagnsíðaðar vorra daga tekist að koma á einmitt slikri varanlegri einokun á háu stigi, og einnig – en þó í minna mæli – hefur vélaverksmiðjunum tekið betta, einnig nokkrum málimiðjufyrirtækjum og flutningafyrirtækjum o. s. frv.¹

Einokunin er lokaorð „yngsta þróunarstigs auðvaldsins“. En lýsing vor á raunverulegu valdi og þýðingu einokunarsamtaka nútímans myndi vera mjög ófullnægjandi og gölluð, ef vér tækjum eigi til athugunar hlutverk bankanna.

Aðal- og frumverkefni bankanna er greiðslumiðun. Um leið og þeir annast þetta starf, breyta þeir óvirku fjármagni í virkt, þ. e. fjármagn sem gefur af sér arð þeir safna hverskyns peningatekjur og fá auðstéttini þær til umráða.

Samtímis því sem bankastarfsemin dafnar og þjapparnir úr smávægilegum miðlurum í volduga einokara, sem ráða yfir næstum öllu fjármagni allra atvinnurekenda og smáframleiðenda og einnig yfir mestum hluta framleiðslutækja og hráefnalinda í viðkomandi landi og í mörgum löndum. Þessi umskipti margra smávægilægra miðlara í líttin hóp einokara er einn snarasti þátturinn í breytingu auðvaldsins yfir í kapítaliska heimsvaldastefnu. Þess vegna verðum vér fyrst og frenst að athuga sampjöppun bankanna.

Í öllum þýzkum hlutabönkum, sem réðu yfir meira hlutafé en 1 millj. marka, námu innstæðurnar árið 1907–08, 7 milljörðum marka. 1912–13 voru þær orðnar 9,8 milljarðar. Er það 40% aukning á 5 árum. Af þessari 2,8 milljarða aukningu komu 2,75 milljarð-

BANKARNIR OG HIÐ NÝJA HLUTVERK II. KAFLI þEIRRA

¹ Jeidels, áður tilv. rit, bls. 108.

ar á 57 banka, sem hver hafði rúmlega 10 milljón marka fjármagn. Skipting inneignanna á milli stórbanka var sem hér segir:¹

HUNDRAÐSHLUTI ALLRA INNSTEÐNA

Ár	Í 48 bönk-	Í smábönk-
	um, er	um, með
	höfðu meira	um með 1 —
1907/8	1912/13	1907/8
49	36	47
	12	32.5
	3	16.5
	4	4

Smábönkum er bolað burt af stórbönkum, og einungis 9 stórbankar hafa dregið í sínar hendur nær því helming allra innstæðna. En hér er margt sem máli skiptir ekki talið með, t. d. breyting fjölmargra smábanka í útibú stórbankanna o. s. frv. Meira um það seina.

Í lok ársins 1913 áætlaði Schulze-Gaevernitz inneignirnar í þessum 9 stórbönkum Berlínar 5,1 milljarð marka af því sem næst 10 milljarða marka heildarupphæð innstæðna. Höfundur fjallaði ekki eingöngu um innstæðurnar, heldur einnig heildarfjármagn bankanna og komst svo að orði: „Í lok ársins 1909 réðu 9 stórbankar í Berlín og bankar, sem voru tengdir þeim, yfir 11,276 milljörðum marka, þ. e. a. s. um það bil 83% af öllu þýzku bankafjármagni. Deutsche Bank, sem ræður, ásamt *sambandsbönkum* sínum, yfir um

¹ Alfred Lansburgh: Fünf Jahre deutsches Bankwesens i tímar. Die Bank 113, nr. 8, bls. 728.

það bil 3 milljörðum marka, er jafnframt prússnesku ríkisjárnbrautunum, sá stærsti og um leið dreifskipu lagðasti auðsafnari gamla heimsins.¹

Vér höfum lagt sérstaka áherzu á orðið, þar sem

skírskotað er til hinna „viðtengdu“ banka, því að þetta atriði er eitt af mikilvægustu sérkennum í fjármagns-samþjöppun auðvaldsins nú á tínum. Hér er ekki einungis um það að ræða, að stórfyrirtæki, og þá einkum bankar, bokstaflaga gleypí bau smáu, heldur „innlima“ bau, brijota bau undir sig og sameina þau „sínum“ hópi eða „hring“ — eins og það heitir á fragmáli — með hluttöku í rekstursfé þeirra, með kaupum eða skiptum á hlutabréfum, með kerfisbundnum lánum o. s. frv. Professor Liefmann hefur skrifast griðarstórt „rit“, nær hálfir þúsund blaðsíður, um þessi nýju „hluttöku- og fjárstuðningsfélög“. ² Því miður prijónar hann oft við hálfunnið hráefni „fræðilegum“ athugunum sem eru sáralitis virði. Í riti bankamannsins Riessers um þýzka stórbanka er bezt sýnt, hverjar afleiðingar betta „hluttöku“kerfi hefur varðandi samþjöppunina. En áður en vér tilgreinum tölu hans, munum vér nefna ákvæðið dæmi um „hluttöku“kerfið.

Deutsche Bank-, „hópurinn“ er einn hinn stærsti — ef ekki langstærsti — allra stórbankahópa. Svo hægt sé að rekja meginþraðina sem tengja saman alla banka

¹ Schulze-Gaevernitz, Die deutsche Kreditbank i Grundriss der Sozialökonomik, Tübingen 1915, bls. 12 og 137.

² R. Liefmann: Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen. 1. útg. Jena 1909, bls. 212.

pessa hóps, verður að gera greinarmun á fyrsta, annars og þriðja stigs „hluttöku“, eða — og á því er enginn munur — fyrsta, annars og þriðja stigs ófrelsi (ófrelsi smærri banka gagnvart Deutsche Bank). Þetta lítur bannig út:¹

	ÓFRELSI 1. stigs	ÓFRELSI 2. stigs	ÓFRELSI 3. stigs
Hluttaka			
Stöðug	17	af þeim	af þeim
bönkum	9 i 34		4 i 7
	öðrum	öðrum	
Um	i 5	—	—
óákvæðinn			
tíma			
Bank			
Öðru hverju	i 8	af þeim	af þeim
	bönkum	5 i 14	2 i 2
		öðrum	öðrum
Alls	i 30	af þeim	af þeim
	bönkum	14 i 48	6 i 9
		öðrum	öðrum

Í hópi þeirra 8 banka „1. stigs ófrelsí“, sem eru háðar: Deutsche Bank „öðru hverju“, eru 3 erlendir bankar: einn austurrískur (Wiener Bankverein) og tveir rússneskir (Síbirískri verzlunarbankinn og Rússneski utanríkisverzlunarbankinn). Alls teljast 87 bankar beinlínis eða óbeinlínis, alveg eða að nokru leyti, til hóps Deutsche Bank, og heildarfjármagn það, sem þessi hópur ræður yfir, eigið og annarra, er talið 2-3 milljarðar marka.

¹ Alfred Lansburgh: Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen. Tímar. Die Bank, 1910, bls. 500.

Bað er augljóst, að banki sem veitir forstu slíkum hópi og stofnar til samstarfs við hálfu tylft annarra lítið minni banka til þess að frankvæma sérstaklega miklar og arðvænlegar fjármálaðgerðir, svo sem ríkis-lán o.þ. u. l., er þegar vaxinn upp úr hlutverki „miðlungs“, og hefur breytzt í samband örfárra einokara. Á eftirfarandi upplýsingum, lítils háttar styttum, túr riti Riessers, sést, með hvílikum hraða sambjöppun bankanna fór fram í Þýzkalandi einmitt í lok 19. og byrjun 20. aldarinnar:

SEX STÓRBANKAR Í BERLÍN

	Stöðug hluttaka		Stofnanir
Ár	Útbú í þýzkum hluta- víxlaskrifst.	fjárbónkum	alls
1895	16	14	42
1900	21	40	80
1911	104	276	63
			450

Vér sjáum hvernig þétt farvegakerfi vext óðfluga og þenst yfir landið og veitir saman öllu fjármagni og gróða, breytir þúsundum og aftur þúsundum tvístraðra fyrirtækja í eitt allsherjar þjóðarauðvald og að lokum í heimsauðvald. Sú „dreifskipulagning“, sem Schulze-Gaevertz nefnir í fyrrgreindri tilvitnum, þar sem hann mælir fyrir munn pólitískrar hagfræði borgaranna, felst í rauninni í því, að sífellt fleiri einingar, sem voru áður tiltölulega „sjálfstaðar“ eða réttara sagt staðbundnar, eru settar undir áhrifavalda einnar miðstöðvar. Í rauninni er hér á ferðinni *samsöfnun á einn*

stakð, aukning á hlutverki einokunarrisanna, mikilvægi þeirra og valdi.

Í löndum þar sem auðvaldið er eldra er þetta „bankanet“ miklu þéttiríðnara. Á Englandi, ásamt Írlandi, voru bankautíbúin 7151 alls árið 1910. Fjórir stórbankar áttu fleiri en 400 útibú hver (frá 447 til 689), fjórir aðrir rúmlega 200 og ellefu rúmlega 100 hver.

Í Frakklandi juku þrír stórbankar (Crédit Lyonnais, Comptoir National og Société Générale) starfsemi sína og útibúanet þannig:¹

Tala útibúa og sparisjóða	Fjármagn				
	Utan	í milljónum franka	Parísar	Í París	Alls
1870	47	17	64	200 (1872)	427
1890	192	66	258	265	1.245
1909	1.033	196	1.229	887	4.363

Til þess að sýna þau „sambönd“, sem nútíma stórbanki hefur, tilfærir Riesser tölur yfir fjölda móttækina og sendra bréfa Disconto-Gesellschafts, eins stærsta bankans í Pýzkalandi og í öllum heiminum. (Hann réð yfir 300 milljón marka fjármagni árið 1914):

Ár	Móttokin bréf	Send bréf
1852	6.135	6.292
1870	85.800	87.513
1900	533.102	626.043

¹ Eugen Kaufmann: Das französische Bankwesen. Tübingen 1911, bls. 356. og 362.

í Parísar-stórbankanum Crédit Lyonnais fjölgæði viðskiptareikningum úr 28.535 árið 1875 í 633.539 árið 1912.¹

Pessar einföldu tölur sýna e. t. v. betur en langdregnar skýringar, hvernig þýðing bankanna breyttist ger samlega með sampjöppun fjármagnsins og aukningu viðskiptaveltunnar. Tvístruðum kapítalistum er breytt í einn allsherjar kapítalista. Með því að færa viðskiptareikninga nokkurra einstakra kapítalista, framkvæmir bankinn, að því er virðist, eingöngu tæknilegt starf sem einungis verður að líta á sem fyrirgreiðslu. En jafnskjött og þetta verk gerist risavaxið, kemur í ljós, að fáeinir einokrar hrifsa til sín ráðin yfir verzlunar og iðnaðarfrankvæmdum alls auðvaldsþjóðfélagsins. Þeim gefst í fyrsta lagi kostur á því, vegna bankasambanda sinna, viðskiptareikninga og annarra fjármálaráðstafana – að örðlast nákvæma vitneskjum um hag einstakra kapítalista, og því næst að *hafa umsjón* með þeim og láta áhrifa sinna gæta gagnvart þeim með því að rýmka eða takmarka, léttu eða torvelda lántökur þeirra, og loks að *kveða óskorað* á um örlog þeirra, ákveða arðsemi fyrirtækja þeirra, svípta þá rekstursfóeða gera þeim kleift að auka það fljótegla og í stórum stíl o. s. frv.

Vér höfum nýlega drepið á 300 milljóna marka fjármagn Disconto-Gesellschafts í Berlín. Fjármagnsauking þessa fyrirtækis var þáttur í baráttu hinna tveggja miklu Berlinarbanka, Deutsche Bank og Disconto-Gesellschafts, um forustuna.

¹ Jean Lescure: L'épargne en France. Paris 1914, bls. 52.

Árið 1870 var Deutsche Bank einþá byrjandi, og fjármagn hans nam aðeins 15 milljónum marka, en fjármagn Disconto-Gesellschafts 30 millj. Árið 1908 réð sá fyrnefndi banki 200 milljónum og himm yfir 170 millj. marka. Árið 1914 hækkaði Deutsche Bank fjármagn sitt í 250 millj. marka og Disconto-Gesellschaft jók sitt fjármagn í 300 millj. með samruna við annan stórbanka stærstu tegundar. Schaaffhausenscher Bank-jafnhliða æ tiðari og traustari „samningum“ á milli þessara tveggja banka. Þessi framvinda veldur því, að jafnvel bankamenn sem líta á hagfræðileg viðfangsefni af sjónarhól, sem fer á engan hátt út fyrir takmörk höfugstu og hæverskustu endurbótastefnu borgarama, komast ekki hjá eftirgreindum ályktunum:

„Fleiri bankar munu á eftir fara þá braut sem nú hefur verið lagt inn á“ — segir þýzka tímaritið „Die Bank“ í tilefni þess, að Disconto-Gesellschaft jók fjármagn sitt í 300 millj. marka — „og þeir 300 menn, sem nú stjórna atvinnulífi Þýzkalands, munu er tímar líða verða 50, 25 eða snöggtum færri. Þess er heldur ekki að vænta, að þessi síðasta sambjöppunaralda einskorði sig við bankana. Nánara samband á milli einstakra banka leiðir líka að sjálfögðu af sér vingan þeirra iðnaðarhringa sem þessir bankar styrkja — . Og einn góðan veðurdag munum vér vakna og nugga augun undrandi: umhverfis oss er ekkert nema hringar, og það nauðsynjaverk biður vor að koma á ríkiseinokun í stað einokunarsamtaka. Og þó þurfum vér í raun og veru ekki að álasa oss fyrir annað en það, að vér höfum leyft

þróuninni að fara óhindrað sínar leiðir, og örvað hana smávegis með hlutabréfa-aðgerðum“.¹

Petta er dæmi um úrræðaleysi borgaralegrar blaðamensku, en borgaraleg víindi eru henni frábrugðin í því einu, að þau eru ekki eins opinská, og kappkosta að dylja kjarna málssins, svo að menn fái eigi séð skoginn fyrir triánum. Menn eru „agndofa“ vegna afleiðingar sampjöppunarinnar, bera fram ásakanir í garðríkisstjórnar þýzka auðvaldsríkisins eða auðvalds „þjórfélagsins“ („vér“). Menn óttast að aukið hlutafjármagn „þorvi“ sampjöppunina. Þýzki „samsteypusérfræðingurinn“ Tschierschky hræðist amerísku hringana og „kýs heldur“ þýzku samsteypurnar, vegna þess að þeim er þannig fyrir komið, að hans dómi, að þær „þorva ekki tæknilegar og atvinnulegar framfarir jafn óstjórnlega og hringarnir.“² — Er þetta ekki úrræðaleysi?

En staðreyndir eru og verða staðreyndir. Í Þýzkalandi eru ekki til hringar, „aðeins“ samsteypur, en því er eigi að síður *stjórn* af 300 auðjöfrum í hästa lagi, og fer þeim sifellt faekkandi. Bankarnir auka sí og æ geysilega og hraða sampjöppun auðmagns og einokunarmyndun í öllum auðvaldslöndum, og eins hvernig sem bankalögjöfnni kann að vera háttar.

Fyrir hálfsí old ritaði Marx í „Auðmagninu“, að bankarnir væru „form hins almenna bókhalds og dreifingar framleiðslutækjanna á þjóðfélagsmælikvarða, en aðeins formið.“ („Auðmagnið“, III bd. 2. hl. bls. 144 í rússn. þýðingunni) Þau dæmi, sem vér höfum tilgreint

¹ A. Lansburg: Die Bank mit den 300 Millionen i tímaritu Die Bank 1914, I. bls. 426. ² S. Tschierschky: aður tilv. rit bls. 128.

um vöxt bankajármagns, um fjölgun sparisjóða og útbúa stórbankanna, tölu viðskiptareikninga þeirra o. s. frv., sýna oss áþreifanlega þetta „almenna bókhald“ fyrir alla auðmannastéttina. Og reyndar ekki fyrir auðmennina eina, því að bankarnir safna öllum huganlegum þeningatekjum – þótt það kуни að vera að eins um stundarsakir – jöfnum höndum hjá smáttvinnurekendum, skrifstofufólkí og örfáum betur staðum verkamönnum. Með nýju bönkunum – þessum 3–6 stórbönkum í Frakklandi og 6–8 í Þýskalandi, sem ráða yfir milljörðum og aftur milljörðum – *kemur fram*, að forminu til, „almenn dreifing framleiðslu-tækjanna.“ Hvað *innatak* snertir, er þessi dreifing framleiðslutækjanna engan veginn „almenn“, heldur sér-eignarleg, þ. e. henni er hagað með hagsmuni stórað-valdsins fyrir augum – og þá fyrst og fremst voldug-asta hluta þess, einokunaraðvaldsins. Og hún fer fram við aðstæður, þar sem allur fjöldi fólkssins dregur fram líffð við skort, öll þróun-landbúnaðarins er ótrúlega langt á eftir þróun iðnaðarins, og „þungaiðnaðurinn“ hefur gert allar aðrar iðngreinar skattskyldar sér.

Sparisjóðir og pósthús hafa hafið samkeppni við bankana um að gera þjóðarbúskapinn samfélagslegan, þau eru „dreifskipulagðari“, þ. e. áhrifa þeirra gætir í fleiri landshlutum, í afskekktari héruðum, og þau ná til stærri hluta landslýðsins. Hér eru nokkrar tölfur, sem amerísk nefnd hefur safnað og sýna hlutfallið á milli inneignaaukningar bankanna og sparisjóðanna.¹

¹ Statistics of the National Monetary Commission. Tilv. tekin úr tímar. Die Bank 1910, I. bis. 1200.

INNEIGNIR (talar í milljörðum marka)						
Ár	England	Frakkland	Þýskaland	Bankar Sparisj.	Bankar Sparisj.	Lánsavf. Sparisj.
1880	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4
1888	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2
						13,9

Sparisjóðir, sem greiða 4 og $4\frac{1}{4}\%$ í vexti af innstæðum, verða að leitast við að koma fjármagni sínu fyrir á „arðbæran“ hátt með víxlaðskiptum, lánveitingum gegn veði í fasteignum og öðrum ráðstöfunum. Mörk-in á milli banka og sparisjóða „mást stöðugt“. Verzlungarráðin í Bochum og Erfurt krefjast þess t. a. m., að sparisjóðum verði „bannað“ að reka „hrein“ banka-viðskipti, eins og víxlakaup, og að dregið verði úr „bankastarfsemi“ pósthúsa.¹ Bankajöfrar virðast óttast, að ríkiseinokun muni læðast að þeim úr launsátri. Þessum óta verður helzt líkt við ríg á milli tveggja deildarstjóra við sömu stofnun, því að annars vegar eru það sömu bankajöfrarir, þegar öllu er á botninn hvolt, sem ráða sinnig yfir milljarðafjármagni spari-sjóðanna, og hins vegar er ríkiseinokun í auðvaldspjóð-felagi aðeins tæki til að auka og tryggja tekjur nokku-rura milljónamæringa einnar eða annarrar iðngreinar sem rambar á barmi gjaldprots.

Breyting úr gamaldags auðvaldi með friálsa sam-keppni í öndvegi, í nýtízu auðvald, þar sem einokun ríkir, kemur m. a. fram í því að gildi kauphallarinnar rénar „Kauphöllin“ – segir í tímaritinu „Die Bank“

— „er löngu hætt að vera sá nauðsynlegi viðskiptamiðlari sem hún áður var, á meðan bankar gátu ekki komið meirihluta útgefinna verðbréfa á viðskiptavini sína.“¹

„ „Sérhver banki er kauphöll“ — og verður þetta því meira sannmæli, sem bankarnir eru staðri og samþjöppun bankastarfseminnar miðar lengra áleiðis.“²

„Áður fyrr, á áttunda tug síðustu aldar, var það ungað íslega bjartsýn kauphöll“ (Hér er í „finan hátt“ sveigt að kauphallarhruninu 1873, hlutafélagahneykslunum o. fl.) „sem hratt af stað iðnþróun Þýzkalands með því að hagnýta sér gróðamöguleika hlutabréfaverzlunarinnar, en nú geta bankar og iðnaður séð um þau verkefni sjálf. Ráð stórbanka vorra yfir kauphöllinni — — er ekkert annað en einkenni hins fullskipulagða þýzka iðnaðarríkis. Ef svið sjálfvirkra viðskiptalögmaða er þrengt með þessu og ráðrúm bankanna til „vísvitandi skipulagningar“ rýmkað stórlaga, eykst einnig samfara því þjóðhagslegur ábyrgðarhluti fáeina ráðandi manna um allan helming.“ Pannig skrifar þýzki professorinn Schulze-Gaevertz,³ málsvari þýzku heimvaldastefnunar. En hann er mikils metinn maður í augum heimsvaldasíma í öllum löndum, maður sem reynir aðeins að breiða yfir „smávegis hégoma“, sem sé það að „vísvitandi skipulagning“ bankanna á efnahagslífmu felist í því, að fáliðaður hópur „fullskipulagðra“ einokara féleftir almenning. Það er ekki verk-

efni borgarlegs prófessors að fletta ofan af öllu þessu meiri hluta útgefinna verðbréfa á viðskiptavini sína.“¹

„ „Sérhver banki er kauphöll“ — og verður þetta því meira sannmæli, sem bankarnir eru staðri og samþjöppun bankastarfseminnar miðar lengra áleiðis.“²

„Áður fyrr, á áttunda tug síðustu aldar, var það ungað íslega bjartsýn kauphöll“ (Hér er í „finan hátt“ sveigt að kauphallarhruninu 1873, hlutafélagahneykslunum o. fl.) „sem hratt af stað iðnþróun Þýzkalands með því að hagnýta sér gróðamöguleika hlutabréfaverzlunarinnar, en nú geta bankar og iðnaður séð um þau verkefni sjálf. Ráð stórbanka vorra yfir kauphöllinni — — er ekkert annað en einkenni hins fullskipulagða þýzka iðnaðarríkis. Ef svið sjálfvirkra viðskiptalögmaða er þrengt með þessu og ráðrúm bankanna til „vísvitandi skipulagningar“ rýmkað stórlaga, eykst einnig samfara því þjóðhagslegur ábyrgðarhluti fáeina ráðandi manna um allan helming.“ Pannig skrifar þýzki professorinn Schulze-Gaevertz,³ málsvari þýzku heimvaldastefnunar. En hann er mikils metinn maður í augum heimsvaldasíma í öllum löndum, maður sem reynir aðeins að breiða yfir „smávegis hégoma“, sem sé það að „vísvitandi skipulagning“ bankanna á efnahagslífmu felist í því, að fáliðaður hópur „fullskipulagðra“ einokara féleftir almenning. Það er ekki verk-

¹ Die Bank, 1914, I. bls. 316.

² Dr. Oscar Stillich: Geld- und Bankwesen. Berlin 1907, bls. 169.

³ Schulze-Gaevertz: Die deutsche Kreditbank i Grundriss der Sozialökonomik, Tübingen 1915, bls. 101.

efni borgarlegs prófessors að fletta ofan af öllu þessu gangverki og leiða í ljós vélabréði bankaeinokara, heldur hið gagnstæða — að lofsyngja það.

Riesser, hagfræðingur og bankamaður, sem nýtur enn meira álits, vísar á sama hátt frá sér með nokkrum marklausum glamuryrðum staðreyndum er ekki verður á móti mælt: „Af þessu leiðir þá líka, að kauphöllin glattar í æ ríkara mæli eiginleikum, sem eru með öllu ómissandi fyrir þjóðarbúskapinn í heild og verðbréfaveiðskiptin, þeim eiginleikum að vera ekki aðeins nákvæmasta mælitæki, heldur allt að því sjálfvirkur stillir þeirra efnahagslegu hræringa sem þar mætast.“¹

Með öðrum orðum: Gamla auðvaldið er að hverfa, auðvald frjálsrar samkeppni með kauphöllina sem nauðsynlegan stilli. Það hefur verið leyst af hólmi af nýju auðvaldi sem ber skýr auðkenni millistigsfyrirbrigðis, er eins konar samblund frjálsrar samkeppni og einokunar. Þá vakanr vitanlega sú spurning: *I hvað „breytist“ þetta nýja auðvald?* En borgaralegir fraðir menn eru hrædir við að varpa fram þessari spurningu.

„Fyrir 30 árum önnuðust atvinnurekendur frjálsrar samkeppni 9/10 hluta af annari vinnu við fyrirtæki sín en erfiðisvinnu „verkamanna“. Nú frankvæmir starfsljöld 9/10 hluta þessara andlegu starfa. Bankarnir ganga á undan í þessari þróun.“² Þessi játning Schulze-Gaevertz rifjar aftur upp spurninguna:

¹ Riesser: Áður tilv. rit, 4. útg. bls. 629.

² Schulze-Gaevertz: Die deutsche Kreditbank o. s. frv. bls. 151.

Hvert stefnir nýja auðvaldið, auðvaldið á stigi heimsvaldastefnunnar?

Hjá þeim fáu bönkum sem hlottið hafa öndvegissess í efnahagskerfi auðvaldsins vegna sampjöppunarnar koma eðilega fram æ ríkari tilhneigingar til einokunarsamkomulags, myndunar *bankahringa*. Í Ameríku ráða ekki nú, heldur *tveir* risastórir bankar milljónamaðringanna Rockefellers og Morgans yfir 11 milljarða marka fjármagni.¹ Þegar Disconto-Gesellschaft í Pýzkalandi gleypти Schaaffhausenscher Bankverein, sem áður er á minnzt, varð það tilefni eftirfarandi hugleioðinga „Frankfurter Zeitung“, senn er málgagn kauphallarhluthafa:

„Samþjöppun bankanna þrengir hring þeirra stofnana sem hægt er að fá lán hjá, og eykur þar af leiðandi ófrelsi stóriðjuvera gagnvart fæinum bankahópum. Með tilliti til hinna nánu tengsla iðnaðar og fjármála er þannig rýrt athafnaðrelsi iðnaðarfélaga sem þarfnaði fjármagns frá bönkunum. Þess vegna lítur stóriðjan vaxandi hringamyndun bankanna illu auga. Og vissulega hefur þess þegar oft orðið vart að til nokkurs samkomulags hefur dregið milli stórbankasamsteyprna um takmörkun samkeppninnar.“²

Lokaorðið í þróun bankastarfseminnar er sífellt það sama, — einokun.

Hjó nýja hlutverk bankanna bírtist e. t. v. skýrast einmitt í þessum nánu tengslum á milli banka og iðn-

¹ Die Bank 1912, I, bls. 435.
² Tilvitnumin tekin eftir Schulze-Gaevertz: Die deutsche Kreditbank o. s. frv., bls. 155.

aðar. Þegar banki kaupir víxil einhvers atvinnurekanda, eða á við hann hlaupareikningsviðskipti o. s. frv., skerða þessar athafnir hver um sig ekki á neinn hátt sjálfsæði atvinnurekandans; og bankinn hefur þarna á hendri hlutverk rétts og sléttis miðlara. En ef þessi viðskipti gerast tiðari og stöðugri, ef bankinn „saðar“ í sínar hendur ógrynni fjármagns, ef viðskiptareikningur viðkomandi fyrirtækis gefur bankanum kost á að kynna sér allan fjárhag viðskiptamannsins — og sú er raunin á — þá verður afleiðingin sú, að iðjurekandin nálgast það æ meir að vera algerlega háður bankanum. Samtímis þessu verður til að kalla má persónusamband á milli bankanna og stærstu iðju- og verzlunarfyrirtækjanna. Þetta er sambraðsla, sem myndast á grundvelli gagnkvæmrar hlutabréfaeignar og á þann hátt, að bankastjórnar tak að sæti í fulltrúaráðum (eða stjórnunum) verzlunar- og iðnfyrirtækja og öfugt. Pýzki hagfræðingurinn Jeidels hefur safnað mjög ýtarlegum gögnum um þennan hátt fjármagns- og framleiðslusamþjöppunar. Sex stærstu Berlínarbankarnir áttu forstjóra sína að fulltrúum í 344 iðjuþyrirtækjum og stjórnarnefndarmenn í öðrum 407, alls í 751 hlutafélagi. Í 289 af þessum fyrirtækjum attu þeir ýmist 2 menn í fulltrúaráðinu eða skipuðu formannssæti. Þessi verzlunar- og iðnaðarfyrirtæki tak a til margvislegustu iðnaðargreina, trygginga- og flutningastarfsemi, reksturs veitingahúsa og leikhúsa, listiðnaðar o. s. frv. Hins vegar sátu (árið 1910) í stjórnunum þessara sömu sex banka 51 stóriðjuhöldur, þ. á. m. forstjóri Kruppfelagsins og forstjóri hins volduga gufuskipafé-

lags „Hapag“ (Hamborgar-Ameríku-leiðin) o. s. frv. o. s. frv. Hver þessara sex banka átti á árunum 1895—

1910 þátt í hlutabréfa- og skuldbréfaútgáfu mörg hundruð atvinnufyrirtækja, eða frá 281 til 419.¹

„Persónusamband“ bankanna við iðnaðinn er fullkomnað með „persónusambandi“ hinna ýmsu hlutafélagi við ríkisstjórnina. Jeidels kemst svo að orði: „Sæti í fulltrúaráðum eru gjarnan boðin mönnum sem bera fin nöfn, og sömuleiðis fyrverandi embættismönnum ríkisins, sem geta orðið að liði á ýmsan hátt vegna sambands síns við yfirvöldin“ (!!). „Í fulltrúaráði stórbankanna er venjulega einn þingmaður eða fulltrúi úr borgarstjórn Berlínar.“

Myndun og mótu einokunarsamtaka stóraúðvaldsins heldur þannig áfram með fullum krafti, bæði með „náttúrlegum“ og „yfirláttúrlegum“ hætti. Á kerfisbundna vísu verður til einskonar verkaskipting nokkrur hundruð auðjöfra auðvaldsbjóðfélags vorra tíma.

(Páttaka þeirra í stjórnum bankanna o. s. frv.) „og ákeðin iðnaðarsvæði, gerast samtímis einskonar vaxandi sérhæfingu stórbankaleiðtogganna (í ákeðnum greinum viðskiptalífsins). Pessi verkaskipting verður þá fyrst framkvæmanleg er almenn bankaviðskipti og sérstaklega tengslin við iðnaðinn eru orðin mjög yfirgripsmikil. Verkaskiptingin verður með tvennum hætti. Annars vegar sú, að einum forstjóra er falið það sem sérstakt verkefni að annast sambandið við iðnað.

¹ Jeidels, aður tilv. rit. Riesser, aður tilv. rit.

inn sem heild, og jafnhliða tekur hver forstjórnanna að sér (sem fulltrúi í fulltrúaráðum fyrirtækjanna) eftirlitið með nokkrum einstökum fyrirtækjum (eimu eða fleirum, eða flokki fyrirtækja), sem skyld eru um starfsgrein eða hagsmuni“ — (Auðvaldið hefur þegar náð svo langt, að það hefur komið á skipulögðu *eftirliti* með einstökum fyrirtækjum). — „Sérsvið eins verður innlendur iðnaður eða jafnvel eingöngu iðnaður Vestur-Þýzkalands“ — (í Vestur-Þýzalandi eru þróuðustu iðnaðarhérnuð landsins) — „hlutverk annars verður sambandið við erlend ríki og iðnað, upplýsingar um einstaka menn, kauphallarviðskipti o. s. frv. Auk þess annast svo nokkrir bankastjórar oft sérstaka iðngrein eða sérstakt svæði, þar sem þeir eru einhvers ráðandi sem fulltrúar í fulltrúaráðunum. Einn á sérstaklega sæti í fulltrúaráðum rafmagnsfélaganna, annar í fulltrúaráðum efnaverksmiðja, ölgerðarhúsa eða sykurverksmiðja. Einn aðrir vinna einungis í fáum einangruðum iðnfyrirtækjum, en eiga jafnframt þeim mun oftar sæti í fulltrúaráðum fyrirtækja, sem fást ekki við iðnað, t. d. í tryggingrafélögum. Vist er um það, að eftir því sem stærð og fjölbreytni fyrirtækjanna vex eykst einnig verkaskipting forstjórnanna við stórbankana, og tilgangur og árangur þessarar verkaskiptingar miðar að því að hefja þá að vissu leyti yfir hreimræktuð bankaviðskipti og auka á dómhæfni þeirra og sérþekkingu um almenn viðfangsefni iðnaðarins og sérverkefni einstakra iðnaðgreina og gera þá þar með starfhæfari á áhrifasvæði bankanna innan iðnaðarins. Þetta kerfi er fullkomnað með viðleitni bankanna til þess að fá kosna í sín eigin

fulltrúaráð eða fulltrúaráð undirbankanna menn sem búa yfir sérstakri fagbekkingu, iðnrekendur, fyrverandi embættismenn, einkum í þjónustu járnbrauta eða námuðnaðar“ o. s. frv.¹

Innan franska bankakerfisins eru samskonar stofnani, aðeins með nokkuð öðru sniði. Einn af þremur stærstu bönkum Frakklands, Crédit Lyonnais, hefur t. d. komið á fót sérstakri „skrifstofu til fjármálarannsókna“. (Service des études financières). Þar vinna að staðaldri rúmlega 50 manns — verkfræðingar, hagskýrslufræðingar, hagfraðingar, lögfræðingar o. s. frv. Kostnaðurinn við þessa skrifstofu nemur 6—700.000 frönkum árlega. Henni er skipt í 8 deildir: Ein safnar einkum gögnum um iðnaðarfyrirtæki, önnur rannsakar almennar hagskýrslur, sú þriðja járnbrauta- og grufuskipafélogin, sú fjórða verðbréf, sú fimmta fjármálastýrslur o. s. frv.²

Af þessu leiðir annars vegar sívaxandi sambraðslu,

eða svo notuð séu hin vel viðeigandi orð N. I. Buharin, samruna banka- og iðnaðarauðvalds, og hins vegar umsköpun bankanna í stofnanir, sem eru í sannleika sagt „alhiða eðlis“. Vér álitum nauðsynlegt, að tilgreina orðrétt það sem Jeidels segir um þessi mál, þar eð hann er sá ritthöfundur, sem hefur rannsakað þetta efti rækilegast:

„Niðurstöður þessara athuguna á iðnaðarsamböndum í heild sýna alhiða eðli þeirra fjármálastofana

sem starfa fyrir iðnaðinn. Stórbankarnir reyna að koma tengslum sínum við iðnaðinn þannig fyrir, að þau séu eins margþætt og hægt er með tilliti til staða og starfsgreina, og reyna að eyða því ósamræmi í skipingu fjármagns eftir stöðum og atvinnugreinum sem er afleiðing af sögulegri þróun einstakra fyrirtækja. Þetta er gagnstætt því, sem er háttur annarskonar banka og andstætt þeim kröfum sem stundum eru bornar fram í rituðu mál, um að bankarnir eigi að sérhæfa sig með ákevari svið eða iðnaðargreinar fyrir augum, svo þeir standi traustari fótum. . . Á annan bóginн er tilhneigingin sú að gera tengslin við iðnaðinn almenn, hins vegar að gera þau stöðug og öflug. Í stórbönkunum sex eru báðar þessar stefnur frankvæmdar, ekki til fullnustu, en í öllum verulegum atríðum — og báðar í jafnríkum mæli.“

Úr hópi iðnrekenda og kaupmanna berast oft kvartanir um „ógnarstjórn“ bankanna. Það er ekki að furða þótt súkar kvartanir komi fram, því stórbankarnir „skipa fyrir“, svo sem eftirfarandi dæmi sýnir. Þann 19. nóv. 1901 skrifaði einn hinna svokölluðu D-banka í Berlin (nefndur þannig vegna þess, að nöfn fjögurra stærstu bankanna í Berlin byrja á D) stjórn Sements-samlags Norðvestur- og Mið-Pýzkalands svohljóðandi bréf: „Samkvæmt tilkynningu félags yðar, sem birtist í Reichsanzeiger 18. þ. m., getum vér búið við, að gerðar verði samþykktir á aðalfundinum, 30. þ. m., er gætu valdið breytingum á viðskiptatilhögun yðar, sem oss væru ekki geðfelldar. Þess vegna verðum vér því miður að segja yður upp láni því, er yður hefur verið

¹ Jeidels, aður tilv. rit, bls. 157.

² Grein eftir Eug. Kaufmann um franska banka í Die Bank 1909, 2. bls. 851 o. s. frv.

veitt . . . Verði hins vegar ekkert það samþykkt á umræddum aðalfundi, sem oss væri á móti skapi, og verði oss veitt hæfileg trygging fyrir vernd gegn slíku framvegis, lýsum vér oss reiðubúna til að ganga til samninga við yður um veitingu nýs láns.“¹

Í raun og veru eru þetta sams konar kvartanir og hínir smærri atvinnurekendur bera fram vegna kúgunar stórauðvaldsins. Þarna er það heilt sölusamlag sem lent hefur í sporum hinna „smáu“. Gamla baráttan á milli smáauðvalds og stórauðvalds er hér endursjálfögðu geta milljónafyrirtæki stórbankanna stuðlað tekin á nýju stigi og hærra en aður hefur þekkt. Að að tækniramförum með aðferðum sem taka þeim eldri langt fram. Bankarnir stofna t. d. sérstök félög til tæknirannsókna, og auðvitað njóta eingöngu „vinveitt“ fyrir næcki góðs af starfi þeirra. Til síkra félaga teljast „Félag til rannsókna á rafmagnsjárnbrautum“, „Aðalskrifstofa viðinda- og tæknirannsókna“ o. s. frv.

Sjálfir forstjórar stórbankanna komast ekki hjá því að sjá, að nýjar aðstaður eru að myndast innan þjóðarþibuðarins, en þeir standa ráðalausir gagnvart þeim:

„Hver sá sem veitt hefur athygli manmaskiptum í stjórnunum og fulltrúaráðum stórbankanna síðustu árin, — ritar Jeidels — „hefur ekki komið hjá að taka eftir því, að smán saman hafa tekið við styrinu menn, sem álita virk afskipti stórbankanna af allsherjar þróum iðnaðarins æ brýnni nauðsyn. Og jafnframt hefur skapazt málfnaleg og oft persónuleg misklið á milli

bessara nýju manna og eldri forstjóra bankanna. Hér er í rauninni um það að ræða, hvort bankinn *hnekki* ekki viðskiptum sínum sem lánsstofnun með afskiptum af framleiðslustörfum iðnaðarins, hvort hinum traustu grundvallarreglum og vissa gróðra sé ekki fórnæð fyrir starfsemi sem á ekkert skylt við lánastarfsemi og leiði bankann inn á svíð, þar sem hann sé í miklu ríkara mæli en aður undirorpinn blindum sveiflugangi iðnaðarins. Margir af eldri forráðamönnum bankanna eru bessarar skoðunar, en flestir hinna yngri líta á virk afskipti af málum iðnaðarins sem nauðsyn — og sé sú nauðsyn jafnrík og hin, er hratt af stað bæði hinni nýju þróun stóriðunnar og stórbankanna og þeim tengslum banka og iðnaðar sem nú tíðkast. Um það eitt eru báðir aðilar sammála, að fastar grundvallarreglur og ákveðið markmið fyrir hina nýju starfsemi stórbankanna séu ekki til ennþá.“¹

Gamla auðvaldið hefur lifað sitt fegursta. Hjó nýja er aðdragandi einhvers annars. Auðvitað er vonlaus verk að ætla sér að finna „fastar grundvallarreglur og ákveðin markmið“ til þess að „sætta“ einokun og frjálsa samkeppni. Játningar manna, sem fást við framkvæmd bessara mála, hljóða allt öðruvísi en hinir opinberu lofsöngvar um dýrð hins „skipulagða“ auðvalds sem kryjaðir eru af málsvörum þess, mönnum sömu „fræðilegar“ tegundar og Schulze-Gaevertz og Lieffmann.

¹ Jeidels, aður tilv. rit, bls. 183—84.

mótuð? Jeidels svarar þessari mikilvægu spurningu þannig, og er það all nákvænt:

„Samþönd iðnþyrrirækjanna sín á milli, ásamt hinu stórbönkunum, sem eru hvort tveggja í senn samþjappaðir og dreif-skipulagðir, urðu tæpast til sem sérstakt. efnahagslegt fyrirbrigði fyrr en á síðasta áratug aldarinnar sem leið. Að sumu leyti verður jafnvæl ekki talið að þetta hafi gerzt fyrr en 1897. Vegna mikils samruna kemst á því ári í fyrsta sinn á nýtt form dreifskipulagningar með tilliti til bankastarfsemi innan iðnaðarins. Eða e. t. v. er réttara að telja upphaf þeirra ekki fyrr en seína, vegna þess að kreppan, sem var um þetta leyti, flýtti samþjöppuninni og jók hana geyslilega, bæði innan iðnaðarins og bankastarfseminnar, og vegna þess, að það var hún sem veitti bönkunum í fyrsta skipti sannkallaða einokun á sambandinu við iðnaðinn og gerði þetta samband mun traustara og öflugra.“¹

Með öldinni verða þannig tímamót gamla og nýja auðvaldsins — frá auðvaldsdrottnum yfirleitt til yfirráða fjármálaauðvalds.

„Sívaxandi hluti iðnaðarfjármagnsins — ritar Hilferding — er ekki eign iðnrekenda sem nota það. Þeir fá yfírráðin yfir því aðeins fyrir tilstilli bankans sem kemur fram gagnvart þeim sem eigandi þess. Á himbóginn verður bankinn að festa æ meira af fjármagni sínu í iðnaðinum. Þannig gerist hann iðnrekandi í sífellt staðri stil. Þetta bankafjármagn, þ. e. a. s. fjármagn í peningaformi, sem þannig hefur breytzt í iðnþaðarfjármagn, kalla ég fjármálaauðmagn.“ Fjármálaauðmagnið er því „fjármagn, sem bankarnir ráða yfir, en iðnrekendur nota.“¹

Pessi skyring er að því leyti ófullkomín, að hún þegir um eitt veigamesta atriðið, þ. e. a. s. vöxtinn í samþjöppun framleiðslu og auðmagns sem er svo stórvirkur, að hann veldur og hefur valdið einokun. En í allri framsetningu Hilferdings og einkum í þeim tveim köflum er fara á undan þeim sem pessi skyring er tekin úr, er lögð áherzla á hlutverk *einokunarsamtaka auðvaldsins*.

Samþjöppun framleiðslunnar, einokun sem sprett-

¹ Sama rit, bls. 181.

ur upp af henni, sambraðsla banka eða samvöxtur við iðnaðinn — það er myndunarsaga fjármálaauðvalds og intak þess hugtaks.

Vér munum nú lýsa því, hvernig „ráðsmennska“ auðvaldseinokunar við hinum almennum aðstæður vörum framleiðslu og séreignaréttar leiðir óhjákvamilega til yfrráða fárra fjármáladrottna. Þess verður að geta, að málsvavarar þýzku borgaralegu ví sindanna — og ekki að eins þeirra þýzku — svo sem Riesser, Schulze-Gaevert, heimsvaldastefnu og fjármálaauðvalds. Í stað þess að afhjúpa, breiða þeir yfir og fegra „ganginn“ í myndun fjármálaávaldisins, aðferðir þess, „leyfilega“ og „óleyfilega“ fjároflun þess, sambönd þess við þjóðþingin o. fl. slík dæmi. Þeir skjóta sér undan þessum „bölvuðu spurningum“ með dryldnisfullu og óljósu orðagjálfri, skírkota til „ábyrgðartilfinningar“ bankastjórnna, dásama „skyldurækni“ prússneskra embættismanna, bera fram háalvarlegar skýringar á gersamlega hlægilegum lagafyrirmælum um „eftirlit“ og „reglugerðir“, eru með fræðilega orðaleiki, eins og t. d. þessa „ví sindalegu“ skilgreiningu, sem professor Liefmann kom með: „... *Verzlun er starfsemi, sem er fólgin í söfnun, varðveislu og miðlun verðmæta.*“¹ (Ská- og gleiðletrað í riti prófessorsins.)

— Eftir þessu ætti verzlun að hafa átt sér stað hjá frummanninum sem bekkti ekki svo mikil sem vöruskiptaverzln, og myndi verða til í sóstalistu þjóðfélagi!

¹ R. Liefmann, ãður tilv. rit bls. 476.

En þessar ægilegu staðreyndir um ógnarveldi fjármáladrottannanna eru svo augljósar að um þær hafa risið upp bókmennir i öllum auðvaldslöndum, í Ameríku ekki síður en Frakklandi og Þýzkalandi, ritaðar frá veginn rétti mynd af fjármáladrottuninni og gagnrýna hana — auðvitað á smáborgaralega vísu.

Hornsteinninn er „hlutdeildar“-kerfið, sem vér höfum þegar drepið á. Þýzki hagfræðingurinn Heymann, líklega sá fyrsti sem vakti athygli á þessu kerfi, lýsir kjarna þess á eftirfarandi hátt:

„Forstjórin stjórnar móðurfelaginu, það svo dótturfelögum, þau síðan sínum dótturfelögum o. s. frv. Þannig er haegt að ráða yfir óhemju viðtækum sviðum framleiðslunnar, án þess að hafa undir höndum tiltakanlega mikið fjármagn. Sé ávallt nóg að ráða yfir 50% fjármagnsins til þess að hafa ráð félags í hendi sér, þarf forstjórin aðeins að eiga ráð á 1 millj. til þess að geta ráðið yfir 8 milljónum hjá dóttur-dóttur félögum. Nái þessi „keðja“ lengra, verða það 16 milljónir, 32 milljónir o. s. frv.“¹

Reynslan sýnir, að það nægir að eiga 40% hlutafjárhins til þess að ráða yfir rekstri hlutafélaga, því nokkur hluti tvístraðra smáhluthafa eiga þess í reyndinni engan kost að næta á aðalfundum o. s. frv. Borgaralegir falsspekingar og hentistefnusinnaðir sósíaldemókratir telja (eða láta svo) að aukin „lyðræðisleg“ hlutfáfjáreign

¹ Hans Gideon Heymann, Die gemischte Werke im deutschen Grossseisengewerbe, Stuttgart 1904, bls. 268—269.

² Liefmann, Beteiligungsgesellschaften o. s. frv. 1. útg., bls. 258.

muni leiða til „lýðraðisauðvalds“, mikilvægi smáframleiðenda vaxi o. s. frv., en í reyndinni er þetta leið til þess að auka vald fjármáladrottanna. Af þessum ástaðum m. a. gera lögın i þróaðri auðvaldslöndunum, eða þeim eldri og „reyndari“, ráð fyrir lágum hlutabréfum: Í Þýzkalandi leyfa lögın ekki hluti undir 1000 mörkum, og þýzku peningajöfarnir líta öfundaugum til Englands, en þar leyfa lögın hluti niður í 1 sterlingspund. Siemens, einn mesti iðjuhöldur og „fjármálaþóngur“ Þýzkalands, lýsti yfir hví í ríkisþinginu 7. júlí 1900, að „pundshlutabréfið væri grundvöllur brezku heimsvaldastefnunnar“.¹ Þessi stórkauptmaður virðist hafa dýpri og „marxískari“ skilning á eftir heimsvaldastefnunnar en hnýekslunarverður rithöfundur nokkur, sem talinn er einn af frumherjum marxismans í Rússlandi² og heldur samt að heimsvaldastefnan sé slæmur löstur einnar sérstakrar þjóðar.

En hlutdeildarkerfið stuðlar ekki aðeins að því að auka stórkostlega á vald einokara, það gefur þeim eimig færí á að stunda að ósekju ljósfælin og óheiðarleg viðskipti og féfletta almenning, því að forminu til, lögum samkvæmt, bera forstjórar „móðurfélagsins“ ekki ábyrgð á „dótturfélaginu“. Það er talið „sjálfstætt“, og með aðstoð þess er öllu „komið í kring“. Vér tökum eftirfarandi dæmi úr mailefti tímaritsins „Die Bank“ árið 1914:

„Fyrir nokkrum árum var fjaðurstálshlutafélagið í

¹ Schulze-Gaevernitz i Grdr. d. s. Oek. V. 2 bls. 110.

² Hér á höfundur við Plekhanov. Útg.

Kassel talið eitt arðvænlegasta fyrirtæki Þýzkalands. Fyrir slæma stjórn féll hluthafaarðurinn á fáum árum, úr 15% niður í nílli. Stjórnin hafði, að hluthöfunum forspurðum, hjálpað dótturfélagi einu, Hassia, um 6 milljónir marka, en fjármagn þess nam að nafnverði aðeins nokkur hundruð þúsund mörkum. Um þessi viðskipti, sem voru allt að því prisvar simnum hærri en hlutafármagn móðurfélagsins, var ekki hægt að sjá neitt í reikningum dótturfélagsins. Við þessa leynd var alls ekkert að athuga frá lagalegu sjónarmiði og var hægt að halda henni áfram í tvö ár, þar eð hún braut ekki í bága við nein ákvæði verzlunarlaganna. Formaður fulltrúaráðsins, sem undirritaði þessa reikninga sem ábyrgur maður, var og er formaður verzlunarráðsins í Kassel. Hluthafarnir voru ekki látnir vita um Hassia-viðskiptin, fyrr en það var lengu ljóst orðið að þau voru glappaskot“ (þetta orð hefði höfundurinn átt að setja innan gæsalappa) „og fjaðurstálshlutabréf in höfðu fallið í verði um nær 100%, vegna þess að þeir, sem vissu hvernig í öllu lá, voru byrjaðir að selja sín bréf...“

... Petta sigilda dæmi um reikningsklæki, sem eru daglegir viðburðir í heimi hlutafélaga, skýrir hvers vegna stjórnir hlutafélaga eru yfirleitt óragari að ráðast í áhættusöm viðskipti en einstakir atvinnurekendur. Nýtzku bókhaldstækni auðveldar þeim eigi aðeins að fela áhættusöm viðskipti fyrir öllum borra hluthafa, hún gefur líka aðalhluthöfunum kost á að skjóta sér undan afleiðingu misheppnaðra tilrauna með því að selja hlutabréfin í tæka tið, en einka-at-

vinnurekandinn verður sjálfur að gjalda þess sem hann tekur sér fyrir hendur.

Reikningar margra hlutafélaga líkjast uppskafningum miðalda¹, (gömul skinnhandrit, þar sem upprunalega mális hefur verið skafið út og skrifað nýtt ofan í), „þar sem maður verður fyrst að má út skriftina til þess að geta ráðið tákni sem undir henni eru og hafa að geyma þá eiginlegu merkingu ...“

Óbrotnasta aðferðin og þar af leiðandi sú sem oftast er notuð til þess að gera reikninga óráða er að kljúfa sameinað fyrirtæki, með því að stofna eða tengja við það dótturfélög. Kostir þessarar aðferðar eru svo auðólögleg – að þau stærri félög sem ekki hafa tekið hana upp verða nú þegar að teljast undantekningar.¹

Höfundurinn nefnir hið viðkunna Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (AEG, sem vér munum ræða um síðar) sem dæmi um mjög stórt einokunarfelag, er notar þetta kerfi til hlítar. Árið 1912 var talið, að AEG ætti hlut í 175–200 félögum, sem það auðvitað drotnaði yfir, og réði yfir fjármagni, er næmi *1½ milljarði marka* alls.

Öll fyrirmæli um eftirlit, birtingu reikninga og ákvæði um form þeirra, endurskoðunardeildir o. þ. h., sem velvilaðir prfessorar og embættismenn reyna í

í þeim tilgangi að vekja áhuga almennings á – þ. e. a. s. betta gagnslauð í þessum efnum, því að séreignarrétt-¹ L. Eschwege, Tochtergesellschaften i tímar. Die Bank, 1914, 1, bls. 545.

urinn er heilagur, og það er ekki hægt að banna neinum að selja eða kaupa hlutaffé, láta þau í skiptum, veðsetja þau o. s. frv.

Hve viðtækt „hlut tökkukerfið“ er orðið innan rússneskra banka, má ráða af gögnum, sem E. Agahd hefur lagt fram. Hann vann í 15 ár við rússnesk-kínverska bankann og gaf út bók í maí 1914, sem heitir: „Stórbankar og heimsmarkaðir“, en sá titill er ekki alveg réttnefni. Höfundur greinir rússneska stórbanka í two aðalflokkum: a) Þá sem starfa innan marka „hlut tökkukerfisins“ og b) „óháða“, en „óháðir“ er af ásettum ráði látið tákna það eitt, að þeir séu óháðir *erlendum* bönkum. Höfundurinn greinir fyrri hópinn í þrjá undirhópa: 1) þýzk hluttaka, 2) ensk hluttaka og 3) frönsk hluttaka. Á hann þá við „hlut töku“ og yfirrað erlendra stórbanka viðeigandi þjóðar. Höfundur greinir á milli þess fjármagns sem varið er til „framleiðslu“ (í verzlun og iðnað) og þess sem varið er til „gróðraballs“ (til kauphallarviðskipta og annarra fjármálaðgerða), að því er hann heldur, en hann lítur á málin frá sjónarmiði smáborgaralegs endurbótasína, heldur að hægt sé í auðvaldsfélagi að skilja þessar tegundir fjárfestingar hvora frá annarri og afnema þá síðar mefndu.

Tölur höfundar eru þessar:

¹ E. Agahd, Grossbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen, Berlin 1914.

EIGNIR BANKANNA, TALDAR Í MILLJÓNUM RÚBLNA

(miðað við skýrslur fyrir okt.-nóv. 1913)

Rússneskir bankar	Fjármagn, fest í Framl. Gröðabrásk	Alls
a) 1. Þýzk ítök 4 bankar: Sibirska verzunarbank, Rússlandsbanki, Alþjóðlegi bankinn og Vixlabankinn	413,7	859,1
2. Ensk ítök 2 bankar: Verzlunar- og iðnaðarbankinn og Rússneskenski bankinn	239,3	169,1
3. Frönsk ítök 5 bankar: Rússn. Asíubankinn, St. Péturnsb. einkab., Asov-Don-bankinn, Moskva-sambands-bankinn, Rússesk-franski verzlumarbankinn	711,8	661,2
11 bankar. Alls	<u>1364,8</u>	<u>1689,4</u>
b) „Óhaðir“ 8 bankar: Kaupmannabankinn í Moskva, Volga-Kama-bankinn, J. W. Junker & Co, St. Péturnsborg, verzl.b. (áður Wawelberg), Moskvabankinn (áður Rjábusjhinskí), Moskva-verðbrétab., Moskva-verzlunarbank, Moskva einkabankinn	504,2	391,1 *
19 bankar. Alls	<u>1896,0</u>	<u>2080,5</u>
		3949,5

Pays-Bas og Société Générale) og Berlínarbankanna (einkum Deutsche Bank og Disconto- Gesellschaft). Tveir stærstu rússnesku bankarnir, Rússlandsbanki (Rússneski utanríkisverzlunarbankinn) og Alþjóðlegi bankinn (St. Péturnsborgar alþjóðlegi verzlunarbanki) juku fjármagn sitt á árunum 1906—1912 úr 44 í 98 milljónir rúblna og varasjóði úr 15 í 39 milljónir, og starfa „að þrem fjarðu hlutum fyrir þýzk fíarmagn“. Sá fyrnefndi telst til „hrings“ Berlínarbankans Deutsche Bank, sá síðari til Disconto-Gesellschaft í Berlin. Agahd, blessuðum manninum fellur það afar þungt, að Berlínarbankarnir skuli eiga meirihluta hlutabréf- anna og rússnesku hluthafarnir skuli þess vegna vera valdausir. Og auðvitað fleytir það landið rjómann sem flytur út fjármagnið. Þegar Deutsche Bank t. d. flutti hlutabréf sibirska verzlunarbankans til Berlínar, létu forráðamenn hans þessi hlutabréf liggja í skjalatökum sínum í eitt ár og seldu þau síðan á genginu 193 hvert 100, þ. e. a. s. við næstum því tvöföldu nafnverði. Á þessu græddu þeir um það bil 6 milljónir rúblna, en það er gróði sem Hilverding kallað „stofnendagróða“.

Höfundur telur að allt „peningamagn“ stórbankanna í Péturnsborg nemir 8235 milljónum rúblna eða næstum því $8\frac{1}{4}$ milljarði. „Hlutröku“ erlendra banka, eða yfirraðum réttara sagt, skiptir hann á eftirfarandi hátt: franskir bankar 55%, enskir 10%, þýzkir 35%. Af öllu því fjármagni, sem er í umferð og nemur 8235 milljónum rúblna, koma samkvæmt útreikningum höfundarins 3687 milljónir, eða rúmlega 40% í hlut sölu-

samlagana: Prodúgol (kolasölusamlag), Prodamet (járnölsölusamlag) og sölusamlaða olú-, málm- og sementiðnaðarins. Sambraðsla banka og iðnaðarfjármagns í sambandi við myndun auðvaldseinokunarinnar hefur þannig einnig í Rússlandi stígið risaskref fram á leið.

Fjármálaauðmagn, þjappað saman á örfáar hendur í raunverulegri einokunaraðstöðu, gefur stórkostlegan fíjamálaklíkunnar og skattleggur allt þjóðfélagið í þágu einokaranna. Hér er eitt af óteljandi dænum um „búskap“ amerísku hringanna, tilfært eftir Hilferding: Árið 1887 stofnaði Haveneyer sykurhringinn með því að tengja saman 15 smáfélög sem réðu yfir 6,5 milljónum dollara fjármagni alls. Ær fjármagn hringsins var „útpynnt“, eins og það er kallað í Ameríku, og hækkað upp í 50 milljónir. Þessi „yfirfjármögnun“ átti að gefa í framtíðinni einokunaragrða á sama hátt og ameríski stálhringurinn gerir ráð fyrir væntanlegum einokunargróða, þegar hann kaupir eins margar nýjar járngrýtinamar og hann kemst yfir. Óg vissulega kom sykurhringurinn á einokunarverðlagi og hlaut slíkan gróða að hann gat greitt í arð 10%, miðað við fjármagnið, þegar það hafði verið „útpynnt“ sjö sinnum, p. e. a. s. næstum því 70% af því fjármagni, sem var rauðverulega lagt fráum við stofnum hringvins! Árið 1909 nam fjármagn hringsins 90 milljónum dollara. Á 22 árum hafði hann tífaldað fjármagn sitt.

I Fraklandi eru yfírráð „fjármáladrottanna“ lítið eitt frábrugðin að ytra formi. („Contre l’oligarchie fi-

nancière en France“, „Gegen fjármáladrottun i Frakklandi“ – heitir þekkt bók eftir Lysis, sem kom út 1908 í 5. útgáfu.) Fjórir stærstu bankarnir njóta ekki takmarkaðrar, heldur „fortakslausar einokunar“ á útgáfu verðbréfa. Í rauninni eru þeim „hringur stórbanka“. Einokunin tryggir þeim einokunargróða af bankanna og annarra milliða. Af rússnesk-kínverska lánu, sem var að upphæð 400 milljónir franka, nam gróði bankanna 8%, af rússneska lánu (1904), sem var 800 milljónir, 10%, af Marokkóláninu (1904), sem var 62,5 milljónir, 18,75%. Auðvald sem hóf þróunarferil sinn sem okurauðvald í smáum stíl lýkur honum sem okurauðvald í óhemju stórum stíl. „Frakkar eru okrarar Evrópu“. segir Lysis. Allar aðstæður atvinnulífsins taka stórkostlegum stakkaskiptum við þessa umþjóðar, iðnaði, verzlun og siglingum, getur „landið“ auðgæzt á okri: „50 meðan sem hafa umboð fyrir 8 milljónum franka fjármagni geta ráðið yfir 2 milljörðum í 4 bönkum, „Hluttökukerfið“, sem vér þegar könumst við, veldur samskonar afleiðingum: Einn stærsti bankinn, Société Générale, gefur út 64000 skuldbréf fyrir „dótturfélag“ sitt, sykurverksmiðjurnar í Egyptalandi (Sucreries et Raffineries d’Egypte). Gengi skuldbréfanna er 150%, b. e. a. s. bankinn græðir 50 aura á hverri krónu. Ágðóahlutir þessa félags reyndust tálvonir einar, „almenningu“ tapaði 90–100 milljónum franka. „Einn af forstjórum Société

Générale var í stjórn Raffineries d’Egypte.“ Það er engin furða, þótt höfundurinn neyðist til að draga af þessu þá ályktun að „franska lyðveldið sé fjármálaein-veldi“, „sé gersamlega á valdi fárra fjármáladrottna sem ráða yfir bæði blöðum og ríkisstjórn.“¹

Einn aðalþátturinn í viðskiptastarfsemi fjármálaauð-valdsins er óvenjulega mikill gróðri af verðbréfaútgáfu og er einkar mikilsverður fyrir þróun og öryggi fjármálklikunnar. „Sú starfsemi er ekki til í heimalandinu, að hún komist neitt nálægt því að gefa jafnmikið í aðra hond og það að veita viðtöku og koma áleiðis láni til annars lands“ — segir þýzka tímaritið „Die Bank.“²

„Engin bankastarfsemi er til sem gefur af sér annan eins gróðra og verðbréfaviðskipti.“ Gróðinn af útgáfu iðnaðarhlutbréfa var, samkvæmt „Deutscher Oekonomist“, að meðaltali á ári, sem hér segir:

1895	38,6%	1898	67,7%
1896	36,1%	1899	66,9%
1897	66,7%	1900	55,2%

„Á áratugnum 1891—1900 „græddist“ á útgáfu þýzka iðnaðarverðbréfa einni saman *rúmlega 1 milljarður.*“³

Á velgengnistínum iðnaðarins eykst gróðri fjármála-

¹ Lysis, Contre l’oligarchie financière en France, 5. útg. Paris 1908, bls. 11, 12, 26, 39, 40, 48.

² Die Bank, 1913, No. 7, bls. 630.

³ Stillich, áður tilv. rit bls. 143, einnig W. Sombart, Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert, 2. útg. 1909, bls. 526, Anlage 8.

auðvaldsins geipilega, en á örðugleikatínum hrynjastá og veik fyrirtæki í rústir. Stórbankarnir eiga svo hlut að því að kaupa þau við gjafverði, eða taka þátt í ábatasönum „lækningu“ og „endurskipulagningu“ þeirra. Við „lækningu“ óarðbærra fyrirtækja, „er fjármagnið fært niður, þ. e. a. s. gróðanum er deilt á minna fjármagn og er síðan reiknaður út á þeim nýja grundvelli. Eða, ef tekjurmar eru engar, þá er bætt við nýju fjármagni, sem ásamt því eldra og óarðvænlega gefur nægilegar tekjur. Auk þess, — baðir Hiltferding við, — „hafa allar þessar lækningu og endurskipulaging tvöfalda þýðingu fyrir bankana: í fyrsta lagi sem arðvænleg viðskipti og í öðru lagi hentug tækifæri til þess að gera þessi nauðstöddu fyrirtæki háð sér.“¹

Hér er dæmi. Námufélagið „Union“ í Dortmund var stofnað árið 1872. Gefin voru út hlutabréf fyrir næstum því 40 milljónir marka, og þar eð greidd voru í arð 12% fyrsta árið, hækkaði gengi þeirra upp í 170%. Fjármálaauðvaldið fleytti rjómann og græddi smáraði sem nam 28 milljónum. Aðalþáttinn í stofnun þessa félags átti þýzki stórbankinn Disconto-Gesellschaft sem tókst svo giftusamlega að hækka fjármagn sitt í 300 milljónir marka. Síðar hrapaði ágóðahluti Union niður í ekki neitt. Hluthafarnir urðu að sætta sig við að fjármagnið væri „fært niður“, þ. e. a. s. að sjá á bak nokkrum hluta þess til þess að tapa ekki öllu. Og á 30 árum hverfa úr bókum Union — við hverja „lækningu“ af annarri — rúmlega 73 milljónir marka. „Nú eiga upphaflegu hluthafarnir í þessu fे-

¹ Das Finanzkapital, bls. 153.

lagi eftir aðeins 5% af nafnverði hlutabréfa sinna, "1 en bankarnir héldu áfram að „græða peninga“ á hverri lækningu."

Einkum reynist fjármálaauðvaldinu gróðavænlegt brask með landeignir í nágrenni stórborga sem eru í örum vexti. Bankaeinokun samlagast þar einokun á landleigu og sangögungum, því að hækkun landverðs, möguleikinn á að selja landeignir með hagnaði sem byggingalöðir o. s. frv., er fyrst og fremst komið undir góðum samgögungum drotna stór félög, sem eru tengd sömu bönkunum í gegnum hluttökukerfið og veitingu þeira á forstjóraembættum. Þannig verður það til sem þýzki rithöfundurinn L. Eschwege kallað „fendið“ í tímaritinu „Die Bank“, en hann hefur sérstaklega rannsakað sölu, veðsetningu o. fl. á lóðum. Þar kemur fram brjálæðiskennt brask með lóðir í úthverfum, gjaldprot byggingarfyrirtækja, eins og t. d. Berlínarfyrirtækisins Boswau & Knauer, sem hafði hrifsað til sín allt að 100 millj. marka með aðstoð hins „trausta og virðulega“ Deutsche Bank, er stuðlaði auðvitað að þessu samkvæmt hluttökukerfinu, þ. e. a. s. í laumi, á bak við tjöldin og dró sig í hlé, er hann hafði tapað „aðeins“ 12 milljónum marka; emnfremur gjaldprot smáeignamanna og verkamanna sem ná engu hjá þessum svindlfyrirtækjum byggingariðnaðarins, svíksamleg skipti við hina „heiðarlegu“ Berlínarlöggreglu og yfirvöldin til þess að fá í sínar hendur ráðin um útgáfur

á lóðaskrám, byggingarleyfum borgarstjórnarinnar o. s. frv.¹

Á tínum fjármálaauðvaldsins eru nú „amerískir siðir“, sem professorar og velvilaðir borgarar í Evrópu fárist yfir í hræsní sinni, bókstaflega orðnir venja í stórborgum allra landa.

Í ársþyrjun 1914 var um það talað í Berlín að stofna „flutningahring“, þ. e. a. s. „hagsmunasamtök“ priggja flutningafélaga í Berlín: rafmagnsbrauta borgarinnar (Hochbahn), sporvagnafélagsins og strætisvagnafélagsins. „Það var vitað að slíkt var í ráði“ — segir „Die Bank“ — „allt frá þeim degi er kunnugt var um að meirihluti hlutabréfa strætisvagnafélagsins var kominn í eigu hinna félaganna — —. Það er hiklaust haegt að trúua hvatamönnum þessara áformu til þess að koma fram sparnaði í rekstrinum með sameiginlegri skipan flutningamálanna, sem muni verða almenningi að nokkru leyti til hags, þegar öllu er á botninn hvolt. En það gerir málíð flóknara, að á bak við þennan ráðgerða flutningahring standa bankar, er geta notað samgöngutakin, sem þeir hafa einokun á í págu lóðabréksina, ef þeim býður svo við að horfa. Auðsætt er að nærrí liggur að gera ráð fyrir slíku, ef haft er í huga, að við stofnun rafmagnsbrautafélagsins tvinnuðust strax saman hagsmunir samgangna og lóðahagsmunir stórbankans, sem að baki stóð. Þessir hagsmunir voru meira að segja að verulegu leyti skilyrði fyrir stofnun flutningafélagsins. Austurgrein Hábrautarinnar átti

¹ Stíllich, áður tilv. rit, bls. 138 og Liefmann, bls. 51.

að liggja til landareigna sem bankim seldi eftir að brautin hafði verið lögð, með geysilegum gróðra fyrir sig og nokkra meðeigendur í löðaeigendafélaginu við brautarstöðina Schönhauser Allee.¹

Þegar einokun er komin á fót á annað borð og ræður og ríkir yfir milljörðum, ryður hún sér fortakslauð og óhjákvæmilega til rúms á öllum sviðum opinbers lífs, hvað sem liður skipan stjórnmála og öðrum „smáatriðum“. Í þýzkum hagfræðiritum rekst maður þráfaldlega á fleðulegan lofsöng um ráðvendni býzka embættismanna og greinilegar dylgjur um franska Panamahneykslið og stjórnmálaspillinguna í Ameríku. En það er staðreynd, að menn eru tilneyddir, jafnvel í borgaralegum skrifum um þýzk bankamál, að fara langt út fyrir takmörk þess að fjalla um hreinræktaða bankabönkunum“ í tilefni þess, að það fer stöðugt í vöxt að embættismenn ríkisins hverfi að bankastörfum. „En hvað um ráðvendni embættismanna ríkisins sem þrá undir niðri að hljóta góða stöðu í Behrenstrasse?“²

(Aðalbækistöð Deutsche Bank í Berlin er við Behrenstrasse). Útgefandi tímaritsins „Die Bank“, Alfred Lansburgh, skrifaði árið 1909 grein, er hann kallar „Efnahagsleg áhrif Byzantismans“. Fjallaði hann þar m. a. um ferð Vilhjálmss II. til Palestínu og „beina afleiðingu hennar, lagningu Bagdadbrautarinnar, þetta örlagaríka fyrirmýndarverk þýzkrar framtakssemi“, sem á meiri sök á „innilokuninni“ en öll stjórnmálaafglöp vor samanlagt“. ¹ (Með „innilokuninni“ er átt við stefnu Játvarðs VII. að einangra Þýzkaland og umlykja það heimsvaldasinnuðu bandalagi, fjandsamlegu Þýzkalindi). Eschwege, sem áður hefur verið minnt á og skrifar í þetta sama tímarit, ritaði grein árið 1911, er hann nefndi „Auðmannaveldi og skrifstofuvald“. Þar flettir hann m. a. ofan af máli þýzka stjórnarráðsmannsins Völker, sem hafði sýnt framúrskarandi dugnað í nefnd einni sem skipuð var til þess að rannsaka samsteypur. Og kom í ljós skönumu síðar að hann hafði fengið hálaunaða stöðu við stærstu samsteypuna, Stáliðnaðarsambandið. Sviðir atburðir, sem eru alls ekki neinar tilviljanir, þróngvuðu þessum sama borgaralega rithöfundi til að játa að „hið efnahagslega frelsi sem stjórnarþrákain þýzka heitir sé nú þegar orðið innantom orð á mörgum sviðum athafnalífsins“ og að „jafnvel viðtækasta stjórnmálfrelsi fái ekki borgið oss frá því að verða þjóð ófrjálsa manna“² við núverandi auðmannaveldi.

Um Rússland munum vér láta oss nægja eitt dæmi. Fyrir nokkrum árum birtist í öllum blöðum sú frétt, að forstjóri lánadeilda fjármálaráðuneytisins, Davidov, mundi hverfa úr þjónustu ríkisins og taka við stöðu hjá stórbanka einum. Og skyldi hann fá þar laun, sem samkvæmt samningum áttu að nema á nokkrum árum rúmlega 1 milljón rúblna. Lánadeild fjármálaráðuneytisins er stofnun sem hefur það hlutverk „að skapa samræmi í starfsemi allra lánastofnana ríkisins“ og veitir bönkum höfuðborganna (Í Moskvu og Péters-

¹ Verkehusrust í tímar: Die Bank, 1914, I, bls. 89.

² Der Zug zur Bank, í Die Bank, 1914, I, bls. 79.

borg, þýð.) fjárstyrk, sem nemur 800–1000 milljónum rúblna.¹

Það er yfirleitt einkenni á auðvaldsskipulagi, að eignarréttur á fjármagni er aðskilinn frá notkun þess í framleiðslumni, reiðufjármagnið skilið frá iðnaðar-eða framleiðslufjármagninu, og vaxtafjáreigandim, sem lifir eingöngu á tekjum af reiðuffe sinu, er skilinn frá attvinnurekandanum og öllum þeim sem hafa beinlínis á hendi ráðstöfun fjármagns. Imperialisminn eða yfir-drottun fjármálaauðvaldsins er hæsta stig auðvalds-ins, þar sem þessi aðskilnaður verður feikilega viðtæk-ur. Yfirburðir fjármálaauðmagnsins yfir öll önnur auð-magnsform leiða af sér yfirdrottunaraðstöðu vaxta-fjáreigenda og fárra fjármáladrottna, og það þýðir, að „fjársterk“ ríki skera sig úr. Verðbréfaskýrslurnar, þ.e. a.s. hagskýrslurnar um útgáfu allskonar verðbréfa, sýna í hve ríkum mæli þessi framvinda á sér stað.

Í skýrslu Alþjóðahagstofunnar² birti A. Neymarck einkar greinagóðar og nákvæmar tölur, vel fallnar til samanburðar, sem sýna verðbréfaútgáfu í öllum heim-inum. Þær hafa síðan verið birtar oft í ágripi í hag-fræðiritum. Hér birtast niðurstöður fögurra áratuga:

Upphæð verðbréfanna talin í milljónum franka	
1871–1880	76,1
1881–1890	64,5
1891–1900	100,4
1901–1910	197,8

¹ E. Agahd, ãður tilv. rit bls. 202.

² Bulletin de l'institut international de statistique, t. XIX, livre

Á árunum 1870–80 hækkaði heildarupphæð verð-bréfanna í öllum heiminum, einkum vegna lána í sam-bandí við þýzk-franska striðið og hlutafélagaoolduna sem gekk yfir þýzkaland þar á eftir. Að öllu sam-toldu er aukningin ekki mjög hröð að tiltölu á þrem-siðuslu áratugum 19. aldarinnar, og það er ekki fyrr en á fyrra tug 20. aldarinnar, að hún verður stórkostleg, tvöfaldast næstum á 10 árum. Upphaf 20. aldarinnar er því tímamót, ekki aðeins um viðgang einokunar-samtaka (samsteypna, sölusamlaga og hringa), heldur og viðgang fjármálaauðvaldsins.

Neymarck telur heildarupphæð verðbréfa í öllum heimimum árið 1910 h. u. b. 815 milljarða franka. Með því að draga frá það sem tvítalíð er lækkar hann upp-hæðina niður í 575–600 milljarða. Séu 600 milljarðar lagðir til grundvallar, skiptast þeir þannig á milli landanna:

HEILDARUPPHÆÐ VERÐBRÉFA 1910,
(talin í milljörðum franka):

England	142
Bandaríkin	132
Frakland	110
þýzkaland	95
Rússland	31
Austurríki-Ungverjaland	24
Ítalía	14
Japan	12

II, La Haye 1912. Upplysingarnar um smárfíkin eru áætlaðar eftir tölum fyrir 1902 með 20% hækkuun.

Holland	12,5
Belgía	7,5
Spann	7,5
Sviss	6,25
Dannmörk	3,75
Svíþjóð, Noregur, Rúmenía og önnur lönd	2,5
Alls	600,0

IV. KAFLI

ÚTFLUTNINGUR FJÁRMAGNS

Af þessari töflu sést strax, hve greinilega fjögur ríkustu auðvaldslöndin bera af með h. u. b. 100–150 milljarða franka í verðbréfum hvert. Í hópi þessara fjögurra landa eru tvö – England og Frakkkland – eltu auðvaldsríkin og þau sem flestar eiga nýlendurnar. Hin tvö – Bandaríkin og Ísland – eru þau auðvaldslönd sem lengst eru á veg komin í hraða þróunar og gengi einokunar í framleiðslunni. Þessi 4 lönd eiga sameiginlega 479 milljarða franka, þ. e. a. s. um það bil 80% af fjármálaauðmagni heimsins. Næstum því allir aðrir hlutar veraldar hafa á einhvern hátt á hendi hlutverk skuldnautar eða skattþegns gagnvart þessum löndum – þessum alþjóðabankastjórum – þessum fjórum „máttarstoðum“ heims-fjármálavaldsins.

Pá ber einkum að athuga, hvorn þátt útflutningur fjármagns á í þeim vef tengsla og ófrelsísem fjármálaðvaldið hefur spunið um heim allan.

Vöruútflutningar var einkenni gamla auðvaldsins þegar frjáls samkeppni var alls ráðandi. Útflutningar fjármagns er orðið einkenni nútíma kapítalisma þar sem einokun drottnar.

Á tímabili kapítalismans nær vöruframleiðslan mestum þroska, og þá verður vinnuaflið einnig að vöru. Aukning verzlunarinnar innanlands og þó einkum á alþjóðlegum vettvangi setur svip sinn á auðvaldið. Innan auðvaldsskipulagsins verður ekki komið hjá afbrigðilegri og slítrótti þróun einstakra fyrirtækja, einstakra iðngreina og einstakra landa. England varð auðvaldsríki á undan örnum löndum, og um miðja 19. öldina, þegar þar var komið verzlunarfrelsi, heimtaði það að verða „vinnustofa heimsins“, sem sái öllum löndum fyrir fullumnum vörum gegn því að fá frá þeim hráefnin. Á síðasta fjórðungi 19. aldarinnar hafði fótunum þegar verið kippt undan *þessari* einokun Englands. Nokkur önnur lönd, sem höfðu varið sig með „verndartollum“ voru nú orðin sjálftæð auðvaldsríki. Á morgni 20. aldar sjáum vér einokun af nýrri gerð í myndun. Í fyrsta lagi, einokunarbandlag

kapitalista í öllum löndum með þróuðu auðvaldi. Í öðru lagi, einokunaraðstöðu fáeina mjög auðugra landa. Í forustulöndunum safnaðist geysileg „ofgnótt auðs“.

Gæti auðvaldið aukið viðgang landbúnaðarins, sem stendur iðnaðinum allstaðar langt að baki; gæti það bætt lífskjör alls þorra fólks, sem hvarvetna lifir við sult og seyru, þrátt fyrir undraverða þróun tækninnar, þá gæti ofgnótt auðmagns auðvitað ekki átt sér stað. Pannig eru venjulegar „mótbárur“ smáborgaralegra gagnryñnda auðvaldsins. En ef auðvaldið færi svona að, væri það ekki auðvald, því að bæði ójöfn þróun og cymdarkjör fjöldans, sem lifir við hálfert hungur, eru eimitt höfuðskilyrði og forsendor þessa framleiðsluháttar. Á meðan auðvaldið er auðvald verður ofgnótt auðs aldrei notuð til þess að bæta kjör almennings í nokkru landi – það mundi skerða gróðra auðvaldsins; hins vegar verður hún hagnýtt til gróðaaukningar með fjármagnsfestingu í öðrum löndum, sem skammt eru á veg komin. Í þessum frumstæðu löndum eru gróðahorfunnar oftast mjög miklar, þar er litið um fjármagn, jarðnæði tiltölulega ódýrt, laun lág, og hráefni kosta lítið. Skilyrðin fyrir fjármagnsútlutningi verða þannig til, að hópur landa, skemmt á veg komin, hafa þegar verið dregin inn í hringiðu heimsauðvaldsins. Helstu járnbrautir hafa verið lagðar þar, eða eru í byggingu, tryggð hafa verið frumskilyrði iðnaðarpróunar o. s. frv. Fjármagnsútlutningurinn verður nauðsyn vegna þess að „ofvöxtur“ hefur hlaupið í auðvaldið í nokkrum löndum, sökum vanþróunar landbúnaðarins og

fátaektar alþýðu; það vantar svigrúm til „arðvænlegrar“ fjárfestingar.

Eftirfarandi töltur — sem munu vera nálægt sanni — sýna fjárfestingu þriggja helztu ríkjanna erlendis:¹

Ár	FJÁRFESTING ERLENDIS (Talið í milljörðum franka)		
	England	Frakkland	Þýzkaland
1862	3,6	—	—
1872	15	—	10 (1869)
1882	22	15 (1880)	2
1893	42	20 (1890)	2
1902	62	27—37	12,5
1914	75—100	60	44

Af þessu sjáum vér að það er fyrst í byrjun 20. aldar að útflutningur fjármagns gerist stórkostlegur að vöxtum. Fyrir strið nam erlend fjárfesting þriggja hæstu landanna 175—200 milljörðum franka. Sé miðað

¹ Hobson, Imperialism, London 1902, bls. 58. Riesser, áður tilv. rit bls. 395 og 404. P. Arndt í Weltwirtschaftliches Archiv, 7. bindi, 1916 bls. 35. Neymarck í Bulletin. Hilferding, Das Finanzkapital, bls. 437, Lloyd George, ráða í House of Commons 4. maí 1915, birt í Daily Telegraph, 5. maí 1915. — B. Harms, Probleme der Weltwirtschaft, Jena 1912, bls. 235 o. s. frv. Dr. Siegmund Schilder, Entwicklungs-tendenzen der Weltwirtschaft, Berlin 1912, 1. bindi, bls. 150. George Paish, Great Britain's capital investment o. s. frv. í Journal of the Royal Statistical Society, vol. LXXIV, 1910—11, bls. 167 o. s. frv. Georges Diouritch, L'expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne, Paris 1909, bls. 84.

við hóflega vexti, eða 5%, hljóta tekjurnar af þessu fjármagni að hafa numið 8—10 milljörðum franka á ári. Þetta eru traustar stoðir stórveldakúgunar og arðráns öffárra auðugra ríkja á flestum löndum og þjóðum heims — og traustur grundvöllur undir aðætulfiröfárra auðvaldsríkja!

Hvernig skiptist þetta fjármagn sem fest hefur verið erlendis á þessi lönd og *hvar* er það niðurkomipo? Við þessu er aðeins hægt að gefa ónákvæmt svar, en þó nægilega nákvæmt til þess að varpa ljósi á nokkur almenn atriði um ástand og tengsl nútíma imperialisma.

ÆÐLUÐ SKIPTING ÚTFLUTTS FJÁRMAGNS Á HEIMSÁLFUR (Um 1910, talið í milljörðum franka)

	England	Frakk.	Pýzkál.	Alls
Evrópa	4	23	18	45
Ameríka	37	4	10	51
Ásia, Afrika, Ástral.	29		8	7
Alls	70	35	35	140

England festir einkum fjármagn í nýlendum sínum, en þær eru mjög viðlendar í Ameríku (t. d. Kanada), að ekki sé minntz á Ásíu o. s. frv. Þær er stóruflutningur fjármagns einkanlega ná tengdur miklu nýlendum, og munum vér síðar fylla nánar um mikilvægi þeirra fyrir imperialismann. Um Frakkland geginn öðru máli. Það hefur aðallega fest fjármagn sitt í Evrópu, einkum Rússlandi (a. m. k. 10 milljarði franka). Í því sambandi er eðilegt að tala um lánsfjármagn, alþjóðaviðskiptum fellur alltaf eitthvað í hlut lánveit-

um. Franska imperialismann mætti kalla okur-imperialisma til aðgreiningar frá þeim enska sem er tengdur nýlendum. Þýkaland er briðja afbrigðið. Þýkaland á ekki miklar nýlendur, og fjármagnsútflutningurinn skiptist nokkuð jafnt á milli Evrópu og Ameríku.

Fjármagnsútflutningurinn hefur áhrif á og örvar mjög auðvaldsþróun innflutningslandanna. Dragi hann að einhverju leyti úr þróun útflutningslandanna, þá vegur þar upp á móti alhlíða aukning auðvaldspróunarinnar um veröld alla.

Lönd sem flytja út fjármagn geta næstum því alltaf aflað sér vissra „hlunninda“, sem eru þess eðlis að þau varpa birtu yfir sérkenni tímabilis fjármálaauðvaldsins og einokunarsamtakanna. Í Berlínartímaritinu „Die Bank“ stendur þetta í október 1913:

„A alþjóðlegum markaði fjármagnsins hefur undanfarið verið leikinn gamanleikur sem væri samboðinn penna Aristofanesar. Mörg erlend. ríki, frá Spáni til Balkanríkjanna, Rússlandi til Argentínu, Brasilu og Kína sækja hina stóru peningamarkaði ýmist fyrir allra augum eða í laumi og krefjast lána, og sum þeirra eru mjög áleitin. Ástandið á peningamarkaðinum er að vísu ekki tiltakanlega gott, stjórmálahorfunnar ekki heldur glæsilegar, enn sem komið er. Samt áræða engir forráðamenn peningamarkaðanna að synja þessum aðkomnu kröfum, því að þeir óttast að nágrannarnir verði fyrri til, láti lánið í té og tryggi sé jafnframt rétt á einhverjum greiða á móti. Í slíkum alþjóðaviðskiptum fellur alltaf eitthvað í hlut lánveit-

anda, t. d. bætt verzlunaraðstaða, kolaforðabúr eða hafnarmannvirki, ábatasamt sérleyfi eða fallbyssupöntun.¹

Fjármálaauðvaldið hefur fætt af sér tímabil einokunar, og einokuninni fylgja ávallt ákveðnar grundvallarreglur, þ. e. a. s. hagnýting „sambanda“ til hagkvæmari viðskipta. Algengasta reglan er sú, að þau skilyrði séu sett fyrir lánveitingum að nokkrum hluta lánanna séu varið til kaupa á framleiðsluvörum þess lands sem lánið veitir, einkum hergögnum eða skipum o. s. frv. Frakkland hefur mjög oft gripið til þessa úrræðis síðastliðna two áratugi (1890–1910). Fjármagnsstíflutningurinn stuðlar þannig að líflegrí voru útflutningi. Samningar gerðir við þessi skilyrði, einkum á milli stórra fyrirtækja, eru oft þannig, að þeir „nálgast mütur“, eins og Schilder² kemst „varfarnislega að orði“. Kruppverksmiðjurnar í Pýzkalandi, verksmiðjur Schneiders í Frakklandi og Armstrongs í Englandi eru dæmi um fyrirtæki sem eru nátengd stórbönkum og ríkisstjórnunum og ekki er hægt að sniðganga, þegar lán eru tekin.

Frakkland lánaði Rússlandi og „neyddi“ það með verzlunarsamningum 16. sept. 1905 til þess að veita ákveðin hlunnindi til ársins 1917. Sama gerðist er þeir gerðu verzlunarsamning við Japana, 19. ágúst 1911. Tollstriðið milli Austurríkis og Serbiu, sem stóð frá 1906 til 1911 að 7 mánuðum frá drengum, stafaði að nokkru leyti af samkeppni Austurríkis og Frakklands

um að birgja Serbíu að vopnum. Paul Deschanel lýsti yfir því í janúar 1912 í þinginu, að frönsk fyrirtaki heffu séð Serbum fyrir vopnum fyrir 45 milljónir franka á árunum 1908–1911.

Í skýrslu frá ræðismanni Austurríkis og Ungverjalandi í São Paulo (Brasilíu) stendur þetta: „Lagning jámbrautarkerfis Brasilíu fer að mestu fram fyrir franskt, belgískt, enskt og þýzkt fjármagn. Þessi lönd tryggja sér jafnframt – með fjármálaðgerðum í sambandi við brautarlagninguna – sölu á nauðsynlegu efni til hennar.“

Þannig þenur fjármálaauðvaldið bókstaflega net sitt um alla veroldina. Í þessu sambandi hafa þeir bankar mikla þýðingu sem stofnaðir eru í nýlendum og þeirra útibú. Pýzku imperíalistarnir horfa öfundaraugum á „gómlu“ nýlenduríkin, sem hafa komið sér einkar vel fyrir að þessu leyti. Árið 1904 átti England 50 nýlendubanka með 2279 útibúum (1910 voru þeir 72 og útibúin 5449), Frakkland 20 með 136 útibúum, Holland 16 með 68, en Pýzkaland „aðeins“ 13 með 70 útibúum.¹ Amerísku auðmennirnir öfunda að sínu leyti þá ensku og þýzku. „Í Suður-Ameríku“ – þannig hljóma raumatölfur þeirra árið 1915 – „eiga 5 þýzkir bankar 40 og 5 enskir 70 útibú. England og Pýzkaland hafa flutt allt að 4 milljarða dollara til Argentínu, Brasilíu og Uruguay síðustu 25 árin, og afleiðingin er sú, að hluti þeirra í heildarverzlunarveltu þessara briggja landa allra nemur 46%.²

¹ Die Bank, 1913, 2., bls. 1024.

² Schilder, áður tilv. rit, 4. útg., bls. 375 og Diouritch, bls. 283.

Lönd fjármagnsútfutningsins hafa skipt heiminum á milli sín í óeginlegrí merkingu. En auk þess hefur fjármálaauðvaldið haft í för með sér rauverulega skiptingu heimsins.

V. KAFLI

SKIPTING HEIMSINS Á MILLI AUÐVALDSSAMSTEYPNANNA

Einokunarbandalög, atvinnurekendasamsteypur, sölusamlög og hringar skipta fyrst og fremst innanlandsmarkaðinum á milli sín, hrifa til sín að meira eða minna leyti alger yfrráð yfir framleiðslu viðkomandi lands. En innan auðvaldsskipulagsins er innlendi markaðurinn órjúfanlega tengdur þeim erlenda. Auðvaldið hefur fyrir löngu skapað heimsmarkað. Að sama skapi sem fjármagnsútfutningurinn jókst og „áhrifasvæði“ allra staerstu einokunarbandalaganna og sambönd þeirra við nýlendurnar færðust í aukana á öllum svíðum, beindist framvindan „eðlilega“ að samkomulagi þeirra í milli á heimsmælikvarða og að stofnun alþjóðlegra samsteypna.

Þetta er nýr áfangi í samþjöppun fjármagns og framleiðslu á heimsvísu, ólíkt hærra stig en áður var. Vérskulum líta á hvernig þessi yfireinokun verður til.

Science, vol. LIX, maí 1915, bls. 301. Í sama bindi, bls. 331, stendur að himm þekkti hagfræðingur Paish hafi í síðasta hefti titmaritsins The Statist áætlað fjárfupphæð þá, sem England, Þýskaland, Frakkland, Belgia og Holland hafa flutt út, 40 milljarða dollara – b. e. 200 milljarða franka.

Pýzkalandi. Kreppan í Pýzkalandi árið 1900 ýtti mjög mikíð undir samþjöppun í þessari grein. Bankarnir voru þá þegar all samvaxnir iðnaðnum, og á kreppu-tímanum flyttru þeir mjög fyrir og juku á hrún tiltolu-lega smárra fyrirtækja og innlimun þeirra í stóru fyr-irtekin. „Með því að bankarnir“ — segir Jeidels — „vilia ekki rétta hjálparhönd einmitt þeim fyrirtækjum, sem hafa mestu þörfina fyrir fjármagn, valda þeir fyrst geysilegri velgengni og síðan óumflýjanlegu hruni þeirra félaga er ekki hafa tengt þeim nögu náið.“¹

Afleðingin varð sí, að samþjöppunin tók risaskref fram á leið eftir 1900. Framundir árið 1900 voru í raf-magnsíðnaðinum 7 eða 8 „hópar“. Í hverjum hóp voru mörg fyrirtæki (alls 28), og að baki hverjum þeirra stóðu 2–11 bankar. Á árunum 1908–1912 sameinuðust þessir hópar í tvö eða aðeins einn. Þessi breyting varð pannig:

HÓPAR INNAN RAFTEKJAIÐNAÐARINS (Fyrir 1900)						
Felten & Lah-	Union	Siemens	Schuckert	Berg-	Kummer	
Guillaume meyer	A.E.G.	& Halske	& Co.	mann		
Felten & Lahmeyer	A.E.G.	Siemens & Halske-		Gjaldþrota		
A.E.G.		Schuckert		árið 1900		
1912		Siemens & Halske-Schuckert				
		(Nán „samvinda“ síðan 1908)				

Hið fræga A.E.G. (Almenna raforkufélagið) hefur þróað á þennan hátt og stjórnar (fyrir tilstilli „hlut-tökukerfisins“) 175–200 félögum og raður yfir hér um bil 1,5 milljarða marka fjármagni samanlagt. Bein-ar umboðsstofnanir þess erlendis einar saman eru 34 talsins, þar af 12 hlutafélög í rúmlega 10 löndum. Árið 1904 var talið, að þýzki raftækjaiðnaðurinn hefði þegar fest erlendis 233 milljóna marka fjármagn, þar af 62 milljónir í Rússlandi. Það þarf ekki að taka það fram, að AEG er geysileg „margbætt“ fyrirtæki. Framleiðslufélög þess eru ekki færri en 16 og fram-leiða hinum margvislegustu vörur, frá vírum og postu-linskúlum (einangrara) til bifreiða og flugvélá.

Samþjöppunin í Evrópu var einnig snar þáttur í sams konar þróun í Ameríku. Hún gerðist á þennan hátt:

GENERAL ELECTRIC COMPANY

Amerika	Thomson-Houston Co.	Edison Co. stofnaði í Evrópu
	stofnaði firma í Ev-	franska Edison hlutafélagið, sem
rópu.		framseldi þýzku firma einka-leyfi sín.
Pýzkaland	Union Elektrizitäts-	
	gesellschaft	A.E.G.
		Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft (A.E.G.)

Pannig urðu til tvö „rafmagnstórveldi“: „Önnur rafmagnsfélög, algerlega óháð þessum tveim, eru ekki til í heiminum“, segir Heinig í riti sínu „Ferill raf-magnshringssins“. Eftirfarandi tölt gefa nokkra, en

¹ Jeidels, ãður tilv. rit, bls. 232.

síður en svo fullkomna, hugmynd um viðskiptamagn pessara tveggja „hringa“ og stærð fyrirtækja þeirra:

	Ar	Vöruvelta (í millj. marka)	Tala vinnandi manna (millj.marka)	Hreinar tekjur
Amerika: GEC General Electric Co.	1907	252	28000	35,4
Pýzkaland: AEG (Alg. Elektr. Ges.	1910	298	32000	45,6
	1907	216	30700	14,5
	1911	362	60800	21,7

Árið 1907 gerðu ameríski og þýzki hringurinn með sér samning um uppskiptingu heimsins. Samkeppnin milli þeirra er lokað úti. GEC „hlaut“ Bandaríkin og Kanada. AEG „hlaut“ Pýzkaland, Austurríki, Rússland, Holland, Danmörk, Swiss, Tyrkland og Balkanskaga. Sérstakir — auðvitað leynglegr — samningar ákvæða um „dótturfelög“ sem ryðja sér braut inn í nýjar iðngreinir, inn í „ný“ lönd, sem ekki hefur verið úthlutað formlega. Pessir tveir hringar skiptast svo á upfningum og reynslu.¹

Það er augljóst hversu samkeppni er orðin örðug við þennan rauðverulega sameinaða heimshring sem ræður yfir margra milljarða marka fjármagni og hefur „útibú“, fulltrúa, umboðsstofnanir, sambönd o. s. frv. í sérhverjum afkima veraldar. En skipting heimsins á milli tveggja voldugra hringa hindrar að sjálfsögðu

¹ Riesser, áður tilv. rit. Diouritch, áður tilv. rit, bls. 239, Kurt Heinig, áður tilv. rit.

ekki *nýskiptingu*, ef styrkleikahlutfallið breytist vegna ójafnar próunar, styrjala, gjaldbrota o. þ. h.

Olíuiðnaðurinn er fróðlegt dæmi um tilraun til síkrar nýskiptingar og baráttu um nýskiptingu.

„Olíumarkaði heimsins“ ritar Jeidels árið 1905 „er enn þann dag í dag í aðalatriðunum skipt á milli tveggja stórra fjármálahópa, hins amerískra félags Rockefellers, Standard Oil Co., og ráðenda rússnesku Bakú-olíunnar, Rothschilds og Nobels. Þessir tveir hópar eru nátengdir hvor öðrum, en um mörg ár hefur einokunaraðstaða þeirra verið í hættu stödd af völdum fimm óvina.“¹ En það eru: 1. Uppþornun amerísku olíulindanna. 2. Samkeppni firmans Mantasév í Bakú. 3. Uppgötvun olíulinda í Austurríki. 4. Rúmenska olíulenzku (hin forríku fyrirtæki Samúel og Shell, sem eru einnig venzluð ensku auðmagni). Þrír síðast töldu hóparnar eru tengdir þýzkum stórbökum með Deutsche Bank í fararbroddi. Þessir bankar hafa örvað olíuiðnaðinn af sjálfsdáðum og samkvæmt áætlun, t. d. í Rúmeníu, til þess að hafa þar „sjálfir“ fötfestu. Árið 1907 var erlenda fjármagnið í olíuiðnaðinum í Rúmeníu talið 185 milljónir franka, og 76 milljónir þess þýzkt fjármagn.²

Nú hófst átök, sem í hagfræðiritum eru réttilega nefnd baráttu um „skiptingu heimsins“. Annars vegar var „olíuhringur“ Rockefellers sem vildi hremma *allt* undir sig. Hann stofnaði sjálfur sitt eigið „dótturfelag“

¹ Jeidels, áður tilv. rit, bls. 193.

² Diouritch, áður tilv. rit, bls. 245.

í Hollandi og keypti olíulindir í Indíalöndum Hollendinga til þess að ná sér þannig niðri á höfuðvini sínum, hollenzk-enska Shell-hringnum. Hins vegar ætluðu Deutsche Bank og aðrir Berlínarbankar að „friggja sér“ Rúmeníu og sameina hana Rússlandi gegn Rockefeller. Rockefeller réð yfir stórum meira fjármagni og ágætu flutningakerfi til afgreiðslu og dreifingar á olíu. Baráttan hlaut að enda með algerum ósigri Deutsche Bank, og ósigurinn kom árið 1907. Deutsche Bank átti um tvennt að velja, annað hvort að hætta við „olíumál“ sín með milljónatapi eða beygja sig. Hann kaus síðari kostinn og gerði mjög óhagstæðan samning við „olíuhringinn“. Með þessum samningi skuldbatt Deutsche Bank sig til að „aðhafast ekkert það, er skaðað gæti ameríska hagsmuni.“ Það ákvæði var þó sett, að samningurinn skyldi falla úr gildi, ef ríkiseinkasölu á olíu yrði komið á með lögum í Þýzkalandi.

Nú hefst „olíuskopleikurinn“. Von Gwinner, einn af fjármálakóngum Þýzkalands og bankastjóri í Deutsche Bank, hleypir af stokkunum áróðri fyrir olúeinkasölu með aðstoð Stauss, einkaritara síns. Hinu risavaxna skrifstofubánni stærsta bankans í Berlín er boðið út og öllum hinum viðfeðmu „samböndum“ hans. Blöðin geisa af „þjóðlegum“ móði um „kúgun“ amerískra hringsins, og 15. mars 1911 samþykkir ríkisþjóð samhljóða ályktun, þar sem skorað er á ríkiseinkasölu. Ríkisstjórnin tók þessa vinsælu hugmynd upp á sína arma, og leikur Deutsche Bank virtist unn-

inn; en hamn var til þess gerður að fara í kringum amerríkska samningsaðillann og bæta efnahag bankans sjálfss með ríkiseinkasölu. Þýzku olíukóngarnir sáu í hillingu tröllaukinn gróða sem myndi geta jafnast á við gróða rússnesku sykurframleiðendanna—. En þá fóru þýzku stórbankarnir í háð saman um fengin. Discont-Gesellschaft fletti ofan af síngjörnum hvötum Deutsche Bank. Enn fremur fór ríkisstjórnin að óttast strið við Rockefeller, því að mjög vafasamt var að Þýzkaland gæti fengið olíu án hans tilstillis (framleiðsla Rúmeníu er lítil). Í briðja lagi stóð fyrir dyrum milljarðaffárveiting fyrir árið 1913 til hervæðingar Þýzkalands. Einkasöluáformunum var frestað. Enn um sinn gekk olíuhringur Rockefellers með sigur af holmi Tímaritið „Die Bank“ í Berlín sagði í þessu sambandi, að Þýzkaland gæti því aðeins háð sigursæla baráttu við olíuhringinn, að það kæmi á einkasölu á raforku og breytti vatnsaflinu í ódýra raforku. Og það bætir við: „En einokun á raforku mun koma þegar framleiðendur þarfnaðar, þ. e. a. s. þegar næsta stórlrun raftækjaiðnaðarins stendur fyrir dyrum, þegar ekki er lengur hægt að reka með hagnaði þau voldugu og dýru orkuver, sem einkahringar raftækjaiðnaðarins láta nú reisa allsstaðar, og ríki, bæjarfélög og aðrar félagsheildir veita nú þegar einokunaraðstöðu að nokkru leyti. Þá verður að grípa til vatnsorkunnar. En ekki er hægt að láta ríkið breyta því í ódýrt rafmagn. Það verður að láta hana aftur í hendur „einkahringum, sem eru undir ríkiseftirliti,“ því að geipilegar sáttargreiðslur og skaðabætur, sem greiða þyrfti einkaiðnrek-

endum fyrir kostnaðarsöm gufuorkuver þeirra, myndu auka alltof mikil stofnkostnað rafmagnseinkasölu sem rekin væri af ríkinu og byggð á vatnsafla. Þannig var því farið um kalléinkasölu, þannig er því háttar um ólueinkasölu og þannig mun fara um rafmagns-einkasölu. Það fær betur að ríkisrekstrarsóalistarnir okkar, sem láta glepjast af fagurri stefnu, fengju ein-hverntíma sér að einkasölu í Þýzkalandi hafa aldrei haft það markmið né orðið til þess að vinna neytendum gagn, hvað þá heldur til þess að veita ríkinu hlut-deild í reksturshagnaðinum. Þær hafa alla tilgreind til þess eins að lífga við með hjálp ríkisins iðnfyrirtæki einstakra manna sem liggrur við gjaldproti.¹

Petta eru dýrmætar játningar þýzkra borgaralegra hagfræðinga. Vér sjáum hér greinilega, hversu einok-unarsamtök einstaklinga og ríkis samtvinnast á dögum fjármálaauðvaldsins, hvernig hvoru tveggja eru aðeins einstakir hlekkrir í heimsvaldabaráttu stærstu einokar-anna um skiptingu heimsins.

Geysir þróun samþjöppunar hefur og leitt til skiptingar heimsins á svíði verzlunarflotans. Í Þýzkalandi hafa verið stofnuð tvö voldug félög, Hamborgar-Ameríku-leiðin og Norddeutsche Lloyd, og ræður hvort þeirra yfir 200 milljóna marka fjármagni (í hluta- og skuldabréfum) — og gufuskipum sem eru 185 — 189 milljóna marka virði. Hins vegar var stofnaður kaupskipahringur í Ameríku 1. janúar 1903, svokallaður Morganhringur, International Mercantile Marine Co., sem sameinar innan véganda sinna 9 amerísk

og ensk kaupskipafélög og ræður yfir 120 milljóna dollara fjármagni (480 millj. marka). Þegar árið 1903 gerðu þýzku risafélögum samning við ensk-ameríkska hringinn um skiptingu heimsins og deilingu gróðans. Þýzku félögum félru frá samkeppni á ensk-amerísku siglingaleiðunum. Ákveðið var nákvæmlega, hverjar hafnir skyldu „fengnar í hendur“ hvorum aðila. — Sér-stök eftirlitsnefnd var sett á laggirnar o. s. frv. Samningurinn var gerður til 20 ára með því ákvæði, að hann felli úr gildi ef til ófriðar kæmi.¹

Sú saga er einnig fróðleg, hvernig alþjóðlega braut-arteinasamsteypan varð til. Fyrstu tilraunir enskra, belgískra og þýzkra járnbrautarframleiðenda, til þess að mynda slika samsteypu, voru gerðar þegar árið 1884, á miðjörg erfiðum krepputínum iðnaðarins. Þeir urðu ásáttir um að keppa ekki hver við annan á innanlands-markaði viðkomandi landa og skipta erlenda markaðinum á milli sín. Skyldi hlutur hvers lands vera sem hér segir: England 66%, Þýzkalund 27% og Belgía 7%, Indland var ætlað Englandi einu. Sameiginleg baráttu var háð gegn einu ensku fyrirtæki, sem tók ekki þátt í samtökunum, og kostnaðurinn við þessa baráttu var greiddur með ákveðnum hundraðhluta af því fé sem fékkst fyrir seldar vörur. En samsteypan riðlaðist árið 1886, þegar tvö ensk fyrirtæki sögðu sig úr henni. Það var táknað að ekki tökst að stofna til neins nýs sam-komulags á þeim velgengnistínum iðnaðarins, sem í hönd fóru.

Þýzka stálsölusamlagið var stofnað í byrjun ársins

¹ Die Bank, 1912, I, bls. 1036; 1912, 2, bls. 629; 1913, 1, bls. 388.

¹ Riesser, áður tilv. rit, bls. 125.

1904. Í nóvember 1904 var alþjóðlega brautarteinasamsteypan endurreist á eftirfarandi grundvelli: England 53,5%, þýzkaland 28,83%, Belgía 17,67%. Siðar gerðist Frakkland aðili og hlaut það, sem heildarmagnið fór fram úr áætluðum 100%, er varð 4,8%, 5,8% og 6,4% fyrsta, annað og þriðja árið o. s. frv. Árið 1905 gerðist stálhringur Bandaríkjanna (United States Steel Corporation) þáttakandi og siðar einnig Austurríki og Spánn. „Eins og sakir standa“ — ritar Vogelstein árið 1910 — „er skiptingu jarðarinnar lokið, og stóru neytendurnir, fyrst og fremst ríkisjárnbrautirmar, geta nú búið, eins og skáldið, í himinsölum Seifs, með því að heiminum hefur verið úthlutað án þess að hagsmuna þeirra hafi verið gætt.“¹

Pá verður einnig að nefna alþjóða-sínsölusamlagið sem var stofnað 1909 og skipti framleiðsluni nákvæmlega á milli fimm² hópa þýzkra, enskra, franskra, spænskra og belgískra fyrirtækja. Ennfremur alþjóðlega þúðurhringinn, sem Liefmann kallar „alveg nýtt og náið bandalað allra fyrirtækja er framleiða sprengið, og skipta síðan, að kalla má, öllum heiminum á milli sín, ásamt frönskum og amerískum sprengiefnverksmiðjum sem eru eins skipulagðar.“³

Liefmann telur upp nær 40 alþjóðasamsteypur, sem þjóðverjar tóku þátt í árið 1897, og ekki færri en um það bil 100, er þeir voru aðilar að árið 1910.

Nokkrir borgaralegir rithöfundar (þar á meðal Kaut-

¹ Vogelstein, Organisationsformen, bls. 100.

² fyrstu útg. 1917 stendur „fimm“, en í síðari útg. „þriggja“. Þyð.

³ Liefmann, Kartelle und Trusts, 2. útg. bls. 161.

sky, sem hefur algerlega svikið sín marxisku sjónarmið, t. d. þau sem hann hafði árið 1909) — hafa látið í ljós pá skoðun, að alþjóðasamsteypur gefi vonir um frið milli þjóða á grundvelli auðvaldsskipulagsins, því að þær séu eitt skýrasta táknið um það, að auðvaldið sé orðið alþjóðlegt. Fraðilega séð er skoðun þessi alger fjarstæða, og í reyndinni er hún hártogun og óheiðarleg vörn fyrir verstu hentistefnu. Alþjóðlegar samsteypur sýna, á hvert stig einokun auðvaldsins er komin og um hvað baráttan stendur á milli hinna ýmsu auðvaldsbandalaga. Siðara atriðið skiptir mestu máli. Það eitt skýrir fyrir oss sögulega og hagfræðilega merkingu við burðanna, því að form baráttunnar getur breytzt og breytist af ýmsum, tiltölulega sérstæðum og tímabundnum orsökum, en eðli baráttunnar, stéttarlegt inntak hennar, getur ekki breytzt, á meðan stéttirnar eru til. Auðvitað er það áhugamál t. a. m. þýzku borgarastéttarinnar, sem Kautsky hefur í rauninni snúið í lið með í fræðilegum röksemdaferslum (meira um það seina), að draga fjöldur yfir innak efnahagsbaráttu vorra daga (skiptingu heimsins) og leggja áherzlu á eina mynd hennar í dag og aðra á morgun. Kautsky verður á sama skyssan. Og það er auðvitað ekki eingöngu um þýzku borgarastéttina að ræða, heldur borgarastétt alls heimsins. Það er ekki vegna neinnar sérstakrar mannvonzu, að kapitalistarnir skipta heiminum á milli sín, að samþjöppunin hefur komið á það stig, að hún neyðir þáinn á þessa braut, til þess að þeir nái í groða. Og þeir skipta heiminum hlutfallslega „eftir fjármagni“, „eftir styrkleik“. Um aðra aðferð til skiptingar getur ekki ver-

ið að ræða innan skipulagðrar vöruframleiðslu og auðvalds. En styrkleikahlutfölliin raskast með þróun efna-

hags- og stjórnmála. Til þess að skilja það sem fram

fer verður að vita, hvaða viðfangsefni eru útkljáð, þegar röskun verður á kraftahlutföllnum. Það er aukaat-riði sem getur engu breytt um skoðun manna á yngsta skeiði auðvaldsins, hvort sú röskun er „hrlein“-efnahagsleg eða af öðrum rótum runninn (t. d. hernaðarlegum). Form baráttu og samninga á milli bandalaga auðmannna geta verið friðsamleg í dag, ófriðleg á morgun og svo friðsamleg aftur himn daginn. En að setja form-íð í stað *inni*ks baráttunnar og samninganna, er að sökkva ofan í fen falkenninga.

Yngsta þróunarstig auðvaldsins sýnir oss, að ákveðin tengsl myndast á milli bandalags atvinnurekenda, *byggð á* efnahagslegri skiptingu heimsins. Jafnframt og í framhaldi af því myndast ákveðin tengsl á milli stjórnmalasamtaka og ríkja, *byggð á* skiptingu heimsins eftir landssvæðum, baráttunni um nýlendurnar, „baráttunni um efnahagssvæði“.

SKIPTING HEIMSINS MILLI STÓRVELDANNA

VI. KAFLI

Í bókinni „Nýlendur Evrópuríkjanna, staðr þeirra fyrir og síðar“, gerir landfræðingurinn A. Supan¹ stuttlega grein fyrir, hversu háttar var í þessum efnum í lok 19. aldarinnar:

NÝLENDUR EVRÓPURÍKJANNA (OG BANDARÍKJANNA)

Hundraðshlutar af heildar landssvæði

	1876	1900	Aukning
Í Afriku	10,8%	90,4%	+79,6%
Á Suðurhafseyjum	56,8%	98,9%	+42,1%
Í Asíu	51,5%	56,6%	+ 5,1%
Í Ástralíu	100,0%	100,0%	-
Í Ameriku	27,5%	27,2%	÷ 0,3%

„Einkenni þessa tímabils“, ályktar Supan, „er skipting Afríku og Suðurhafseyja.“ Þar eð engin óhernumin lönd eru í Asíu eða Ameriku, þ. e. a. s. lönd, sem ekki eru lögð undir eitt hvert ríki, verður að halda ályktun Supans lengra áfram og segja, að séreinkenni þessa nien, 1906, bls. 254.

tímabils sé endanleg skipting heimsins. EKKI endanleg í þeim skilningi, að nýskipting sé óhugsanleg – nýskiptingar eru bæði hugsanlegar og óumfjýjanlegar – heldur í þeim skilningi, að auðvaldslöndin hafi nú, með nýlendustefnu sinni, *lokið* við að leggja undir sig óhernumin landssvæði á hnerti vorum. Jörðinni hefur í fyrsta sinn verið skipt upp til fulls, og í framtíðinni getur aðeins flutzt úr höndum eins „eiganda“ í hendur annars, en húsbóndalaust land ekki komist í hendur „eiganda“.

Vér lifum því sérkennilegt tímabil nýlendumállanna í heiminum, tímabil sem er órjúfanlega tengt „þingsta próunarstigi auðvaldsins“, fjármálaauðvaldinu. Það er því umfram allt nauðsynlegt að athuga staðreyndirnar nánar til þess að öðlast sem gleggsta vitneskjú um muninn á þessu tímabili og öllum öðrum sem á undan eru gengin – og einnig á núverandi ástandi. Í þessu sambandi koma fram tvær ákvæðnar spurningar: Virðist meiri áherzla lögð á nýlendumálin, fara átökum um nýlendurnar harðandi á tímum fjármálaauðvaldsins? Hvernig er heiminum nú skipt, einmitt með þetta í huga?

Ameríski rithöfundurinn Morris reynir að safna saman í bók sinni um sögu nýlendustofnana¹ gögnum um stærð enskra, franskra og þýzkra nýlendueigna á ýmsum tímabilum 19. aldarinnar.

Vér birtum hér niðurstöður hans, stytta:

¹ Henry Morris: The History of Colonization, New York 1900, Vol. II, bls. 88; Vol. I, bls. 419; Vol. II, bls. 304.

Ár	England	Frakland	Pýzkaland
	Flaðm.	Íbúar	Flaðm.
	millj.	millj.	millj.
millur ²	millur ²	millur ²	millur ²
1815—30	?	126,4	0,02
1860	2,5	145,1	0,2
1880	7,7	267,9	0,7
1899	9,3	309,0	3,7
			56,4
			1,0
			14,7

Nýlenduvinningar Englendinga voru geystilegir 1860—80 og einnig talsverðir síðustu tvo áratugi 19. aldarinnar. Landvinningar Frakklands og Pýzkalands fóru fram að mestu leyti á þessum síðarnefndu 20 árum. Vér höfum séð, að blómaskeið þess auðvaldsforms, sem einkum auðkenndist af frjálsri samkeppni stóð 1860—1870. Nú sjáum vér, að það er *einnig* efir þetta tímabil sem braðara „uppgangur“ hefst í nýlenduvinningum og átökin um skiptingu á landssvæðum heimsins harðna um allan helming. Það er því ómótmaðanleg staðreind, að umbreyting auðvaldsins í einokunarvald, fjármálaauðvald, er tengd harðandi baráttu um skiptingu heimsins.

Í riti sínu um heimsvaldastefnuna telur Hobson árabilið frá 1884—1900 tímabil vaxandi „úþenslustefnu“ helztu Evrópuríkja. Samkvæmt útreikningum hans eignaðist England á þessum árum 3,7 milljónir fermílna með 57 milljónum íbúa; Frakland 3,6 milljónir fermílna og 36,5 milljónir íbúa; Þýkaland 1 milljón fermílna með 16,7 millj.; Belgia 900.000 fermílur með 9 milljónum íbúa. Ásókn allra auðvaldsríkja í nýlendur

í lok 19. aldarinnar, og einkum á árunum 1880—90, er albekkt staðreynd í sögu stjórnmála og utanríkismála.

Á blómaskeiði frijalsrar samkeppni í Englandi 1840—60 eru helztu borgaralegir stjórnmálamenn þarlendis andstæðingar nýlendustefnu. Þeir álitu óhjákvænilegt og æskilegt, að nýlendurnar fengju frelsi og fullan aðskilnað frá Englandi. M. Beer bendir á það í grein um „Nýja enska heimsvaldastefnu“¹ sem birtist árið 1898, að annar eins stjórnmálamaður og Disraeli, sem var yfirleitt mjög heimsvaldasinnaður, hafi sagt árið 1852: „Nýlendurnar eru myllusteinar um háls vorn“. En í lok 19. aldar voru hetjur dagsins í Englandi þeir Cecil Rhodes og Joseph Chamberlain, sem boðuðu opinskátt heimsvaldastefnu og framfylgdu þeirri stefnu á hinn kaldrifjaðasta háttl!

Það er ekki ófróðlegt að veita því athygli, að þessum stjórnmálaleiðtogum ensku borgarastéttarinnar var þá begar ljóst samhengið á millipeirra orsaka hinna nýju heimsvaldastefnu, sem kalla má að séu eingöngu efnahagslegar, og hinna, sem eru þjóðfélagslegs og stjórnmálalegs eðlis. Chamberlain boðaði heimsvaldastefnuna sem „sanna, viturlega og hagsýna stjórnmálastefnu“ og lagði sérstaka áherzlu á þá samkeppni sem Þýkaland, Ameríka og Belgía hefðu í frammi gegn Englandi á heimsmarkaðinum. Lausnin er einokun, sögðu atvinnurekendur, og stofnuðu sölusamlög, samsteypur og hringa. Lausnin er einokun, bergmáluðu stjórnmálaleiðtogar borgarastéttarinnar og flýttu sér að hremma þá bluta heimsins sem enn voru óhernundir.

¹ Die Neue Zeit, XVI, I, 1898, bls. 302.

Blaðamaðurinn Stead, náinn vinur Cecil Rhodes, segir að honum hafi farizt bannig orð um heimsvaldahugmyndir sínar 1895: „Ég var i gær í Eastend í Lundúnnum (verkamannahverfi) og kom þar á atvinnuleysingafund. Ég hlýddi á trylltar ræður sem voru samfellt óþum „brauð“! „brauð“! Á leiðimi heim hugsaði ég um það sem ég hafði heyrta og varð sannfærðari en nokkrusíni fyrr um gildi heimsvaldastefnunar ... Hugsjónin mikla er lausn vandamála þjóðfélagsins. Til þess að forða 40 milljónum íbúa konungsríkisins frá mannlendustefnunnar, að opna ný landssvæði, er geta veitt viðtöku því fólkis sem er ofaukið, og látið í té nýja markaði fyrir þær vörur sem unnar eru í verksmiðjum og nánum. Undir heimsveldinu eignum vér okkar daglega brauð, það hef ég ávallt sagt. Ef þér viljið komast hjá borgarastyrjöld, verðið þér að gerast heimsvaldاسínar.“¹

Pannig mælti Cecil Rhodes 1895, milljónamæringur, fjármálakóngur og sá sem á aðalsökina á Búastríðinu. Visulega eru varnir hans fyrir heimsvaldastefnuna ruddalegar og strákslegar, en í rauninni ekki frábrugðnar þeim kenningu sem hennarinnir Maslov, Südekum, Potresov, David, frumkvöðull marxismans í Rússlandi² o. fl. berjast fyrir. Cecil Rhodes var bara svoltið hreinskilnari þjóðskrumskrati ...

Til þess að fá sem gleggsta mynd af skiptingu heimsins eftir landssvæðum og þeirri röskun, sem orðið hef-

¹ Sama rit, bls. 304.

² Höf. á við Plekhanov. Útg.

ur á því sviði síðustu áratugina, munum vér styðjast við þau gögn, er Supan lætur í té í fyrnefndu riti

sínu um nýlendueignir allra ríkja. Supan tekur sem

dæmi árin 1876 og 1900. Vér munum taka 1876 – það

svo á að það þróunarskeið auðvaldsins í Vestur-Evrópu,

sem fór á undan einokunartímanum, sé yfirleitt um

garð gengið. Því næst árið 1914, og í staðin fyrir töl-

ur Supans, munum vér taká tölur úr Landafraði og

hagskýrslum eftir Hühner. Tölur Supans fjalla ein-

ungis um nýlendurnar. Til þess að geta "brugðið upp

heilsteyptari mynd af skiptingu heimsins álitum vér

þarflegt að bæta við lítlsháttar upplýsingum um þau

lönd sem eru ekki nýlendur, heldur hálfnýlendur. Til

þeirra teljum vér Persíu, Kína og Tyrkland. Persía er

nú nær því orðin að nýlendu, Kína og Tyrkland eru á

leiðinni að verða það.

Vér komumst að þessari niðurstöðu: (Sjá næstu síðu.)

Vér sjáum greinilega af þessum tölu, hve skipting heimsins var alger um aldamótin 1900. Nýlendueignirnar jukust stórkostlega eftir 1876. Þær uxu út 40 í 65 millj. km², eða um meira en 50%. Landeignir sex stærstu ríkjanna jukust um 25 millj. km², eða einum og hálfum sinnum meira en sem nemur öllu flatarmáli heimsveldanna (16,5 millj. km²). Árið 1876 áttu þrjú beirra yfirleitt engar, og Frakkkland það fjarða, næstum því engar nýlendur. Árið 1914 höfðu þessi fjögur ríki aflað sér nýlendra sem voru 14,1 millj. km² að flatarmaли, eða um það bil einum og hálfum sinnum meira en flatarmál allrar Evrópu, og þar bjuggu næstum því

NÝLENDUR STÓRVELDANNA
(i milljónum ferkilometra og milljónum íbúa)

	Nýlendur		Heimalönd		Als	
	1876	Íbúar	1914	Íbúar	1914	Íbúar
England	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5
Rússland	17	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2
Frakkkland	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6
Dýzkaland	–	–	2,9	12,3	0,5	64,9
Bandaríkin	–	–	0,3	9,7	9,4	97,0
Japan	–	–	0,3	19,2	0,4	53,0
Santals	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2
Nýlendur annarra ríkja (Belgiu, Hollands o. fl.)					81,5	960,6
Hálfnýlendur (Persía, Kína, Tyrkland)					9,9	45,3
Önnur lönd					14,5	361,2
Öll jörðin					28	289,9
					133,9	165,7

100 milljónir manna. Aukning nýlendueignanna verður með mjög óreglulegum hætti. Séu t. d. Frakkkland, Pýzkaland og Japan börin saman, en þau eru ekki mjög ólik að flatarmáli og fólkssjölda, þá sést að Frakkkland hefur fengið nær því þrisvar sinnum meiri nýlendur (miðað við flatarmál) en Pýzkaland og Japan til samans. En e. t. v. var franska fjármálauðmagnið mörgum sinnum meira í upphafi þessa tímabils en samanlagt fjármálaauðmagn Pýzkalands og Japans. Auk beinna efnahagsskilyrða og á grundvelli þeirra, ráða einnig landfræðilegar aðstæður og annað um stærð nýlendueignanna. Hversu mjög sem samræmingu heimsins, jöfnun efnahags- og lífskjara í ýmsum löndum, hefur fleyst fram síðustu áratugina fyrir áhrif stóriðnaðarins, viðskipta- og fjármálaauðmagnsins, – á

sér þó emnpá stað verulegt misræmi. Í hópi fyrnefndra sex ríkja eru annars vegar ung auðvaldsríki, er taka óvenju hroðum framförum (Ameríka, Pýzkaland, Japan), og hins vegar lönd gamallar auðvaldspróunar (England, Frakkland), sem hafa þróað miklu hægar á síðari tímum en þau fyrrgreindu, og loks eitt land (Rússland), sem er efnahagslega skemnst á veg koindið. Þar er hið heimsvaldasinnaða nútímaauðvald að kalla má flækt í þéttirðið net aðstæðna sem ríktu fyrir daga auðvaldsins.

Við hliðina á nýlendueignum stórveldanna höfum vér sett nýlendur smárikjanna, sem telja verður næstu viðfangsefni hugsanlegrar og sennilegrar „nýskiptingar“ nýlendnanna. Flest þessara smárikja haldha nýlendum sínum að mestu vegna þess eins, að á milli stórveldanna eru hagsmunaárekstrar, erjur o. þ. u. l., sem meina þeim að koma sér saman um skiptingu bráðarinnar. „Hálfnýlendu“ ríkin eru dæmi um þau millistigsform sem mæta oss á öllum svíðum náttúrunnar og þjölfélagsins. Fjármálaauðvaldið er svo öflugt, að óhætt er að kalla það fortakslauð vald í öllum efnahags- og alþjóðamálum. Það getur undirokað og undirokar rauverulega lönd sem eru jafnvel algerlega frijalsstjórnarfarslega. Vér munum bráðlega sjá dæmi þess. Sú undirokun, sem hefur í för með sér missi stjórnarfarslegs frelsis undirokaðra landa og þjóða, er auðvitað „hagkvæmust“ og gróðavænlegust fjármálaauðvaldinu. Í þessu tilliti hafa hálfnýlendurnar öll sérkenni „millistigsins“. Það er skiljanlegt, að átökin um þessi half-háðu lönd hlutu að verða einstaklega hatröm á tímum

fjármálaauðvaldsins, er öðrum hlutum heimsins haffi verið skipt.

Nýlendukúgun og heimsvaldastefna voru til áður en yngsta skeið auðvaldsins hófst, jafnvel á undan auðvaldinu sjálfu. Rómaveldi byggði á þraðahaldi, framdi nýlendukúgun og hratt í framkvæmd heimsvaldstefnu. En „almennar“ hugleiðingar um heimsvaldastefnuna, þar sem gleymt er eða lítið gert úr grundvallarmun hinna þjóðhagslegu skipulagsaðgerða, hafna óhjákvæmilega í markleysum einum og orðagjálfri, eins og samjöfnuðurinn „Stór-Róm og Stór-Bretland“. Jafnvel nýlendustefna auðvaldsins á fyrri skeiðum þess er gersamlega ólik nýlendustefnu fjármálaauðvaldsins. Grundvallareinkenni síðasta auðvaldsstigssins er drotnun einokunarsamtaka stórkapítalista. Þessi einokun er traustust, þegar *allar* hráefnalindir eru á einni hendi. Vér höfum séð, hve ákft albjóðasamtök auðmannna legja stund á að koma í veg fyrir hvers konar samkeppni af hálfu andstæðinga, með því t. d. að kaupa upp málmgrýtisnámur, olkulindir o. s. frv. Yfir ráðin ein yfir nýlendum tryggja einokunarsamtökum fullan sigur, á hverju sem veltur í baráttunni við keppinautana, — einnig þó að svo fari, að þeir reyni að verja sig með einkasöluögum. Því þraða sem auðvaldið er, því tilfínnanlegri sem hráefnaskorturinn er, því hraðari sem samkeppnin er og söknin eftir hráefnalindum um viða veröld, þeim mun æðsingengnari verður baráttan um nýlendurnar.

¹ C. P. Lucas: *Greater Rome and Greater Britain*, Oxford 1912, eða Earl of Cromer: *Ancient and Modern Imperialism*, London 1910.

„Það er jafnvel hægt“, ritar Schilder, „að takar sér í munnum þá staðnæfingu, sem mörgum mun ef til vill þykja fjarstæðukenni, að fjölgun iðnaðarverkafolksins í borgunum muni í nánni framtíð miklu fremur stöðvast af hráefnaskorti til iðnaðarins en nokkrum matvælaskorti.“ Þannig eykst t. d. skortur á timbri, sem hækkar sífellt í verði, á leðri og hráefnum til vefnaðarins. Sem dæmi um tilraunir iðnaðarsambandanna til að skapa jafnvægi á milli landbúnaðar og iðnaðar í öllum heimsbúskapnum, má nefna alþjóðasambandið sam félög baðmullarframleiðenda stofnuðu árið 1904 í helztu iðnaðarríkjumum, og samband það sem félög hörfameleiðenda í Evrópu stofnuðu eftir þeiri fyr-mynd árið 1910.¹

Borgaralegir endurbótasinna, og í þeirra hópi fyrst og fremst fylgismenn Kautskys nú á dögum, reyna að gera lítið úr gildi staðreynda sem þessara, með því að benda á það, að „hægt væri“ að afla hráefna á frjálsum markaði án „kostnaðarsamrar og hættulegrar“ nýlendum stefnu, og að „hægt væri“ að stórauka framboðið á hráefnum með því „einfaldlega“ að bæta aðstöðu landbúnaðarins yfirleitt. En slikt tal verður vörn fyrir heimsvaldastefnuna, tilraun til að mæla henni bót, því að þeir afneita mikilvægasta einkenni síðasta þróunarstigs auðvaldsins, einokuninni. Frjáls markaður nálgast það æ meir að verða munnumæli ein. Einokunarsamlög og hringar þrengrjós hans dag frá degi. Og „einfaldar“ umbætur í landbúnaði hefðu í för með sér bætt kjör fjöldans, launahækkanir og skerðingu

gróðans. En hvar annars staðar en í ímyndun volgurs-legra endurbótasinna eru til hringar sem bera fyrir brjósti kjör fjöldans í stað þess að vinna nýlendur?

EKKI einungis þær hálfnýlendir, sem þegar hafa verið uppgötvuðar, eru þýðingarmiklar fyrir fjármálaauðvaldið, heldur einnig þær, sem enn eru ófundnar.

Tæknipróunin stígur risaskref á vorum dögum, og landssvæði sem eru nytjalaus í dag geta gefið mikið af sér á morgun, með nýjum aðferðum, (og í því skyni getur einhver stórbanki gert út sérstakan leiðangur verkfraðinga, búfræðinga o. s. frv.) og með því að leggja mikið fjármagn í þau. Sama á við um leit að málumum í jörðu, nýjar aðferðir til undirbúnings-vinnslu og hagnýtingar ýmissa hráefna o. s. frv. Af þessu leiðir óhjákvæmilega tilraunir fjármálaauðvaldsins til að víkka efnahagssvæði sitt, jafnvel yfirráðasvæði yfirleitt. Á sama hátt og hringarnir telja fé sitt tvívar og þrisvar sinnum meira en það er, þegar þeir leggja það í fyrirtæki, af því að þeir gera ráð fyrir þeim gróða sem „kann að fást“ síðar meir (en er ekki fyrir hendi þá) og frekari árangri af einokuninni, þannig reynir fjármálaauðvaldið yfirleitt að hremma eins mikið land og hægt er — og lætur sig engu skipta hvaða, hvar eða hvernig land það er — eingöngu vegna vonarinnar um hugsanlegar hráefnalindir og af ótta við það að verða undir í þeiri trylltu baráttu sem stendur um hverja óskipta ögn af heiminum, eða nýskiptingu þeirra svæða sem búið er að skipta.

Enskir iðnrekendur reyna á allan hátt að örva baðmullarframleiðsluna í nýlendu *sinni*, Egyptalandi. Árið

1904 var ræktuð baðmull á 0,6 millj. ha. af 2,3 millj. ha. ræktadís lands þar, þ. e. a. s. á meira en einum fjórða hluta þess. Rússar fara eins að í nýlendu *sinni*, Turkesan; því að á þann hátt eiga þeir mun hægara með að ná sér niðri á erlendum kepplautum, auðveldara með að einoka hráefnmalindir og skapa hagnýtarí og arðvænlegri vefnaðarhring, sem „sameinar“ framleiðslu og öll svið bómularræktunar og vinnslu á eina hönd.

Hagsmunir útflutningsfjármagnsins knýja einnig til nýlenduvinnings, því að á nýlendumörkuðunum er auðveldara (og stundum aðeins gerlegt þar) að útioka keppinauta með einokunaraðgerðum, tryggsja sér ýmsar sölur, treysta nauðsynleg „sambond“ o. s. frv.

Hin óefnahagslega yfirbygging, sem ris á grunni fjármálaauðmagns, stjórmálainntak hennar og hugmyndaheimur, auka á þörfina fyrir nýlenduvinnings. „Fjármálaauðvaldið vill ekki frelsi, heldur yfirdrotnun“, segir Hilferding réttilega. Og einn franskur borgaralegur rithöfundur segir, eins og til uppfyllingar og viðbótar hugsnum Cecil Rhodes, sem vitnað hefur verið í hér að framan, að auk efnalegra orsaka nýlendustefnunnar nú á dögum, komi einnig til greina þjóðfélagslegar orsakir: „Vegna þess að lífið verður sí flóknara og erfíðleikar þess bitna ekki eingöngu á verkalýðsfjöldanum, heldur og á millistéttunum, magnast í öllum gömlu siðmenningarlöndunum tíræðaleyxi, æsing og hatur, sem er hættulegt almennum friði. Orku þeiri sem ekki hefur lengur ákveðið stétt-

arbundið hlutverk verður að fá verkefni erlendis, svo að komist verði hjá sprengingu heima fyrir.“¹

Pegar rætt er um nýlendusteffuna á tíma heimsauðvaldsins, verður að hafa í huga, að fjármálaauðvald og viðeigandi utanríkisstefna þess, sem kristallast í baráttu stórveldanna um efnahagslega og stjórmálalega skiptingu heimsins, fæðir af sér alls konar *mittistig* ófríalsra ríkja. Sérkenni þessa tíma eru ekki eingöngu tveir aðalhópar ríkja, — ríki sem eiga nýlendar og nýlendurnar, heldur og margs konar ófríals lönd, sem eru stjórnarfarslega sjálfstæð að forminu til, en í rauninni flækta í vef ófreldis á sviði fjármála og milliríkjavíðskipta. Vér höfum þegar bent á eina tegund þessa ófreldis, hálfnýlendurnar. Ágætt dæmi um aðra tegund er t. d. Argentína.

„Suðurhluti Suður-Ameríku, einkum Argentína“, ritar Schulze-Gaevernitz í bók sinni um brezka imperialismann, „er svo háð Lundínum fjárhagslega, að næri liggr að kalla hana enska verzlunarnýlendu.“²

Schilder byggir á skýrslu frá ræðismanni Austurríkis og Ungverjalands í Buenos Aires árið 1909 og telur að enskt fjármagn sem lagt hafi verið í fyrirtæki í Argentínu nemí $8\frac{3}{4}$ milljörðum franka. Það er ekki erfitt að gera sér í hugarlund, hve traustum böndum fjármála-

¹ Wahl, La France aux colonies, tilv. tekin eftir Henry Russier, Le Partage de l'Océanie, Paris 1905, bls. 165.

² Schulze-Gaevernitz, Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts, Leipzig 1906, bls. 318. Sartorius v. Waltershausen segir það sama í Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande, Berlin 1907, bls. 46.

auðvald Englands — og tryggir „vinir“ þess, diplómatarnir — eru tengd borgarastétt Argentínu og frenstu mönnum landsins á svíði atvinnulífs og stjórnmála.

Portúgal sýnir okkur annars konar mynd af ófrelsi í fjármála- og milliríkjavíðskiptum, þrátt fyrir stjórnar farslegt frelsi. Portúgal er sjálfstætt, fullvalda ríki, en raunverulega hefur það verið undir vernd Bretta í meira en 200 ár, eða síðan á dögum spænska erfða-striðsins (1700—1714). England varði Portúgal og nýlendueignir þess til þess að styrkja sína eigin aðstöðu í átökunum við andstæðinga sína, Spán og Frakkkland. Í striðinu hlaut England verzlunarforrétindi, betri skilyrði til vörfluflutninga og einkum útflutnings fíarmagns til Portúgals og nýlendna þess, rétt til að nota hafnir landsins og eyjar, síma o. s. frv.¹ Slik sambönd milli stórra og smárra ríkja hafa alltaf átt sér stað, en á tínum heimsvaldastefnu auðvaldsins verða þau að almennu kerfi, eru einn þátturinn í „skiptingu heimsins“ og verða liður í athöfnum fjármálaauðvaldsins, sem taka til alls heimsins.

Um leið og vér ljúkum hugleiðingum vorum um skiptingu heimsins, viljum vér geta um eftirfarandi atriði: Í lok 19. og byrjun 20. aldarinnar hefur þetta mál eigi aðeins verið rætt opinskátt og ákvæðið í amerískum bókum, eftir spænsk-ameríkska striðið, og í enskum ritum, eftir Búastríðið; þessi staðreynd hefur eigi aðeins verið metin á kerfisbundinn hátt í þýzkum bókum, sem fylgt hafa af mestu „öfund“ með „brezka imperíalismum“; heldur hefur þetta mál og verið

mjög ákveðið og nákvæmlega rætt í frönskum borgaralegum ritum, að svo miklu leyti sem slikt er hægt frá borgaralegu sjónarmiði. Vér vittum í sagnfræðingim Driault, sem segir það sem hér fer á effir, í bók sinni:

„Vandamál stjórnmála og félagsmála í lok 19. aldar“; í kaflanum um „Stórveldin og skiptingu heimsins“: „Á síðustu árum hafa öll frjáls landssvæði í heiminum, nema Kína, verið hernumin af riskum Evrópu og Norður-Ameríku. Á þessum grundvelli urðu þegar árekstrar og breytingar á áhrifavaldinu, sem eru fyrir-boðar miklu hræðilegra umróts í náinni framtíð. Það verður að hafa hraðann á. Þær þjóðir, sem ekki hafa komist að jötunni, eiga á hættu að fá aldrei sinn skerf og geta ekki tekið pátt í þeirri geysilegri nytjun jarðarinnar sem mun verða mikilvægasti þáttur komandi aldar (þ. e. 20. aldarinnar). Af þessum sökum hefur öll Evrópa, svo og Ameríka, undanfarið verið gripin sótt-heiti á fergju í auknar nýlendur, haldin „imperialisma“, sem er markverðasta einkenni síðustu ára 19. aldarinnar.“ Og höfundurinn bætir við: „Við þessa skiptingu heimsins, í þessari trylltu sókn eftir auðafum og stórmörkuðum jarðar, er hlutfallslegt vald þeirra ríkja, sem stofnsett hafa verið á 19. öldinni, í algeru ósamræmi við stöðu þeirra þjóða, sem stofnsettlu þau. Pau ríki, sem mestu ráða í Evrópu og halda örlögum hennar í hendi sér, eru *ekki* jafnframt mestu ráðandi um heim allan. Og þar eð styrkurinn af nýlendum, vonin um að geta enn komist yfir ævintýraleg auðæfi, mun bersýnilega hafa gagnvirk áhrif á hlutfallslegan styrk Evrópuríkjanna, munu nýlendumálin,

¹ Schilder, aður tilv. rit, Vol. I, bls. 160—161.

eða ef menn heldur vilja segja „heimsvaldastefnan“, sem þegar hefur breytt stjórnmálaástandinu í Evrópu sjálfri, breyta því æ meir.¹

VII. KAFLI

HEIMSVALDASTEFNAN — SÉRSTAKT PRÓUNARSTIG AUÐVALDSINS

Hér hljótum vér að reyna að draga ákvæðnar ályktanir og rifja upp í stuttu máli það sem sagt hefur verið hér að framan um heimsvaldastefnuna. Heimsvaldastefnan varð til sem framþróun og beint framhald á undirstöðueigindum auðvaldsins yfirleitt. En auðvaldið varð þá fyrst imperialist, er nokkur grundvallareinkenni þess tóku að breytast í eigin andstæðu sína á ákveðnu, mjög háu þróunarstigi, þegar myndatz höfðu og augljós voru orðin einkenni umskiptatíma frá kapítalisma til annars æðra þjóðfélags- og hagkerfis á öllum svíðum. Frá hagfræðilegu sjónarmiði er kjarni þessarar breytingar sá, að einokun auðvaldsins tekur við af frjálsri samkeppni. Frjáls samkeppni er höfuðeinkenni auðvalds og vöruframleiðslu yfirleitt. Einokun er algerð andstæða frjálsrar samkeppni, en frjálsa samkeppnin hefur sjálf breytzt fyrir sjónum vorum í einokun, skapað stórframleiðslu og útrýmt smáframleiðslu, sett í stað stórra fyrirtækja önnur ennþá stærri, komið samþjöppun framleiðslu og fjármagns í það horf að upp af henni hefur risið og rís einokun: samsteypur, sölusamlög og hringar, og samfið þeim fjár.

¹ J. E. Driault, Problèmes politiques et sociaux, Paris 1907, bls. 299.

magn nokkurra tuga banka sem ráða yfir milljörðum.

Jafnframt sjáum vér, að einokun, sem er sprottin upp af frjálstri samkeppni, afnemur hana ekki, heldur þrifst áfram yfir henni og samhlíða, og veldur á þann hátt margvíslegum, mjög snörpum og hörðum andstæðum, átökum og árekstrum. Einokun er brúin frá auðvaldskipulagi til æðra skipulags.

Eigi að skýra imperíalismann í sem styztu máli, verður að segja, að hann sé einokunarstig auðvaldsins. Þessi skýring myndi fela í sér aðalatriðin, því að annars vegar er fjármálaauðmagnið sama og bankafjármagn fárra einokunarstórbanka, samrunnið fjármagni einokunarsambanda iðnrekendanna. Á hinn böginn táknar uppskipting heimsins breytingu frá nýlendum stefnu sem fært gat óhindrað út kvíarnar til landssvæða, er ekkert auðvaldsríki hafði lagt undir sig, í nýlendum stefnu einokunaryfirdrottunar yfir jörðunni, eftir að yfirborði hennar hefur verið skipt upp að fullu.

Pótt mjög stuttar skilgreiningar séu að vísu handhægar, þar eð þær taka fram í stuttu máli veigamestu atriðin, ná þær of skammt, eigi að draga af þeim ályktanir um mikilvægstu einkenni þess fyrirbrigðis er skilgreina skal. Vér skulum ekki gleyma því, að allar skilgreiningar yfirleitt hafa skilorðsbundið og afstætt gildi, því að þær geta aldrei falið í sér öll atriði fyrirbrigðis í heildarpróun þess. Vér verðum því að gera skilgreiningu á imperíalismannum sem inniheldur eftirfarandi fimm aðaleinkenni hans: 1. Samþjöppun framleiðslu og fjármagns hefur náð svo háu þróunarstigi, að hún hefur skapað einokun sem ræður úrslit-

um í efnahagslífnu. 2. Samruni bankafjármagns og iðnaðarfjármagns og myndun fjármálaflaveldis á grundvelli þessa „fjármálaauðmagns“. 3. Í stað vörurútlutnings verður fjármagnsútlutningur mjög mikilvægt at-riði. 4. Myndun alþjóðlegra einokunarsambanda auðvaldsins, sem skipta heiminum á milli sín. 5. Lokið er skiptingu á löndum jarðarinnar á milli helztu auðvaldsríkjanna. Imperíalisminn er kapítalismi á því próunarstigi, er drottinváld einokunar og fjármálaauðvalds festir sig í sessi, þegar fjármagnsútlutningur hefur öðlast áberandi áhrif, þegar hafin er skipting heimsins á milli alþjóðlegra hringa og lokið er skiptingu á öllum löndum jarðarinnar milli voldugustu auðvaldsríkjanna.

Vér munum síðar sjá að hægt er og nauðsynlegt að skilgreina imperíalismann á annan hátt, ef hafður er í huga sá sess er núverandi próunarstig auðvaldsins skipar í sögunni með tilliti til auðvaldsins almennt, eða afstaða imperíalismans til hinna tveggja aðalstefna innan verkalýðshreyfingarinnar, en ekki eingöngu hreinhagfæðileg grundvallarhugtök, sem ofangreind skilgreining er einskorðuð við. Það skal þegar tekið fram, að þannig skoðaður er imperíalisminn án efa ákvæðið stig í þróun auðvaldsins. Til þess að gefa lesendum eins vel rökstudda hugmynd um heimsvaldastefnuna og kostur er á, höfum vér af ásettu ráði gert oss far um að vitna í sem flest ummaði *borgaralegra* hagfræðinga, þeirra sem neyðt hafa til þess að viðurkenna ákvæðnar ótvíræðar staðreyndir um nýjustu efnahagsform auðvaldsins. Í sama tilgangi höfum

vér tilgreint ítarlegar hagskýrslutöllur sem sýna hve bankafjármagnið hefur aukizt o. s. frv., á hvern hátt meginbreyttist í eigin, próað auðvald í imperialisma. Óparft er auðvitað að taka fram, að öll takmörk í náttúrunni og þjóðfelaginu eru skiloreðsbundin og breytileg. Það væri t. d. kjánalegt að þrátta um það hvaða ár eða á hvaða áratug heimsvaldstefnan hafi „endanlega“ komið á.

Og samt verður ekki umflíunn ágreiningur um skilgreiningu á imperialismannum, fyrst og fremst við Karl Kautsky, aðal fræðimann marxismans á tímabili hins svo nefnda II. alþjóðasambands, þ. e. a. s. á 25 ára tíma-bilinu frá 1889—1914.

Árið 1915 — jafnvel þegar í nóvember 1914 — réðst Karl Kautsky eindregið gegn grundvallarhugmyndum vorum eins og þær eru fram settar í skilgreiningu ekki mætti líta á heimsvaldstastefnuna sem „stig“ eða á-fanga í efnahagspróuninni, heldur sem stefnu — sem sé ákveðna pólitík — er fjármálaauðvaldið „kysi“ sér.

Imperialisminn sé ekki það „sama“ og „auðvaldsskipulag nútímans“. Ef imperialisminn sé láttinn merkja „öll fyrirbæri nútíma auðvalds“ — samsteypur, verndartolla, yfirdrottun fjármálaþlíkunnar, nýlendumþólitík — þá verði spurningin um nauðsyn auðvaldsins á imperialisma að „marklausri upptuggu“, því að þá sé imperialisminn auðvitað lífsnauðsynlegur fyrir auðvald-ið o. s. frv.

Bezt verður greint frá hugsanaferli Kautskys með því að vitna í hans eigin skilgreiningu á heimsvalda-

stefnunni, sem er beinlínis öndverð aðalatriðum þeirra hugmynda er vér höfum rakið (Andmæli úr herbúðum þýzkra marxista sem hafa haldið fram svipuðum hug-myndum árum saman, eru löngu kunn Kautsky sem andmæli ákveðins hóps meðal marxista).

„Heimsvaldstefnan er afsprengi háþróðas iðnaðar-

þjóðar auðvaldsins í að sölsa undir sig og tengja sér æ stærri *Landbúnaðarsvæði* (leturbreyting Kautskys), án tillits til þess hvaða þjóðir byggja þau.“¹

Þessi skilgreining er gersamlega einskis virði, því að hún er einhliða, þ. e. a. s. tekur út úr af handahófi þjóðernisvandamálið eitt (sem er að vísu mjög mikil-vægt, bæði í sjálfu sér og í sambandi við imperialismann), og tengir það eftir geðþóttu og *ranglega aðeins iðnaðaraðvaldinu* í þeim löndum, sem leggja undir sig aðrar þjóðir, og leggur af jafn miklu handahófi og jafn ranglega aðaláherzluna á innlimun landbúnaðar-svæða.

Heimsvaldstefnan er ásælni í landvinninga. Pannig hljóðar inntak *pólitiska* hlutans af skilgreiningu Kautskys. Þetta er rétt, en nær mjög skammt, því að pólitiskt séð er imperialisminn yfirleitt gjarn til of-beldis og afturhalds. En í svipinn höfum vér einkum áhuga á hinni *hagfræðilegu* hið málssins, sem Kautsky hefur *sjálfur* sett í skilgreiningu *síma*. Skekkjurnar í skilgreiningu Kautskys eru augljósar. Það er einmitt *ekki*

¹ Die Neue Zeit, 1914, II (32. árg) bls. 909, 11. sept. 1914, sbr. 1915, II, bls. 107 o. s. frv.

iðnaðar, *heldur fjármálaauðmagn* sem einkennir imperíalismann. Það er engin tilviljun, að hin einstaklega hraða þróun *fjármálaauðvaldsins* samfara hnignun iðnarr aðarauðvaldsins í Frakklandi frá því á 9. tug síðastliðinnar aldar hefur haft í för með sér mjög harðandi landvinningspolitík. Það er einmitt einkenni á heimsvaldastefnumi að ásælnin fer ekki eingöngu í þá átt að innlma landbúnaðarsvæði, heldur og hápróð iðarsvæði (ágrið Pýzkalands á Belgíu, Frakklands á Lothingen). Í fyrsta lagi er þetta vegna þess, að jörðinni er að fullu skipt og við *nýskiptingu* er óhjákvæmilegt að ásælast *hvaða land sem er*. Í öðru lagi er það einkenni imperíalismans, að nokkur stórveldi keppi um forustuna, þ. e. a. reyni að sölsa undir sig landsvæði, ekki eingöngu og beinlínis handa sjálfum sér, heldur jafnframt til að veikja andstæðinginn og grafa undan yfirdrotnun *hans* (Belgía er þýðingarníkið stuðningssvæði Þjóðverja gegn Bretlandi – og Bagdad á sama hátt fyrir Englethinga gegn Pýzkalandi o. s. frv.).

Kautsky skírskotar einkum – og hvað eftir annað – til Englethinga sem eiga að hafa mótað, að því er hann segir, hreimpolítiska merkingu orðsins imperíalismi, eins og hann, Kautsky, skilur það orð. Vér skulum fletta upp í bók Englethingins Hobson, „Imperialisminn“, sem hann gaf út 1902. Þar stendur þetta:

„Nýi imperialisminn er frábrugðinn þeim gamla í fyrsta lagi í því, að hann setur í stað ásælni einstaks vaxandi heimsveldis, kenningar og aðferðir keppandi heimsvelda, sem hvæt um sig stjórnast af samskonar

óskum um pólitíkska útpenslu og verzlunargróða. Í öðru lagi fyrir það, að hagsmunir fjármála og fjárfestingar ráða meiru en hagsmunir verzlunarinnar.“¹

Vér sjáum að Kautsky hefur alrangt fyrir sér, þegar hann skírskotar til Englethinga alment (hann gæti í hæsta lagi átt við „ótinda“ enska imperíalisti eða beina formælendur heimsvaldastefnumáð). Kautsky gerir kröfu til þess að vera ennþá skoðaður talsmaður marxisms, en vér sjáum að hann gengur í rauninni skref aftur á bak samanborið við himn *fjálkynna* Hobson, sem tekur *réttilegar* fram um tvö „söguleg og hlutstæð“ einkenni imperíalismans (skilgreining Kautskys er óvirðing við sögulegt hlutstæði). En einkennin eru þessi: 1. Samkeppni milli margra imperíalistra ríja og 2. forréttindi fjármálamanna umfram kaupmenn. Væri aðallega um það að ræða, að iðnaðarríki leggi undir sig landbúnaðarland, myndi kaupmaðurinn um leið fá aðalhlutverkið.

Skilgreining Kautskys er ekki aðeins röng og ómarkisk. Hún er grundvöllur heils skoðanakerfis sem brýtur á öllum svíðum í bága bæði við kenningar marxisms og starfsaðferðir hans, og munum vér víkja að þessu síðar. Deila sú um orð er Kautsky hefur hafið um það hvort nýjasta stig auðvaldsins skuli nefnt „imperialismi“ eða „stig fjármálaauðvalds“ er alveg út í hött. Nafnið skiptir engu máli. Aðalatriðið er, að Kautsky slíttur stjórnmal imperíalismans úr samhengi við hagstefnu hans með því að tala um landvinningsa sem þá stjórnmalastefnu er fjármálaauðvaldið „aðhyllist frek-

ar“ en aðra borgaralega pólitík, sem hann gefur í skyn að sé fullt eins möguleg á grundvelli þessa sama fjárlífinu sé samrýmanleg stjórnmálastarfsemi sem á ekki skýlt við einokun, ofbeldi eða landvinnings. Skipting heimsins eftir landssvaðum var einmitt lokið á tíma bili fjármálaauðvaldsins og er undirstaðan að sérstökum formum nútíma samkeppni milli stærstu auðvaldsríkjanna, en það lítur svo út sem þessi skipting sé samrýmanleg stjórnmálastefnu sem ekki er imperialisk. Niðurstæðan er sú, að breitt er yfir og gert lítið úr helztu grundvallarandstæðum nýasta þróunarstigs auðvaldsins, í stað þess að afhjúpa híð djúpstæða í eðli þeirra. Árangurinn er endurbótastefna í stað marxisma.

Kautsky deilir á Cunow, þýzkan talmann imperialisma, sem bæði er kaldrifjaður og klaufalegur í hugsunarhætti. Imperialisminn er auðvaldsstefna nútímans þróun auðvaldsins er óhjákvæmileg og felur í sér framfarir. Þess vegna er imperialisminn framsækinn og oss ber að tilbiðja hann og lofsyngja! Þessi hugsanaferill minnir á skrípamynnd þá sem narodníkar (þjóðvakningarnenn) brugðu upp af rússneskum marxistum árin 1894–1895. Þeir sögðu: Ef marxistar álita, að auðvaldið í Rússlandi sé óumflýjanlegt og að það horfi til framfara, eiga þeir að koma upp drykkjukram og vinna að útbreiðslu auðvaldsstefnunnar. Kautsky svarar Cunow: Nei, heimsvaldastefna er ekki sama og nútíma auðvald, heldur aðeins ein af stjórnmálaðferðum þess, og vér getum og hljótum að berjast gegn þessari

stjórnmálastefnu, berjast gegn imperialismanum, landviningum o. s. frv.

Í fijótu bragði virðist ekkert athugavert við þessi andmæli, en í rauninni eru þau hugvitsamlegrí og dulbúnari og því hættulegri áróður fyrir því að sætta sig við imperialismann, því að „baráttu“ gegn stjórnmálastefnu hringa og banka, sem hróflar ekki við efnahagsgrundvelli þeirra, verður í reynd borgaraleg endurbóta- og viðsættingarstefna, meinlausar og frómar óskir. Hún leitast við að sniðganga þær andstæður sem fyrir hendi eru, gleyma þeim mikilvægustu, í stað þess að afhjúpa djúpstætt eðli þeirra — og þessi kenning Kautskys á ekkert sameiginlegt með marxisma. Sílk „fræði“ eru auðvitað ekki til annars en að verja hugmyndina um samstöðu með Cunow og hans líkum!

„Frá hagfræðilegu sjónarmiði einu saman“ — ritar Kautsky — „er ekki fyrir það girt, að auðvaldið eigi enn eftir að komast á nýtt þróunarstig, þegar samsteypustefnan færst yfir á svið utanríkismálanna, stig ultraimperialisma“¹, það er stig yfir eða æðri-heimsvaldstefnu, sameining allra stórvelda heims, í stað baráttu þeirra í milli, endalok styrjalda í auðvaldsheiminum, stig „sameignilegar hagnýtingar jarðarinnar af hálfu fjármálaauðvaldsins sameinaðs á heimsmælikvarða.“²

Vér verðum að fjalla síðar um þessa „kenningu um ultraimperialisma“ til þess að sanna nákvæmlega hve

¹ Die Neue Zeit, 1914, II (32. árg) bls. 921 11. sept. 1914, sbr.

² Die Neue Zeit, 1915, I, bls. 144, frá 30. apr. 1915.

afdráttarlaust og algerlega hún brýtur í bág við marxismann. Í samræmi við tilhögun pessa rits, verðum vér hér að athuga gaumgæfilega hin hagfræðilegu gögn um þetta atriði. Er „ultra-imperialismi“ hugsanlegur frá „hagfræðilegu sjónarmiði einu saman“, eða er þetta ultra þvættingur?

Beri að skilja hrein-hagfræðileg sjónarmið sem „hreina“ sértekningu, er allt sem sagt verður fólgis í þessari einu setningu: Þróunin stefnir að einokun, þar af leiðandi að einu heimseminokunarfyrræki, einum heims-hring. Þetta er óumdeilanlegt, en jafnframt algjerð markleysa, á sama hátt og sú staðhæfing, að „þró-unin stefni“ í þá átt að matvælin verði framleidd í rannsóknarstofum. Í þessum skilningi er „kenningin“ um ultra-imperialisma jafn fráleit og „kenning“ um „ultra-landbúnað“ myndi vera.

En sé hins vegar um að ræða hinar „hrein-hagfræðilegu“ aðstæður á tímabili fjármálaauðvaldsins sem ákveðnu söguskeiði er hefjist í byrjun 20. aldarinnar, er bezt a svarið við þessum lífvana sérteknингum um „ultra-imperialisma“ (sem miða að því afturhaldssama marki einu að leiða athyglina frá þeim djúpstæðu andstæðum, sem fyrir hendi eru) að stilla upp gegn vorum dögum. Innantómt þvaður Kautskys um ultra-heimsvaldastefnu ýti m. a. undir þá alröngu skoðun, sem er vatn á myllu formælenda imperialismans, að yfirdrottunum fjármálaauðvaldsins dragi úr himni ójöfnu þróun og andstæðunum innan heimsbúskaparins, þar sem hún þvert á móti eykur þær.

Í ritlingi sínum „Leiðarvísir um heimsbúskapinn“ reyndi Richard Calwer¹ að safna saman helstu hrein-hagfræðilegum gögnum sem gera mönnum fært að gera sér skýra mynd af innri víkláhrifum heimsbúskaparins um aldamótin 1900. Hann skiptir heiminum í fimm „aðal hagsvæði“: 1. Mið-Evrópa (öll Evrópa, nema Rússland og England); 2. Stóra-Bretland; 3. Rússland; 4. Austur-Ásía og 5. Ameríka. Nýlendurnar eru taldar til „svæða“ þeirra ríkja sem eiga þær, og hann „sleppir“ nokkrum löndum sem ekki falla undir neitt svæðanna, t. d. Persiu, Afganistan og Arabíu í Ásíu, og Marokko og Abessíníu í Afríku o. s. frv.

Samgöngur Verzli.

Iðnaður

Ársframl.

	Aðal-hagsvæði heimsins	Flatarmál (millj. ferkm.)	Íbúatala (í milljónum)	Járnbrautir (lengd í þús. km.)	Verzlunarfloti (millj. tonna)	Inn- og útflutningur (millj. marka)	Steinkol (millj. tonn)	Hrájárn (millj. tonn)	Spólufjöldi í baðmullariðnaði (milljónir)
1 Mið-Evrópa	27,6	388	204	8	41	251	15	26	
2 Stóra-Bretland	28,9	398	140	11	25	249	9	51	
3 Rússland	(28,6) ² (355)	22	131	63	1	3	16	3	7
4 Austur-Ásía	12	389	8	1	2	8	0,02	2	
5 Ameríka	30	148	379	6	14	245	14	19	

¹ R. Calwer, Einführung in die Weltwirtschaft, Berlin, 1906.

² Tölurnar í svigum tákna flatarmál og íbúaþjölda í nýlendumum.

Hér eru í stuttu málí þær hagfræðilegar tölur sem Galwer tilgreinir um þessi svæði: (sjá bls. 125.)

Vér sjáum þrjú svæði háþróaðs auðvalds sem standa mjög framarlega í samgöngum, verzlin og iðnaði: Mið-Evrópu svæði, hið brezka og ameríkska. Þar á meðal eru þrjú ríki sem ráða heiminum: Þýzkaland, England og Bandaríkin. Imperialisk samkeppni og baráttá þeirra í milli hefur orðið mjög hörð, vegna þess að fáum nýlendum. Myndun „Mið-Evrópu“ bíður enn framtíðarinnar, hún verður til í örvarðtingarfullri baráttu. Í svipinn er stjórnarfarsleg sundrungr, þ. e. mörg einstök ríki, einkenni Evrópu sem heildar. Á brezka og ameríkska svæðinu er stjórnarfarsleg samþjöppun eða ríkiseining hinsvegar mjög mikil, en þar á sér stað geysilegt misrämi á milli hinna afarstóru nýlendra brezka svæðisins og lítilfjörlægra nýlendna þiska. Í nýlendum er auðvaldið enn á bernsku-skeiði. Átökin um Suður-Ameríku harðna stöðugt. Á tveimur svæðanna, því rússneska og í Austur-Ásíu er auðvaldið skammt á veg komið. Hið fyrra er mjög strjálbyggð, það síðara afar þéttbýlt. Á því fyrnefnda er stjórnarfarsleg eining mjög mikil, á hinu engin. Skipting Kína er aðeins hafin, og átökin um þetta land á milli Japans og Bandaríkjanna o. s. frv. færast stöðugt í aukana.

Geysileg fjölbreytni í efnahags- og pólitiskum aðstæðum, algert misrämi í vexti hinna ýmsu landa o. s. frv., og hatröm baráttá á milli stórveldanna — berið pennan veruleika saman við heimskulegan þvætting

Kautskys um „friðsama“ yfir-heimsvaldastefnu — ultra-imperialisma. Þer betta ekki afturhaldssöm tilraun skelkaðs smáborgara til að fela sig fyrir ógnandi veruleikanum? Kautsky álitur alþjóðlegar samsteypur víðana að „æðri-heimsvaldastefnu“ (alveg eins væri „hægt“ að segja, að pillugerð í rannsóknarstofum sé vísur að skiptingu og *nýskiptingu* heimsins, vottur um fráhvarf frá friðsamlegrí skiptingu til ófriðsamlegrar og öfugt? Fjármálaauðvald Ameríku og annarra landa sem hefur skipt heiminum friðsamlegra á milli sín með hlutöku Þýzkalands t. d. í alþjóðlegu brautarsteinasamsteypunni eða í alþjóðlega siglingahringnum — *skiptir* það ekki nú heiminum á *ný* á grundvelli nýrra kraftahlutfalla, sem breytast með oldungis ófriðsamlegum hætti?

Fjármálaauðvaldið og hringarnir draga ekki úr, heldur auka, mismun vaxtarhraðans á ýmsum svíðum heimsbúskaparins. Óg þegar kraftahlutföllin hafa breyzt, hvernig er þá hægt að greiða fram úr andstæðunum *á grundvelli auðvaldsskipulagsins*, án þess að valdi sé beitt? Í hagskýrslum um járnbrautir er að finna einkar nákvæmar tölur um hraðamismun í vexti auðvalds og fjármálaauðmagns innan alls heimsbúskaparins.¹ Á síðustu áratugum þróunar imperialismans hefur lengd járnbrautarkerfisins tekið þessum breytingum:

¹ Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1915, Archiv für Eisenbahnwesen, 1892. Fyrir árið 1890 varð að áætla nokkur veiga-tili atriði um járnbrautir í nýlendum nokkurra landa.

J Á R N B R A U T I R
(taðdar í þísundum km.)

	1890	1913	Aukning		1890	1913	Aukning	
	(Talið í þús. km.)				(Talið í þús. km.)			
Evrópa	224	346	122	Bandaríkin	268	411	143	
Bandaríkin	268	411	143	Allar nýlendur	82	210	128	Sjálfstæð og hálf-sjálfstæð lönd
Allar nýlendur	82	210	128	Sjálfstæð og hálf-sjálfstæð lönd	125	347	222	Asíu og Ameríku
Asíu og Ameríku	43	137	94	Asíu og Ameríku	43	137	94	
Alls	617	1104	487	Alls	617	1104	487	

Aukning járnbrautarkerfisins var þannig örust í nýlendumnum og sjálfstæðum og hálf-sjálfstæðum ríkjum Asíu og Ameríku. Eins og kunnugt er, drotnar þar óskorað fjármálaauðvald 4-5 stærstu ríkjanna. 200000 km. nýrra járnbrauta í nýlendumnum og hinum öðrum löndum Asíu og Ameríku svara til 40 milljarða marka fjárfestingar við einstaklega hagkvæm skilyrði, gagn sérstökum tryggingum um arð, gagn arðvænlegum pöntunum til stálsniðjanna o. s. frv., o. s. frv.

Um það bil 80% allra járnbrauta, miðað við brautarlengd, eru sem sé í höndum fimm stærstu ríkjanna. Samþjöppun *eignarhalds* á þessum brautum, samþjöppun fjármálaauðmagnsins, er þó ólikt meiri, því að enskir og franskir milljónrar eiga t. d. mikil af hlutum og skuldbréfum járnbrautanna í Ameríku, Rússlandi og viðar.

Vegna nýlendna sinna hefur England aukið járnbrautanet „sitt“ um 100000 km., eða fjórum sinnum meira en Pýzkalnd. Samt er það alkunna, að þróun framleiðsluflanna á þessu tímabili, einkum í kola- og járníðnaðinum, var ólikt hraðari í Pýzkalndi en Englands, að ekki sé minnzt á Frakkland og Rússland. Árið 1892 framleiddi Pýzkalnd 4,9 milljónir tonna af hrájarni, England 6,8; en árið 1912 framleiddi Pýzkalnd a. m. k. 17,6 millj., en England 9,0. Pýzkalnd

brautarkerfis stærstu ríkjanna, að meðtöldum nýlendum þeirra, var sem hér segir:

J Á R N B R A U T I R
(taðdar í þísundum km.)

	1890	1913	Aukning		1890	1913	Aukning	
	(Talið í þús. km.)				(Talið í þús. km.)			
Evrópa	224	346	122	Bandaríkin	268	411	143	
Bandaríkin	268	411	143	Allar nýlendur	82	210	128	Sjálfstæð og hálf-sjálfstæð lönd
Allar nýlendur	82	210	128	Sjálfstæð og hálf-sjálfstæð lönd	125	347	222	Asíu og Ameríku
Asíu og Ameríku	43	137	94	Asíu og Ameríku	43	137	94	
Alls	617	1104	487	Alls	617	1104	487	

hafði þannig farið langt fram úr Englandi!¹ Spurningin er: Hvaða úrræði annað en strið kemur til greina á auðvaldsgrundvelli til þess að eyða misrämi á milli þróunar framleiðsluflanna og samsöfnunar fjármagns annars vegar og skiptingar nýlendnanna og „áhrifa-svæða“ fjármálaauðvaldsins hins vegar?

VIII. KAFLI

A F Ä T U E D L I A U Ð V A L D S I N S O G H R Ö R N U N

Hér verðum vér að staldra við mjög mikilvægan þátt heimsvaldastefnunnar sem sjaldnast er nægjanlega at hugaður í umræðum um þetta efní. Einн annímarki marxistans Hilferdings er sá, að hann stígur spor aftur ábak, samanborið við Hobson sem ekki er marxisti. Vér eigung hér við afætueðlið sem sérkenni heimsvalda-stefnunnar.

Eins og vér höfum veitt athygli er einokun efnahags-leg undirstaða heimsvaldastefnunnar. Þetta er auðvalds-einokun, nefnilega einokun sem sprottið hefur upp úr auðvaldsþjóðskipulaginu, hrærist í almennu umhverfi þess, vöruframleiðslu og samkeppni og er í sífelli og ósættanlegrí andstöðu við þetta almenna umhverfi. Samt hefur hún óhjákvæmilega í för með sér tilhningingu til stöðnunar og hrörnunar, eins og öll einokun. Í sama mæli og komið er á einokunarverðlagi, þó ekki sé nema um sundarsakir, hverfur að nokkrum hvötin til tækniframfara og þar af leiðandi til allra framfara. Jafnframt myndast *efnahagslegir* möguleikar fyrir því, að gera ráðstafanir til þess að draga úr tækniframförum. Í Ameríku fann t. d. maður að nafni Owen upp vél sem boðaði bytingu í flöskugerð. Þýzka flöskufram-

¹ Sír. einnig Edgar Grammond, *The Economic Relations of the British and German Empires*, í *Journal of the Royal Statistical Society*, juli 1914, bls. 777 o. s. frv.

leiðslusamsteypan keypti einkaleyfi Owens, lagði það á hilluna og kom í veg fyrir hagnýtingu þess. Í auðvaldsþjóðfélagi getur einokun vissulega aldrei útilokað frálsa samkeppni af heimsmarkaðinum að fullu eða mjög lengi, og það er m. a. ástæðan til þess, að kenningu um ultra-imperialisma — æðri heimsvaldastefnu — er vitleysa. Möguleikinn á því að draga úr framleiðslukostnáði og auka gróðra með tæknilegum endurbótum ýti vissulega undir endurnýjungar, en *tihneiting* su til stöðnunar og hrörnunar, sem er einkenni einokunar, segir engu að síður til sín áfram, og á vissum tínum nær hún undirtökunum innan einstakra iðngreina og í einstökum ríkjum.

Sómu áhrif hafa einokunaryfrráð yfir mjög víðendum, auðugum eða vel staðsettum nýlendum.

Ennfremur: Heimsvaldastefnan táknað geysimikla samsöfnun peningauðmagns í fáum löndum og nemur það, eins og vér höfum séð, ekki minna en 100—150 milljörðum franka í verðbréfum. Af þessu leiðir óhemju fjölgun í stétt (eða réttara sagt hópi) vaxtafjárigenda, manna sem lifa á því að „klippa arðmiða“ en taká ekki þátt í neins konar atvinnurekstri, eru iðju-leysingjar. Fjármagnsstúflutningurinn, ein veigamesta efnahagsundirstaða imperialismans, slítur vaxtafjáreigendurna enn frekar úr tengslum við framleiðsluna og setur brennmark afætueðlisins á það land allt, sem lífir af því að hafa vinnuafi margra landa og nýlendra í öðrum heimsálfum að féptu.

„Arið 1893“ — ritar Hobson — „nam brezkt fjármagn í erlendum fyrirtækjum um það bil 15% af öllum þjóð-

arauði heimseldisins.“¹ Vér verðum að hafa í huga, að 1915 hefur þetta fjármagn aukizt 2,5 sinnum. „Ágengur imperialismi“ — segir Hobson ennfremur — „sem er skattgreiðendum svo kostnaðarsamur, iðnrekendum og kaupmönnum lítilsviði . . . er storgrðalind vatnrikis- og nýlenduverzluinni, inn- og útflutningum 1899 áætlað Sir R. Giffen 18 milljónir sterl.-punda og reiknar þá 2,5% af ársveltunni, 800 millj. punda.“ Þótt þetta sé há upphæð, skýrir hún ekki hinn ágenga imperialisma Stóra-Bretlands. Skýringin liggur miklu fremur í 90—100 millj. punda arði af „innstæðufé“ vaxtafjáreigenda.

Tekjur vaxtafjáreigenda eru *fimm sinnum hærri* í tekjurnar af utanríkisverzluun mesta „kaupsýslu“ ríkis í heimi. Þetta er kjarni imperialismans og afætueðlis hans.

Hugtakið „ríki vaxtafjáreigenda“ eða okrararíki er af þessum ástæðum farið að tíðkast í hagfræðiritum um heimsvaldastefnuna. Heimurinn hefur skipzt í örfá okrararíki og stóra hópa lánpegaríkja. „En efst á blaði yfir það fjármagn sem fest er í öðrum löndum“ — segir Schulze-Gaevertz — „er það sem fer til stjórnála- legra háðra eða tengdra landa. England lánar Egyptalandi, Japan, Kína og Suður-Ameríku. Herskipafloti þess annast fjárhéimturnar, ef í harðbakka slær. Pólítiskt vald Englands verndar það gegn reiði skuldnautanna.“² Sartorius von Waltershausen nefnir Hol-

¹ Hobson, áður tilv. rit bls. 59—60.

² Schulze-Gaevertz, Britischer Imperialismus bls. 320 o. s. frv.

land í bók sinni „Útflutningur fjármagns í þjóðarbúskapnum“ sem sígilt dæmi um „okrararíki“ og bendir á, að England og Frakkkland séu á leiðinni að verða það.¹ Schilder telur að fimm iðnaðarríki, England, Frakkkland, Þýzkaland, Belgía og Sviss, séu „augljós lánsölvuríki“. Holland telur hann ekki með, einungis vegna þess, að það er „lít þróað iðnaðarlega“.² Bandaríkin eru aðeins láneitendur landa í Ameríku.

„England“ — ritar Schulze-Gaevertz — „er smátt og smátt að þróast úr iðnaðarríki í skuldhafaríki. Þrátt fyrir ótvíraðan vöxt iðnaðarframleiðslunnar og útflutning iðnaðarvarnings, vex hlutfallslega í öllum þjóðarbúskapnum þáttur vaxta og hlutafjárarðs og gróðri af verðbréfum, umboðsstörfum og spákaupmennsku. Þessi staðreynd er að mínum dómi efnahags-legur grundvöllur að viðgangi heimsvaldastefnunar. Lánardrottarnir eru fastar tengdir skuldunautnum en seljandimma kauþanda.³ Um Þýzkaland ritar A. Lansburgh, útgefandi Berlínartímaritsins „Die Bank“ árið 1911, í grein sem hann kallar „Þýka vaxtaríki“: „Í Þýzkalandi skopast maður gjarnan að flöngun Frakka í að verða vaxtafjáreigendur og gleymir um leið, að ástændið í Þýzkalandi, hvað millistéttirnar snertir, fær-ist æ meir í sama horf.“⁴

Lánsölvuríkið er ríki hrörnandi afætuauðvalds, og

betta endurspeglast óhjákvæmilega í þjóðfélagslegu og pólitísku ástandi viðkomandi landa almennt og í tvemur höfuðstefnum innan verklýðshreyfingarinnar sérstaklega. Til þess að sýna betta sem gleggst vitnum vér í Hobson, en hann er „trúverðugasta“ vitnið, því að hann verður ekki grunaður um dálæti á „réttirún-aði marxista“. Auk þess er hann Englendingur og þekkir vel ástandið í því landi sem er auðugt af nýlendum, fjármálaauðvaldi og imperíaliskri reynslu.

Með Búastríðið í fersku minni lýsir Hobson samhenginu milli imperíalismans og hagsmuna „fjármálmannana“, vaxandi hagnaði þeirra af verksamningum, vörusöldum o. s. frv.: „Þótt auðmennirnir vísi þessari augljósu afætustefnu veginn,“ segir hann, „þá eiga þessar sömu hyvatir hljómgrunn hjá vissum hluta verka-lýðsins. Í mörgum borgum eru helztu iðngreinarnar háðar ríkisframkvændum eða samningum. Heimsvalda-stefna aðalstöðva málm- og skipasmiðiðnaðarins er ekki hvað minnst reist á þessari staðreynd. „Að dómi höfundar er það tvennt sem hefur veikt vald gömlu stórveldanna: 1) „efnahagslegt afætueðli“ og 2) her-menn frá ófrjálsum þjóðum í liði þeirra. Fyrra atríðið er sá þáttur efnahagslegs afætueðlis, að hið drottandi ríki hefur notað skattlönd sín, nýlendar og háð ríki til þess að auðga sína eigin valdastétt og til þess að múa undirstéttum sínum, svo að þær haldi sér í skefjum.“ Og hér viljum vér bæta því við, að mikill einokunar-gróðri er efnahagsleg forsenda fyrir slíkum mítum, í hwaða mynd sem þær eru.

Um síðara atríðið segir Hobson: „Eitt kynlegasta

¹ Sart. von Waltershausen, Das Volkswirt. Syst. o. s. frv. Berl. 1907 IV 6.

² Schilder, áður tilv. rit bls. 393.

³ Schulze-Gaevertz, Britischer Imperialismus, bls. 122 o. s. frv.

⁴ Die Bank, 1911, I. bls. 10–11.

sjúkdómseinkennið um blindu imperálismans er það andvaraleysi sem sýnir sig hjá Englendum, Frökkum og öðrum stórpjöldum, er þær leggja inn á þessa hættulegu braut. Flestar orrusturnar, sem vér háðum til þess að leggja undir oss það, sem nú er indverska keisaradæmið, voru háðar með parlendum mönnum. Í Indlandi eru mann margir fastaherir undir enskri yfirstjórn og upp á síðastið einnig í Egyptalandi. Nærri allar landvinnungastrýrjaldir vorar í Afríku, að suðurhlutnum undanteknum, hafa þarlendir menn háð fyrir oss.“

Hagfæðilega metur Hobson líkurnar á skiptingu Kína þannig: „Meginhluti Vestur-Evrópu mundi þá fá samskonar svip og eðli og hlutar af Suður-Englandi hafa nú – sem og Riviera-ströndin og þau héruð Ítalíu og Sviss, sem mestur ferðamannastráumur liggar um. Hann yrði heimkynni auðmanna og fámennra broddborgarahópa sem sækja gróðra sinn og framfæri til fjallægra Austurlanda, aðsetur nokkru fjölmennari hópa þjónustuliðs og verzlunarmanna og enn fjölmennara starfsfólks og verzlunarmanna og verkamanna, sem ynnu við samgöngur og framleiðslu tizkuvarnings. Mikilvægustu iðngreinarnar mundu hverfa úr sögunni, neyzluvörur og iðnáðarvörur streyma þangað sem skattur frá Asíu og Afríku.“ „Blasir þannig við oss viðhorf það, sem viðtekið sameining vestranna ríkja, storveldabandalag Evrópu, hefur upp á að bjóða. Það myndi ekki að eins hafa óheillaáhrif á heimsmenninguna, heldur jafnframt fela í sér geysilega hættu á vestrænu afstukkerfi, aðskilja fáein þróuð iðnaðarlönd frá öðrum þjöldum,

en yfirstétt þeirra mundi raka að sér óhemju skatta frá Ásíu og Afríku og framfleyta á þeim sköttum aragrável taminni starfsmanna og þjónustuliðs sem stundaði ekki lengur landbúnað né iðnað, heldur leysti af hendi personulega þjónustu og smávegis iðnaðarstörf undir umsjá nýs fjármálaðals. Þeir sem umsvitalaust vilja vísa á bug þessari kenningu“ (betra væri að segja „þessum horfum“), af því að hún sé ekki umhugsunarverð, ættu að kynna sér efnahags- og þjóðfelagsastandið í suðurhéraðum Englands, eins og það er í dag, en þar er þetta ástand orðið ríkjandi. Siðan ættu þeir að hugleiða hve stórfellda útbreiðslu þetta kerfi gæti fengið ef Kína yrði háð efnahagseftirliti slíkra fjármála-mannahópa, vaxtarfjáreigenda, stjórnálamanna og verzlunarmanna og þeir tækju að arðsjúga þetta stærsta forðabúr sem heimurinn hefur þeikt til þessa, í því skyni að sóa gróðanum í Evrópu. Ástandið er alltöfluokið, samfléttun heimsaflanna alltof torráðin, til þess að þessi eða hin ráðningin á framtíðinni geti talizt mjög sennileg. En þau áhrif sem þessa stundina ráða imperálisma Vestur-Evrópu, miða í þessa átt, og nætti þau ekki neinni móttöðu eða verði beint inn á aðra braut, stuðla þau að því, að endalyktin verði þessi.“ Höfundur hefur að öllu leyti rétt fyrir sér. Ef öfl heimsvaldastefnumnar hefðu ekki mætt neinni andspyrnu, hefðu þau leitt bókstaflega til þess sem hann var að lýsa. Þýðing „Bandaríkja Evrópu“ er rétt metin við þær aðstæður imperialismans sem nú ríkja. En hann hefði átt að bæta við, að *einnig innan* verkalýðs-

¹ Hobson, ãður tilv. rit, bls. 103, 144, 205, 335, 386.

hreyfingarinnar „vinna“ hentistefnumenn, sem í svipinn eru sigursælir í flestum löndum, kerfisbundið og baki brotnu að þessu sama. Imperialismun felur í sér skiptingu heimsins og arðrán á öðrum löndum – ekki aðeins Kína – hann tákna einokunargróða örfárra mjög auðugra ríkja og skapar efnahagslegan grundvöll til þess að múa bezt stœða hluta verkalýðsins, og þannig elur hann, mótar og treystir hentistefnuna. Menn mega samt ekki láta sér sjást yfir þau öfl sem vinna gegn imperialismanum almennt og hentistefnumni sér-staklega, þó hinn frjálslyndi Hobson sjái þau eðilega ekki.

Þýzki hentistefnumaðurinn

Gerhard Hildebrand, var rekinn úr flokknum fyrir að verja imperialismann en gæti nú hæglega verið foringi svokallaðs „sósial-demókrata“-floks Þýzkalands. Hann leggur fram eftir-tektarverða viðbót við skrif Hobsos. Hann boðar „Bandaríki Vestur-Evrópu“ (án Rússlands) sem hefja ættu „samræmdir“ aðgerðir ... gegn negrum í Afríku, gegn hinni „voldugu hreyfingu Múhamedesríuar-manna“, fyrir „öflugum her og flotta“, gegn „kínversk-japónsku bandalagi“¹ o. s. frv.

Lýsing Schulze-Gaevertz á „brezka imperialismanum“ afhjúpar sömu afætueinkennin. Brezku „þjóðar-tekjurnar tvöfölduðust um það bil á árunum 1865–1898, en samtímis *nifölduðust* „tekjurnar frá öðrum löndum.“ Pótt það sé talið til „verðleika“ heimsvalda-stefnunnar að „kenna blökkumönnum að vinna“ (auð-

vitað án kúgunar), fels „hætan“ af heimsvaldastefnumni í því, að Evrópuþjóðirnar „leggi alla vinnu yfir-leitt á herðar þeldökum þjóðum – fyrst landbúnað og námuðrött, síðan einnig grófgerðari iðnaðarvinnu – en láti sjálfum sér nægja hlutskipti vaxtafjáreigandans og undirbúi e. t. v. þannig efnalegt og síðar pólitiskt frelsi þeldökku kynflokkanna.“

Á Englandi er sífellt meira land tekið frá landbún-aðri til íþróttaiðkana og dægrastytingar þeim ríku. Sagt er um Skotland – helzta veiðiland og leikvang aðalsins – að „það lifi á fortíð sinni og herra Carnegie“ (amerískum milljónara). Á hverju ári verja Engleland-ingar 14 milljónum sterlingspunda til kappreiða og refaveiða einna saman. Tala vaxtafjáreigenda eða pen-

ingamanna í Englandi er héruð bil 1 milljón. Hundraðshlutu þeirra, sem vinna framleiðslustörf, fer lækkandi:

Ár	Íbúatala í Englandi	Tala verkam. i helztu grein. af íbúum iðnaðarins	Hundraðshl.
1851	17,9	4,1	23%
1901	32,5	4,9	15%

Þegar talað er um ensku verkalýðsstéttina, hlýtur borgaralegur athugandi sem kynnir sér „brezka imperialismann í upphafi 20. aldarinnar“ að greina á milli hins „*betrir stœða hluta*“ verkalýðsins og hinna „*lukar settu, rauverulegu öreiga*“. Úr hópi þeirra „betur staðu“ kemur obbinn af meðlimum samvinnu-felaganna, fagfélaga, íþróttafélaga og hinna fjölmörgu

¹ Gerhard Hildebrand, Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus, 1910, bls 229 o. áfr.

sértrúarflokka. Við þeirra lífskjör er kosningaráetturinn í Englandi miðaður en hann er ennþá „nægilega takmarkaður til þess að útloka þá lakar settu, rauvverulegu öreiga“!¹ Til þess að sýna ensku verkalýðsstéttina í sem fegurstu ljosi, er venjan að tala aðeins um þá betur stæðu, en þeir eru minni hluti verkalýðsins. Atvinnuleysið er t. d. „einkum vandamál Lundúna og lakar setta verkalyðsins, sem skiptir litlu máli pólitískt.“² Réttara var að segja: sem borgaralegir stjórnmalamenn og „sosíalískir“ hentistefnumenn taka lítið tillit til.

Meðal þeirra einkenna heimsvaldastefnunar, sem eru nátengd þeim fyrirbrigðum sem lýst hefur verið, eru minnkandi útflutningur fólkis frá imperíalistum löndum og vaxandi fólkstraumur (farandverkamanna og verkamanna sem taka sér bólfestu) til þessara landa frá öðrum sem skemmta eru á veg komin og þar sem verkalaun eru lægri. Eins og Hobson bendir á, hefur útflutningur fólkis frá Englandi minnkað síðan 1884. Þá fluttu burt 242.000, en árið 1900 169.000. Burtflutningur frá Pýzkalandi komst í hámark 1881–1890 og var þá 1.453.000. Næstu tvo áratugi fækkaði útflyttendum í 544.000 og 341.000. Hins vegar fjöldaði þeim verkamönnum sem komu til Pýzkalands frá Austur-Íslandi, Ítalíu, Rússlandi og öðrum löndum. Samkvæmt manntalinu 1907 voru í Pýzkalandi 1.342.294 útlendingar, þar af 440.800 iðnverkamenn og 257.329 landbúnaðarverkamenn. Í námuviðaðinum í Frakklandi eru verka-

mennir „að stórum hluta“ útlendingar: Pólderjar, Ítalir og Spánverjar.¹ Í Bandarkjunum eru innflyttir endur frá Austur- og Suður-Evrópu í verst launuðu verkunum, en meðal verkstjóra og betur launaðs verkaþóðs er hundraðsluti amerískra verkamanna hæstur.² Heimsvaldastefnan skapar gjarnan sérrettindahópa, einnig meðal verkamanna, og klýfur þá frá verkalyðsheimdinni.

Rétt er að veita því athygli, að tilhneiting heimsvaldastefnunnar í Bretlandi til þess að kljúfa verkalýðsinn, efta hentistefnu innan hans og valda tímbundinni spillingu verkalýðshreyfingarinnar, er fyrirbæri sem er eldra en frá lokum 19. aldarinnar og byrjun þeirrar tuttugustu, því að tvö helztu sérkenni heimsvaldastefnunnar — miklar nýlendur og einokun á heimsmarkaðinum — voru þegar komin til sögunnar í Englandi um miðja 19. öld.

Marx og Engels fylgdust í áratugi á vísdalegan hátt með þessu sambandi á milli hentistefnu í verkalýðshreyfingunni og imperíalistra einkenna brezka auðvaldsins. Engels skrifaði Marx 7. október 1858: „Enskur verkalýður verður sífellt borgaralegri, svo að þessi borgaralegasta þjóð meðal þjóða virðist að lokum ætla að hafa það af að eignast borgaralegan aðal og borgaralega verklýðsstétt samhlíða borgarastéttinni. Að vissu leyti er þetta eðilegt um þjóð sem arðrænir allan heiminn.“ Allt að því aldarfjórðungi síðar, í bréfi dag-

¹ Schulze-Gaevernitz, Brit. Imp., bls 301

² Statistik des Deutschen Reichs, Bd. 211.

settu 11. ágúst 1881, talar Engels um „lökustu ensku verkalyðsfelögin, sem láta stjórnast af mönnum sem hafa selt sig borgarastéttinni, eða eru a. m. k. launaðir af henni.“ Og í bréfi til Kautskys, dags. 12. sept. 1882, segir Engels: „Pér spryjið mig um álit ensku verka-mannana á nýlendustefnunni. Það er nákvæmlega eins og álit þeirra á stjórmálum yfirleitt. Hér er enginn verkalyðsflokkur, aðeins íhaldsmenn og frijals-lyndir vinstrimenn, og verkamenmennir njóta glaðir með þeim ágoðans af einokun Englands á nýlendum og heimsmarkaðinum.¹ Engels segir þetta í for-málanum fyrir 2. útg. af „Ástand verkalyðsstéttarinnar í Englandi“, sem kom út 1892.

Hér eru greinilega sýndar orsakir og afleiðingar. Orsakirnar eru: 1) Arðrán þessa lands á öllum heimin-um. 2) Einokunaraðstaða þess á heimsmarkaðinum. 3) Nýlendueinokun þess. Afleiðingarnar eru: 1) Nokkur hluti enska verkalyðsins gerist borgaralegur. 2) Nokkur hluti verkalyðsstéttarinnar lætur stjórnast af mönnum, sem eru keyptir eða a. m. k. umbunað af borgarastéttinni. Í byrjun 20. aldarinnar lauk imperialiskri skiptingu heimsins á milli örðarri ríkja. Hvert þeirra arðrænir nú (þ. e. fær aukagróða) lítið eitt minni hluta af „öllum heiminum“ en England gerði 1858. Sér-inum fyrir atbeina hringanna, samsteypnanna, fjár-

nautar. Sérhvert þeirra hefur með höndum nýlendu-einokun að visu marki. (Vér höfum t. d. séð, að af 75 millj. km² flatarmáli allra nýlendna í heiminum eru í höndum sex stórvelda rúmlega 65 millj. eða 86%, og í höndum þriggja 61 millj eða 81%).

Það sérkennilega við ástandið í dag felst í efnahags-og fjármálaaðstæðum, sem hljóta óhjákvæmilega að gera hentistefnuna enn ósamrýmanlegri en áður al-mennum grundvallarrhagsmunum verkalyðshreyfingar-innar. Imperialisminn hefur þróaðt úr vísi að nýju skipulagi í ríkjandi skipulag. Einokunarsamtök auð-valdsins hafa hrifað til sín forurstuna í þjóðarbúskap og stjórmálum. Skiptingu heimsins er lokið. Í stað óumdeildrar einokunar Englands sjáum vér baráttu fárra imperialiskra ríkja um hlutdeild í einokuninni – og þessi baráttu er einkennandi um öll fyrstu ár 20. aldarinnar. Héðan af getur hentistefnan ekki orðið sigursæl í verkalyðshreyfingu nokkurs lands um áratugi, eins og átti sér stað í Englandi á síðari helmingi 19. aldarinnar. En í mörgum löndum hefur hún náð þroska, ofþroskast og rotnað og orðið algerlega sam-dauна боргалигри политік sem „þjóðrembingssosial-ismi.“¹

¹ Hinn opinskái rússneski þjóðrembingssosialismi (social chauvinismus) þeirra herra Anna Potressovs, Tschkhenkeis, Maslovs o. fl. og sá dubluni (þeira hr. Tkheidze, Skobelevs, Axelrods, Martovs og annara) er einnig vaxinn upp af rússnesku afbrigði hentistefnunar, sem sé upplausnarsiefnunni (liquidatorismum).

¹ Briefwechsel von Marx u. Engels, II. b., bls. 290, IV. b., bls. 453. Karl Kautsky, Sozialismus und Kolonialpolitik, Berl. 1907, bls. 79. (Þennan bækling skrifði Kautsky endur fyrir löngu, meðan hann var empið marxisti).

IX. KAFLI

GAGN RÝNIN Á

HEIMSVALDASTEFNUNNI

hefur Hobson þegar árið 1902 bent á, að í Englandi væru „fabianimperialistar“ sem heyrðu til hinu henti stefnusinnaða „Fabian Society“.

Borgaralegir fræðimenn og rithöfundar koma oftast

fram í sauðagarum sem málsvarar imperialismans. Þeir fela algerlega yfir drottun hans og djúpstæðar rætur. Í þess stað reyna þeir að láta sem mest bera á smámunum og aukaatriðum og leggja sig fram um

að beina athyglinni frá því sem máli skiptir með fárámlegum „endurbótatilögum“, svo sem löggreglueftirli með hringum og bönkum o. þ. h. Fram á sjónarsviðið koma sjaldnar þeir kaldrifuðu og opinskáu imperialistar, sem hafa kjark til að játa, hve fávísleg trú hugmynd sé að ætla sér að endurbæta frumeðli imperialismans.

Vér nefnum dæmi. Í tímaritinu „Weltwirtschaft-

liches Archiv“ kosta þýzku imperialistarnir kapps um að fylgjast með þjóðfrelsishreyfingum nýlendnanna, auðvitað einkum í þeim nýlendum sem ekki eru þýzkar. Þeir gefa gaum ólu og mótmælum í Indlandi, óeignastéttirnar ganga heimsvaldastefnunni á hönd. „Almenn“ hrifning yfir viðhorfum heimsvaldastefnunnar, ofstækisfull málsvörn og lofsöngvar — það eru tákna vorra tíma. Hugmyndakerfi heimsvaldastefnunnar gagnsýrir jafnvel verkalýðsstéttina. Það er enginn kínverskur mún sem skilur hana frá öðrum stéttum. Foringjar þýzka „sósíal-demókrataflokksins“ svo nefnda, eru réttilega kallaðir „sósíalimperialistar“, þ. e. a. s. sósíalistar í orði en imperialistar í verki. Og raunar

gerðir eru á milli stórvelda og smáþjóða. Við þessar frómu óskir er numið staðar. Vér sjáum hvergi örla á skilningi á þeirri staðreynd, að imperíalisminn er óaðskiljanlegur auðvaldinu í núverandi mynd þess, og þar af leiðandi (!) bólar jafn lítið á viðurkenningu þess, að bein baráttu gegn imperíalismannum sé vonlaus, nema að maður einskorði sig við mótmæli gegn einstökum, sérstaklega herfilegum öfgum. „*Vegna þess að endurbætur á undirstöðu imperíalismans er blekking—,fróm ósk*“ — og vegna þess að borgaralegir fulltrúar undir- okaðra þjóða láta hér „staðar numið“, þá láta borgara- legir fulltrúar drottandi þjóða ekki „staðar numið“ en stíga skref *aftur að bak til* auvirðilegar þjónkunar við imperíalismann undir „vísindalegu“ yfirkini.

Það er líka „rökvísi“ á sinn hátt!

Spurningar um það, hvort hægt sé að betrumbæta grundvöll heimsvaldastefnunnar, hvort halda skuli áfram að skerpa og dýpka þær andstæður sem hún hefur í för með sér, eða hverfa aftur að því að reyna að draga úr þeim, það er meginatrið er gagnrýma skal heimsvaldastefnuna. Afturhald á öllum sviðum, aukin þjóðerniskúgun í sambandi við kúgun fjármálfáveldisins og afnám friálsrar samkeppni, varð orsök þess að upp kom í byrjun 20. aldarinnar í næstum öllum imperíaliskum ríkjum smáborgaraleg, lýðræðissinnuð andstöðuhreyfing gegn auðvaldinu. Og fráhvarf Kautskys og hinnar útbreiddu alþjóðiegum Kautskystefnu frá marxismanum felst einmitt í því, að Kautsky hefur ekki aðeins vanrækt að taka upp baráttuna gegn þess-

ari smáborgaralegu, endurbótasinnuðu andstöðuhreyfingu — sem er erkiafturhaldssöm frá hagfræðiþjónar-miði — heldur hefur hann þvert á móti sameinazt henni í reyndinni.

Í Bandaríkjum leiddi landvinningastyrföldin gegn Spáni árið 1898 til andstöðuhreyfingar — „anti-imperíalisma“. Pessir „síðustu móhikanar“ borgaralegs lýðræðis kölluðu striðið „glæpsamlegt“, innlimun annarra landa brot á stjórnarskránni; lýstu því yfir að meðferðin á Aguinaldo, leiðtoga Filippseyngja, væri „svik þjóðskrumara“ (en Bandaríkjum lofuðu honum frelsi lands síns, settu síðan her á land og hertóku það) — og þeir vitnuðu í orð Lincolns: „Þegar hvíti maðurinn stjórnar sjálfum sér er það sjálfstjórn, en þegar hann stjórnar sjálfum sér og einnig öðrum, er það ekki lengur sjáltsstjórn; það er harðstjórn.“¹ En öll þessi gagnrýni hikaði við að viðurkenna órofa tengsl imperíalismans við hringana og þar af leiðandi við alla undirstöðu auðvaldsins, hún var hrædd við að ganga í lið með þeim öflum sem stórauðmagnið og þróun þess ólu af sér, og á meðan var hún aðeins „fróm ósk“.

Afstaða Hobsons er í aðalatriðum sú sama þegar hann gagnrýnir heimsvaldastefnuna. Hann varð á undan Kautsky að snúast gegn „óumflýjanleik imperíalismans“ og legja áherzu á nauðsyn þess að „aukaneyzlugetu fólkisins“ (í auðvaldsþjóðfelagi). Þetta smáborgaralega sjónarmið í gagnrýni á heimsvaldastefnumi, almætti banka og fjármálfáveldis o. s. frv., kemur einnig fram hjá þeim höfundum sem vér höfum oft

¹ Weltwirtschaftliches Archiv, II. b., bls. 193.

vitnað til, t. d. Agaðd, A. Lansburgh, L. Eschwege, og af frönskum höfundum hjá Victor Bérard, sem samið hefur grunnfærnislegt rit „England og imperialisminn“ er kom út árið 1900. Þessir menn allir, sem ekki telja sig marxista, halda fram friálsri samkeppni og lýðræði á móti heimsvaldastefnunni, fordæma Bagdadbrautar-ævintýrið, sem leiddi til árekstra og styrjalda, bera fram „frómar óskir“ um frið o. s. fv. Meira að segja A. Neymarck – hagfræðingi alþjóðlegu verðbréfa-útgáfunnar – varð að orði 1912, þegar hann taldi upp hundruð milljarða „alþjóðlegra“ verðmæta: „Er það hugsanlegt að hægt sé að rjúfa friðinn – – að menn sem ráða yfir slíkum geysiupphæðum vilji hætta á að valda striði?“¹

Það þarf ekki að furða sig á slíkum barnaskap borgaraalegra hagfræðinga. Þeim er líka meira að segja *hent-ugt* að lálast barnalegir og tala í „alvöru“ um frið á tínum imperíalsmans. En hvað er eftir af marxismannum hjá Kautsky, þegar hann tekur sömu smáborgaralegu og endurbótasinnuðu afstöðu 1914, 1915 og 1916, og heldur því fram að allir séu sammála um frið (imperialistar, gervisósíalistar og „friðarsinnaðir“ jafnaðarmenn)? Í stað skilgreiningar á heimsvaldastefnunni og afhjúpunar á djúpstæðum andstæðum hennar, sjáum vér einungis endurbótasinnaðar „frómar óskir“ um að losa sig við þessar andstæður með orðum einum.

Hér er dæmi um hagfræðilega gagnrýni Kautskys á heimsvaldastefnunni: Hann tekur út- og innflutnings-

¹ Bulletin de l'Institut International de Statistique, T. XIX, livre II, bls. 225.

kom að þessi út- og innflutningsviðskipti uxu hægar en út- og innflutningur Englands í heild. Af þessu dregur Kautsky þessa ályktun: „Vér höfum enga ástæðu til þess að ætla, að þau hefðu aukizt minna án hernáms Egyptalands – fyrir efnahagsaðgerðir einar.“ „Útbensluþörf nútímaríkja – – verður ekki bezt fullnaegt með ofbeldisaðgerðum imperialismans, heldur á vegum hins friðsama lýðræðis – –“²

Þessar vangaveltur Kautskys eru aðalatriði í gagnneskur skjaldsveinn hans (og formælandi þjóðskrums-sosialisma), lepur þær á ótal vegu eftir honum; þess vegna verðum vér að gefa þeim nánari gaum. Vér skulnum byrja á tilvinnuni Hilferding, en Kautsky hefur sagt hvað eftir annað, einnig í apríl 1915, að ályktanir hans séu „viðurkenndar almennt af öllum fræðimönnum sosialismans.“

„Það er ekki verkalyðsstéttarinnar“ – ritar Hilferding – „að tefla pólitík frá umliðnu tímabili friálsrar verzlunar og fjandsamlegrar afstöðu til ríkisvaldsins gegn síðari og þroskaðri pólitík auðvaldsins. Svar verka-lyðsins við efnahagsstefnu fjármálaauðvaldsins, imperialismanum, getur ekki orðið frjáls verzlun; það getur aðeins orðið sosialisminn. Hugsjónin um endurreisn friálsrar samkeppni, sem er orðin afturhaldssöm, getur ekki ntu orðið stefnumið verkalyðsins, heldur algert af nám samkeppninnar með sigri yfir auðvaldinu.“²

¹ Kautsky, Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund, Nürnb. 1915, bls. 72 og 70. ² Das Finanzkapital, bls. 512.

Kautsky sagði skilið við marxismann með því að prédika „afturhaldssama fyrirmynd“, „friðsamlegt lýðræði“, „verkun efnahagslegra afla einna saman“, á tíma fjármálaauðvaldsins. *Hlutlægt* séð dregur þesskonar „hugsjón“ oss aftur á bak frá einokunarauðvaldi til auðvalds án einokunar — og er endurbótasinnuð blekking.

Verzlun við Egyptaland (eða einhverjar aðrar ný-lendur eða hálfnýlendur) „mundi hafa aukizt meir“ án hernáms, án imperialisma og án fjármálaauðmagns. Hvað þýðir þetta? Að auðvaldið hefði þróað hraðar, ef frjáls samkeppni hefði ekki verið takmörkuð af einokunarsamtökum yfirleitt, eða af „samböndum“, kúgun fjármálaauðvaldsins (þ. e. a. s. einnig með einokun) eða einokunareignarhaldi einstakra landa á nýlendum?

Aðra meiningu getur röksemdafærsla Kautskys ekki haft, og þessi „meining“ er meiningsarleysa. Segjum sem svo að auðvald og verzlun *hefði* þróað örur við frjálsa samkeppni, án nokkurra einokunar. En því hraðar sem verzlun og auðvald þróast, þeim mun meiri er samþjöppun framleiðslu og fjármagns, en hún leiðir af sér einokun. Og einokun hefur *þegar* vaxið einmitt *upph* úr jarðvegi frjálsrar samkeppnil! Og enda þótt einokunarsamtokin séu nú farin að hefta þróunina, eru það engin rök í þágu frjálsrar samkeppni, sem ekki getur þrifft eftir að hún hefur leitt af sér einokun.

Hvernig sem maður veltir fyrir sér hugleiðingum Kautskys, er þar ekkert að finna nema afturhaldssemi og borgaralega endurbótastefnu.

Þótt við endurbætum rökfærslur hans og segjum eins og Spektator, að verzlun enskra nýlendra við Englands þróist nú hægar en verzlun þeirra við önnur lönd, gagnar það ekki Kautsky, því það eru *einig* einokunarsamtök, *einig* imperialismi, sem valda ósígrum Englands; það eru aðeins einokunarsamtök og imperialismi annars ríkis (Bandarkjanna, Þýzkalands). Það er vitað að samsteypur hafa leitt til nýrra og sérkennilegra verndartolla, þ. e. a. s. á útflutningsvörum. (Engels bendir á þetta í skýringu í 3. bindi „Kapitalsins“). Menn þekkja ennfremur þann „útflutning með tapi“ eða „dumping“ eins og Englingar kalla það, sem er ein kennandi fyrir samsteypur og fjármálaauðvald. Innanlands selur samsteypan vörur á háu einokunarverði — en á miklu lægra verði erlendis, — til þess að undirbjóða keppinautinn, og eykur með þessu eigin framleiðslu til hins ýtrasta o. s. frv. Ef viðskipti Þýzkalands við enskar nýlendur þróast hraðar en viðskipti Englands, sannar það eingöngu að þýski imperialisminn er yngri, öflugri og betur skipulagður en sá enski og stendur honum fram. En það sannar alls ekki „yfirburði“ frjálsrar verzlunar, því að hér er það ekki átök fjálsrar verzlunar við verndartolla og nýlendueinokun, heldur baráttá milli tveggja andstæðra heimsvelda, tveggja einokunarsamtaka, tveggja hópa fjármálaauðvalds. Yfirburðir þýzka imperialismans yfir þann enska mega sín meir en landamæramúr nýlendnanna eða verndartolla. Það er fjarstaða að nota þetta sem „rökk“ til framdráttar frjálsri verzlun og „friðsamlegu lýðræði“; það er sama og að gleyma grundvallaratriðum og eiginleik-

um heimsvaldastefnunnar, setja smáborgaralega um-bótastefnu í stað marxisma.

Pað er athyglisvert að jafnvæl borgaralegur hagfreð-
ingur eins og A. Lansburgh, sem gagnrýnir heimsvalda-
stefnuna jafn smáborgaralega og Kautsky, kemst samt
nær vísindalegri athugun á verzlunarskýrslum. Hann
ber ekki saman eitt einstakt land, valið af handahófi, og
aðeins eina nýlendu við önnur lönd; hann rannsakar
eru fjárhagslega háð því, sem fá lánaða peninga frá því,
og 2) við lönd, sem eru fjárhagslega óháð því. Hann
kemst að eftirfarandi niðurstöðum: (Sjá töflu á næstu
 síðu.)

Lansburgh hefur ekki *lagt saman* dálkana og þess
vegna ekki veitt því athygli, þótt einkennilegt megi
virðast, að tölurnar tala einungis *gegn* honum, *ef* þær
sanna þá yfirleitt nokkuð, því að útflutningurinn til
landanna sem eru fjárhagslega háð óx hraðar, að vísu
óverulega, en útflutningur til fjárhagslega óháðu land-
anna. (Vér leggjum áherzlu á orðið „ef“, því að skýrsla
Lansburghs er fjarri því að vera fullkomin).

Um rannsókn á samhengi útflutnings og lána ritar
Lansburgh:

„Á árunum 1890—91 tóku þýzkir bankar að sér að
veita Rúmeníu lán og höfðu greitt hluta þess fyrir-
fram á undangengnaum árum. Pað var einkum notað til
kaupa á járnbrautarefni í Þýzkalandi. Árið 1891 nam
útflutningur Þýzkalands til Rúmeníu 55 millj. marka.
Árið eftir hrappaði hann niður í 39, 4 millj. og síðan
smáam saman niður á við í 25, 4 millj. árið 1900. Fyrst

ÚTFLUTNINGSVERZLUN ÞÝZKALANDS (i milljónum marka)

Lönd	Þjárhagslega háð Þýzkalandi	1889	1908	aukning í %
Rúmenía	48,2	70,8	47%	
Portugal	19,0	32,8	73%	
Argentína	60,7	147,0	143%	
Brasilía	48,7	84,5	73%	
Chile	28,3	52,4	85%	
Tyrkland	29,9	64,0	114%	
	Alls	234,8	451,5	92%

Lönd óháð þýzku fjármagni

Stóra-Bretland	651,8	997,4	53%
Frakkland	210,2	437,9	108%
Belgría	137,2	322,8	135%
Swiss	177,4	401,1	127%
Ástralía	21,2	64,5	205%
Holl. Indíal.	8,8	40,7	363%
	Alls	1206,6	2264,4
			87%

hin síðustu ár hefur hann náð marki ársins 1891, og
fyrir tilstilli nýrra lána.

Útflutningur Þýzkalands til Portúgals jókst vegna
láhanna 1888—89 í 21,1 millj. marka (1890), lækkaði
síðan á tweim næstu árum í 16,2 og 7,4 millj. og náiði
sinu gamla meti ekki fyr en 1903.

Enn ramnar hefur að þessu kveðið í viðskiptum
Þýzkalands og Argentínu. Vegna lánanna 1888 og 1890
komst útflutningur Þýzkalands til Argentínu árið 1889
í 60,7 millj. marka. Tvæm árum síðar var hann aðeins

18,6 millj., minna en briðjungur þess sem áður var. Það er ekki fyrr en 1901 að hann kemst fram til hármarkinu frá 1889, og þá eingöngu vegna nýrrar lántöku ríkis og bæja til byggingar rafstöðva, ásamt öðrum lán- veitingum.

„Útflutningurinn til Chile hækkaði vegna lánsins 1889 í 45,2 millj. marka (1892) og lækkaði árið eftir í 22,5 millj. Nýtt lán þýzkra banka til Chile 1906 jók útflutninginn í 84,7 millj. marka árið 1907, en hann hrapaði þegar aftur 1908 í 52,4 millj.“¹

Af þessum staðreyndum dregur Lansburgh þann spaugilega og broddborgaralega síðalærðom, hve óviss og misjöfn sú útflutningsverzlun sé, sem háð er lánum, hve slæmt sé að flytja út fjármagn í stað þess að þroska „eðilega“ og „í samræmi“ iðnað heimlandsins, hve „dýrar“. Krupp verði milljónamúturnar við útvegun erlendu lánamna o. s. frv. En staðreyndirnar tala skýru máli: Útflutningsauknningin er *einnig tengd* braski og brellum fjármálaauðvaldsins. Það lætur sig engu skipta smáborgaralega siðavendni — og birkir kálfinn tvisvar — fyrst hirðir það gróðann af lánum, síðan hirðir það aftur gróða af sama láni, um leið og það er notað til kaupa á framleiðsluvörum Krupps eða járnbrautar- etni frá Stálsöliusamlaginu o. s. frv.

Vér endurtökum það, að vér áltum skýrslu Lansburghs fjarri því að vera fullkomna, en vér urðum að tilföra hana, því að hún er visindalegri en skýrslur þeirra Kautskys og Spektors, og Lansburgh fer inn á rétta braut til athugunar á málinu. Til þess að gera sér

grein fyrir þýðingu fjármálaauðvaldsins fyrir útflutninginn o. s. frv, verður maður að vera fær um að leiða í ljós samhengi útflutnings, einkum og sér í lagi við brall fjármálamannanna, við sölu á framleiðslu samsteypnana o. s. frv. Það er að forðast og dylja *merg málssins* að leggja einfaldlega að jöfnu nýlendur og ekki nýlendur, eitt heimsveldi og annað, eina hálfnýlendu eða nýlendu (Egyptaland) og öll önnur lönd.

Fraeðileg gagnrýni Kautskys á heimsvaldastefnunni á ekkert skyld við marxisma. Hún er aðeins inngangs orð að áróðri fyrir sáttum og einingu við hentistefnu sinna og þjóðremningsjafnaðarmenn. Og það er einmitt fyrir þá sök, að hún forðast og felur dýpstu og helztu grundvallarandstæður heimsvaldastefnunar: andstæðurnar milli einokunar og frijalsrar samkeppni sem er til samhlíða einokuninni, andstæðurnar milli stórkostlegra „fjármálaðgerða“ (og stórkostlegs gróða) fjármálaauðvaldsins og „heiðarlegrar“ verzlunar á frjálsum markaði, milli samsteypna og hringa annars vegar og hinsvegar þess iðnaðar sem ekki hefur verið skipulagður í samsteypur o. s. frv.

Hin alræmda kenning Kautskys um „últra-imperialismann“ er jaffn afturhaldssöm í eðli sínu. Berið saman hugleiðingar hans um þessi mál 1915 og röksendir Hobsons 1902:

Kautsky: „— Er ekki haegt að útrýma núverandi stefnu heimsvaldasinna með nýjum — últraimperialisma, sem kæmi á sameiginlegrar arðnýtingu alls heimsins af hálfu alþjóðlegrar samsteypu fjármálaauðvaldsins í stað baráttunnar milli auðvaldklíkna í mörgum

¹ Die Bank, 1909, II, bls. 819 o. afr.

löndum innbyrðis? Slik nýsköpun á auðvaldinu er a. m. k. hugsanleg. Er hún framkvæmanleg? Enn wantar oss forsendur til þess að svara þeirri spurningu með fullri vissu.¹

Hobson: „Kristindómur sem þannig hefði fest rætur í nokkrum stórum sambandsríkjum, er hvert um sig réði fyrir ósiðmenntuðum landssvæðum eða nýlendum, — það er sí framhaldsþróun á núverandi ástandi sem mörgum þykir eðliegust. Og það er jafnframt sú þróun sem beztar vonir gæfi um varanlegan frið; er reistur væri á traustri undirstöðu inter-imperialisma“.

Ultra-imperialismi eða yfir-heimsvaldastefna er nafnið sem Kautsky bjó til um það sem Hobson 13 árum áður kallað inter-imperialisma eða allsherjar heimsvaldastefnu. Að því fráskildu, að Kautsky býr til nýtt „visindalegri“ hugsun hans í því einu, að hann leyfir sér að kalla það marxisma, sem Hobson lýsir í rauninni sem enskri prestahræsní. Eftir Búastríðið var það mjög eðilegt að sú virðulega stétt miðaði einkum viðleitni sína við það að *hugga* enska smáborgara og verkafólk, sem mist höfðu marga ættingja á vígvöllum Suður-Afríku og varð að greiða hækkaða skatta til þess að tryggja enskum fjármálamönnum aukinn grða. Og hvaða huggun gat betri en þá, að imperialisminn væri ekki tiltakanlega vondur, að hann nágaðist inter- (eða ultra-) heimsvaldastefnu sem gæti tryggt varanlegan hins teprulega Kautskys kann að vera, er hin eina hlut-

læga, þ. e. a. s. raunhæfa þjóðfélagslega þýðing „kennigar“ hans aðeins þessi: Hún er afturhaldssöm aðferð sem miðar að því að vekja vonir almenninga um möguleika á varanlegum friði á tímabili auðvaldsins. Hún stefnir að því að beina athygli almennings frá skörpum andstæðum og brýnum vandamálum santimans og að logagylltum hillingu um ímyndaðan „ultra-imperialisma“ framtíðarinnar. Svik við almenning — það er eina inntakið í þessari „marxísku“ fræðikenningu Kautskys.

Vissulega er það nóg að bera glöggt saman alþekktar og ómótmælanlegar staðreyndir til þess að fullvissa sig um, hve rangar þær framtíðarhorfur eru, sem Kautsky reynir að telja þýzkum verkamönnum (og verkamönnum allra landa) trú um. Sem dæmi má nefna Indland, Indókína og Kína. Eins og kunnugt er arðrænir fjármálaauðvald nokkurra imperialiskra ríkja, eða Englands, Frakklands, Japans, Bandaríkjanna o. s. frv., þessar þrjár nýlehdur og hálfnýlendur sem byggðar eru 6—700 milljónum manna. Gerum ráð fyrir, að þessi heimsveldi mynduðu andstæð bandalög, til þess að vernda eða auka eignir sínar, hagsmuni og „áhrifa-svæði“ í áðurtöldum Asíuríkjum. Slik bandalög myndu vera „inter-imperialisk“ eða „ultra-imperialisk“. Gerum ráð fyrir að öll imperialisk ríki geri með sér bandalög til þess að skipta á milli sín á „friðsamlegan“ hátt þessum löndum Asíu — það bandalag myndi vera „alþjóðleg samsteypa fjármálaauðvaldsins“. Í sögu 20. aldarinnar eru raunveruleg dæmi um slik bandalög, t. d. í afstöðu stórveldanna gagnvart Kína. Og haldist auð-

¹ Die Neue Zeit, 30. apríl 1915 bls. 144.

valdið áfram, svo sem Kautsky gerir ráð fyrir, er það pá „hugsanlegt“ að slik bandalög gætu orðið annað en tímabundin fyrirbrigði – eða kæmu í veg fyrir erjur, árekstra og baráttu í hverskonar mynd?

Það nægir að leggja málð greinilega niður fyrir sér til að sjá, að framangreindri spurningu verður ekki svarað öðruvísi en neitandi, því að á dögum auðvaldsins er önnur undirstaða ekki hugsanleg undir skiptingu hagsmuna- og áhrifasvæða og nýlendra o. s. frv. en *vall* þáttakendanna, allsherjar vald þeirra í efna-hagsmánum, fjármálum, hernaði o. s. frv. Og vald þáttakenda í skiptingunni breytist mismunandi, því að *jöfn* þróun einstakra fyrirtækja, hringa og iðngreina eða landa er útilokuð í auðvaldsskipulagi. Fyrir hálfri öld var Þýskaland aumkunarverður ómerkingur, ef maður bar saman mátt þýzka auðvaldsins og þess enska um þær mundir. Sama var að segja um Japan, borð saman við Rússland. Er „hugsanlegt“ að styrkleikahlutföll heimsveldanna haldist óbreytt eftir tíu eða tuttugu ár? Algerlega óhugsandi.

Í raunheimi auðvaldsins, þ. e. a. s. ekki í innantónum og smáborgaralegum hugheimi enskra prestlinga eða þýzka „marxistans“ Kautsky, eru því „inter-imperialisk“ eða „últra-imperialisk“ bandalög *óhákuæmilega* ekkert nema „stundarhlé“ á milli styrjálda – í hvaða mynd sem þau hafa verið stofnuð, hvort heldur sem ein imperialisk samsteypa gegn annari, eða almennt bandalag *allra* imperialiskra ríkja. Friðsamleg bandalög undirbúa strið og eru sjálf sprottin upp af styrjöldum. Friðsamleg bandalög og styrjaldir eru á

gagnkvæman hátt hvort um sig skilyrði hins, skapa breytileg form. friðsamlegra og ófriðsamlegra átaka, sem vaxa upp úr *einnum* og *sama* jarðvegi, sem sé imperialisku samhengi og víxverkan heimsbuskapar og heimspólítíkur. Og til þess að friða verkamenn, sætta þá við þjóðskrumsjafnaðarmenn, sem hlaupizt hafa yfir til borgarastéttarinnar, *slitir* sá vísi Kautsky hlekki samfellrar keðju hvern frá öðrum, slítur hið friðsamlega (og ultra-imperialiska – já, jafnvel ultra-ultra-imperialiska) bandalag sem öll stórveldin hafa nú gert sín í milli til þess að „friða“ Kína (samanber er boxarauppreisnin var bæld niður) úr tengslum við ófriðsamlega árekstra morgundagsins, þá er síðan munu plægja jarðveginn handa öðru almennu „friðar“-bandalagi – til þess að skipta t. d. Tyrklandi o. s. frv. o. s. frv. Í stað lífandi samhengis milli tímabila imperialisks friðar og tímabila imperialiskra styrjalda ber Kautsky á borð fyrir verkamenn lifvana sértekningu til þess að sætta þá við hina útafdauðu foringja þeirra.

Í formála að bók sinni „Saga utanríkisþjónusturnar í alþjóðlegri þróun Evrópu“ gerir Ameríkumaðurinn Hill grein fyrir eftirfarandi tímabilum í sögu utanríkisþjónustu síðari ára: 1. tímabil byltinga, 2. þingraðishreyfingin, 3. „verzlunarimperialismi“ í vorra daga. Annar höfundur skiptir sögu brezkrar „heimsmálastefnu“ frá því 1870 í fjögur tímabil: 1. fyrra Asíutímabilið – baráttu gegn framsókn Rússu í Mið-Asíu í áttina til Indlands, 2. Afrikutímabilið (í kringum

¹ David Jayne Hill, A History of the Diplomacy in the International Development of Europe, Vol. I. bis. X.

1885–1902) – átök in við Frakkland um skiptingu Af-
ríku (Fashoda-deilan 1898 – þá munaði ekki hárbsbreidd
að strið yrði við Frakkland), 3. annað Asíu-tímabilið
(bandalag við Japan gegn Rússlandi) og 4. „evrópska“
tímbilið – aðallega gegn Þýzkalandi.¹ „Politískir á-
rekstrar framvarða eru háðir á fjárhagsgrundvelli“ –
skrifaði bankamaðurinn Riesser 1905. Og er hann þá
að benda á, hvernig franska fjármálaauðvaldið undirbjó
á Ítalíu pólitiskt bandalag milli þessara tveggja ríkja,
hvernig árekstrar þróuðust á milli Englands og Þýzka-
lands um Persíu, og baráttu allra kapítala í Evrópu
um kínversku lámin o. s. frv. þróaðist. Þetta eru lifandi
sannindi um „ultra-imperialisk“ friðarbandalög í órofa
samhengi þeirra við venjulega imperialiska árekstra.

Yfirhylming Kautskys á djúpstæðustu andstæðum
heimsvaldastefnunar, sem hlýtur að breytast í vörn
fyrir heimsvaldastefnuna, segir einnig til sín í gagnrýni
hans á pólitískum eigindum imperialismans. Heims-
valdastefnan er tímabil fjármálaauðvalds og einokun-
ar, sem allstaðar ryður braut yfirdrottunum, en ekki
frelsi. Afleiðing þessarar tilhneigingar er afturhald á
öllum sviðum, við hvaða stjórnmalafyrirkomulag sem
er, og enn frekari aukning ríkjandi andstæðna á þessu
sviði. Einkanlega fer í vöxt þjóðerniskúgun og ásókn
eftir landvinningum, þ. e. a. s. skerðing á þjóðfrelsi
(því að landvinningar eru ekkert annað en skerðing
á sjálfsákvörðunarrétti þjóða). Hilferding leggur rétti-
lega áherzlu á samband heimsvaldastefnunar og auk-
innar þjóðerniskúgunar. „Í þeim löndum, sem hafa ný-

lega verið opnuð,“ ritar hann „eykur innflutta auð-
magnið andstæðurnar og knýr fram sívaxandi mó-
sprynu þess fólk sem er að vakna til þjóðlegrar með-
vitundar, gegn árasarmönnunum. Þessi mótspryna get-
ur haeglega snúist upp í aðgerðir hættulegar hinu er-
lenda auðmagni. Gömlum þjóðfélagsháttum er bylt
um, þúsund ára gömul landbúnaðareinangrun þess-
ara „sögulausu“ þjóða er rofin og þær dregnar inn í
irokuðu smátt og smátt fyrir tækjun og leiðum til
frelsis. Það sem einu sinni var æðsta takmark þjóða Ev-
rópu, myndun ríkis þjóðlegrar einingar til efnahags-
legs og menningarlegs frelsis, verður einnig þeirra tak-
mark. Þessi frelshreyfing ógnar auðvaldi Evrópu,
einmitt á verðmætustu og vænlegustu arðránsvæðum
þess, og það getur aðeins viðhaldið yfirdrottunum sinni
með síauknu herveldi.“¹

Við þetta verður að bæta því, að það er ekki aðeins í
nýlega „opnuðum“ löndum, heldur einnig gömlum, að
heimsvaldastefnan leiðir til landvinninga, til aukinrar
þjóðerniskúgunar og þar af leiðandi einnig til harðn-
andi andstöðu. Þó að Kautsky snúist gegn auknu póli-
tísku afturhaldi heimsvaldastefnunar, drengur hann
nefniðlega að samstaða með hentistefnunni er fráleit á
tíma imperialismans. Þegar hann snýst gegn landvinn-
ingum, hagar hann andmælum sínum þannig, að þau
séu sem aðgengilegust fyrir hentistefnusina og styggi
þá sem minnst. Hann ávarpar þýzkan almennung, en

¹ Schilder, áður tilv. rit bls. 178.

sneiðir samt hjá því sem er þýðingarmest og efst á baugi, t. d. innlimun Elsass-Lothringen í Þýzkaland.

Til glöggunar á þessu „hugsanarutli“ Kautskys skulnum vér takar eftirfarandi dæmi. Segjum að Japani áfell-

ist Ameríkumenn fyrir innlimun Filippseyja. Spurn-
ingin er: Myndu margir trúu að hann gerði það vegna

óbeitar á innlimun yfirleitt og ekki vegna þess að hann

sjálfur vildi innlima Filippseyjar? Og verðum við ekki

að kannast við, að þá fyrst er hægt að viðurkenna „bar-
áttu“ Japanans gegn landvinnungum sem ærlega og
þóttist heiðarlega, ef hann berst jafnframt gegn inn-
limun Kóreu í Japan og krefst frelsis fyrir Kóreu til

þess að skilja við Japan?

Bæði fræðileg skilgreining Kautskys á imperialism-
anum og hagfræðileg og pólitisk gagnrýni hans á hon-
um er *algerlega* gagnsýrð þesskonar anda sem er ger-
samlega ósamrýmanlegur marxismamanum. Hann reynir
að dýlya og útmá veigamestu grundvallar-mótsetning-
ar imperialismans og að varðveita, hyað sem það kost-
ar, samstöðu þá með hentistefnunni í verkalyðshreyf-
ingu Evrópu sem nú er að rofna.

Vér höfum séð að kjarnin í þjórfelagslegu eðli
heimsvaldastefnunnar er einokunaraðvald. Þetta eitt
fyrir sig ákværðar sess hennar í sögunni, því að einokun
sem sprettur upp úr jarðvegi friðsrar samkeppni er
þrepið frá auðvaldsskipulaginu til þróaðra þjórhags-
kerfis. Vér verðum einkum að veita athygli fjórum
helstu tegundum einokunar; eða þeim aðal fyrirbær-
um einokunaraðvalds, sem eru einkennandi um það
tímabil sem vér erum að rannsaka.

Í fyrsta lagi, einokun óx upp úr samþjöppun fram-
leiðslunnar, þegar hún var á mjög háu þróunarstigi.
Betta á við einokunarsamtök auðvaldsins, samsteypur,
sölusamlög og hringa. Vér höfum séð þann mikilvæga
þátt, sem þessi fyrirbrigði eiga í efnahagslifi nútímans.
Í byrjun tuttugustu aldarinnar náði einokun forust-
unni í þróaðri löndum; enda þótt fyrstu sporin að sam-
steypum væru stigin í löndum með háa verndartolla
(Þýzkaland, Ameríka), þá leið eigi á löngu unz Eng-
land með sitt frialsverzlunarkerfi sýndi sömu höfuð-
staðreynindina: tilkomu einokunar vegna samþjöppunar
framleiðslunnar.

X. KAFLI

SESS HEIMSVALDASTEFNUUNNAR Í SÖGUNNI

Í öðru lagi, einokun hefur í auknum mæli leitt til þess að veigamestu hráefnalindunum hefur verið rænt, einkanlega handa undirstöðuiðnaði auðvaldsþjóðfélagsins, og þeim sem mest er mótaður af samsteypum, kola- og járníðnaðinum. Yfirráð einokunarsamtakanna yfir mikilvægstu hráefnalindunum hafa aukið áhrifavalð stórauðvaldsins geysilega og hert á andstæðunum á milli þess iðnaðar sem skipulagður er í samsteypur og hins.

Í briðja lagi, einokun hefur þróað í bönkunum. Þeir hafa vaxið úr lítlipögum miðlurum í einokara fjármálaauðvaldsins. Nokkrir, eða þrír til fimm, stórbankar stærstu auðvaldsrikjanna hafa komið á „persónusambandi“ iðnaðar og bankaffármagns og sameinað í sínum höndum eftirlitið með milljörðum og aftur milljörðum, þ. e. meiri hluta fjármagns og tekna heillarþjóðar. Fáveldisstjórn í fjármálum, sem varpar þétt-riðnu neti ófrelsí yfir alt efnabagslíf og þjóðmálastofnanir nútíma borgaralegs þjóðfélags – það er skýrasta og hrottalegasta myndin sem þessi einokun birtist.

Í fíðrða lagi, einokun hefur sprottið upp úr nýlendum stefnunni. Auk hinna mörgu, gömlu ástæðna fyrir nýlendustefnu, hefur fjármálaauðvaldið sett á dagskrábaráttu um hráefnalindir, um fjármagnsútfloftning, um „áhrifasvæði“, þ. e. a. s. svæði fyrir arðvænleg viðskipti, sérleyfi, einokunargróða o. s. frv, og að lokum um efnahagsvæði yfirleitt. Þegar nýlendueign Evrópu-þarfja t. d. í Afríku var aðeins einn tíundi hluti landa þar, (þannig var það 1876), gátu aðferðir nýlendustefn-

unnar þróaðt eftir öðrum leiðum en á einokunarvísu; þær töku þá á sig mynd „frialsrar innlimunar“ landsvæða – ef svo mætti segja. En þegar nú tíunduhlutar Afríku höfðu verið teknir (um 1900), þegar öllum heiminum hafði verið skipt, hlaut óumflýjanlega að hefjast tímabil einokunareignarhalds á nýlendum og auðvitað þar af leiðandi mjög hörð átök um skiptingu og nýskiptingu heimsins.

Það er alkuna í hve ríkum mæli einokunauðvald-ið hefur skerpt allar andstæður auðvaldsins. Þar nægir að benda á verðhækkanir og kúgun samsteypnanna. Þessi aukning andstæðnanna er voldugasta hreyfiaflibess umskiptatímabils sögunnar, sem hófst með endanlegum sigri hins alþjóðlega fjármálaauðvalds.

Einokun, fámennistjórn fjármála, ásókn eftir drottningjóða af hálfu fáeinna auðugra og voldugra ríkja – allt þetta hefur fætt af sér þau sérkenni heimsvaldastefnunar sem valda því, að vér skilgreinum hana sem sníkjulifs-kapitalisma eða rotnandi auðvald. Myndun „ríkisvaxtafjáreigenda“, sem er ein tilhneiting heimsvaldarstefnunar, kemur stöðugt skýrar í ljós; það er okrarárki borgarastéttarinnar sem lifir æ meir af fjármagnsútfloftningi og „arðmiðaklipplingu“. Það væri rangt að áykta, að þessi upplausnartilhneiting útiloki örann vöxt auðvaldsins. Nei, síður en svo. Á tíma imperialismans sýna einstakar iðngreinir, sumir kluttar borgarastéttarinnar og einstaka ríki eina eða aðra af þessum tilhneitingum í mismunandi ríkum mæli. Og þegar á allt er liðið er vöxtur auðvaldsins stórum hraðari en

áður, en yfirleitt verður vöxtur þess ekki aðeins sífellt ójfnari, heldur birtist þessi misnunur hvað helzt í hrörnun þeirra landa sem yfir mestu auðmagni ráða (England).

Riesser, er samið hefur rit um þýzku stórbankana, segir þetta um hraðann í þróun þýzka þjóðarbúskaparins: „Framfarir undangengis tímabils (1848—70) voru engan veginn hægfara. En í samanburði við þann hraða sem ráðið hefur í þjóðarbúskap Þýzkalands að meðtalinni þýzkri bankastarfsemi þetta tímabil (1870—1905), væri það eins og hraði póstvagna hinna gömlu og góðu daga samamborið við hraða bifreiða nútímans — sem þjóta frain hjá á slíkri fleygiferð, að þær eru oft hættulegar bæði fótgangandi folki og farþegum!“ En eimmið vegna þess að þetta fjármálaauðvald hefur efzt svo óvenjuhratt er því að sínu leyti ekki á móti skapi að hverfa til „kyrrlátara“ eignarhalds á nylendumnum sem hægt var að sölsa undir sig frá auðugri þjóðum — og ekki aðeins á friðsamlegan hátt. Á síðari árum hefur efnahagspróunin verið miklu hraðari í Bandaríkjum um en í Þýzalandi, og af þeim ástæðum hefur afaætueðli nútíma bandaríks auðvalds skýrt í ljós. Hins vegar sýnir t. d. samanburður á borgarastétt Bandaríkjanna og japanska keisaradæmisins, eða þess þýzka, að jafnvel hinn skarpasti munur í stjórnarfari minnkar stórlaga á tímabili imperialismans, ekki vegna þess að ham sé þýðingaráltill yffreit, heldur vegna hins, að í öllum þessum tilvikum er um að ræða borgarastétt, sem haldin er greinilegu afaætueðli.

Með því að atvinnurekendur í einni af mörgum iðn-greinum, eða í einu landi af mörgum o. s. frv. bera mikinn einokunargróða úr býtum, verða þeir þess fljó-lega megnugir að múa ákveðnum hópum verkamanna, og um sundarsakir all-drjúgum minnihluta þeirra; og geta þeir þannig unnið þá til fylgis við borgarastéttina í viðkomandi iðngrein — eða með hlutaðeigandi þjóð — en gegn öllum öðrum. Þessi viðleitni faerist í vöxt við það, að árekstrarnir milli heimsvaldaríkjanna út af skiptingu heimsins verður sífellt harðari. Pannig hafa skapast tengsl milli imperíalisma og hentistefnu, svo sem fyrst og ábreifanlegast kom fram í Englandi, af því fyrr í ljós en í öðrum löndum. Sumum rithöfundum, t. d. L. Martov, er gjarnt að vísa þeirri staðreynd á bug, að tengsl séu á milli imperialisma og hentistefnu í verkalýðshreyfingunni — en sú staðreynd er sérstaklega augljós nú á tímum. Þeir bregða þá jafnvel yfir sig mál-flutningi hinnar „opinberu bjartsýni“ í anda Kautskys og Huysmans á þessa leið: Andstæðingar auðvaldsins berðust vonlausri baráttu, ef það væri eimmið þróað-asta auðvaldið sem leiddi til eflingar hentistefnunni, eða ef það væru eimmið bezt launuðu verkamennirnir sem hneigðust til hentistefnu o. s. frv. Eki má láta blekkjast á eðli slíkrar „bjartsýni“. Þetta er bjartsýni á hentistefnuna, bjartsýni til þess að fela hentistefnuna. Í raun rétti er hinn sérstæði vaxtarhraði hentistefnunar og frámunalega viðþjóðsleg þróumareinkenni hennar engin trygging fyrir haldgoðum sigri hennar; enda getur hraður vöxtur illkynjaðs kylis á heilbrigð-

um líkama aðeins flýtt fyrir því að kylíð springi og likaminn losni við það. Í þessu tilliti eru þeir hættulegastir sem vilja ekki skilja, að baráttan gegn imperialismanum er innantómt og óraunhæft orðagjálfur sé hún ekki órjúfanlega tengd baráttunni gegn hentistefnumni.

Af öllu því sem sagt hefur verið í þessari bók um þjóðhagslegt eðli heimsvaldastefnunnar leiðir það, að vér verðum að skilgreina hana sem kapitalisma á umskiptatíma, eða nánar tiltekið sem deyjandi auðvaldskipulag. Það er mjög lærðomsrk í þessu sambandi, að vígurð þau sem borgaralegir hagfræðingar taka sér í munn til þess að lýsa auðvaldi nútímans eru: „samfléttun“ „skortur á einangrun“ o.s frv. Og „samkvæmt hlutverki sínu og þróun“ eru bankarnir „ekki að öllu leyti einkarekstur, heldur vaxa þeir æ meir út fyrir svið effnahagskipulags einkarekstursins“. Og sá sami Riesser sem sagði þessi orð, lýsir yfir því með alvörusvip, að „spádómar“ marxismans um „samfélagslega þróun“ „hafi ekki ræzt“!

Hvað taknar svo þetta litla orð „samfléttun“? Það felur aðeins í sér augljósustu einkenni þeirrar þróunar sem fram fer fyrir augum vorum. Það sýnir að athugandinn sér ekki skógin fyrir trjánum. Það endur-speglar auðmijuklegast yfirborðið, það tilviljanakennda, ringulreiðina. Það sýnir oss, að athugandinn er maður sem stendur ráðprota andspænis því efni, er ham á óunnið úr, og botnar ekki upp né niður í eðli þess og mikilvægi. Hlutabréfaeign og sambönd séreignamanna „fléttast saman af handahófi“. En það sem veldur þess-

ari samfléttun – er frumorsök hennar – eru hinir breytilegu samfélagslegu framleiðsluhættir. Þegar stórfyrirtæki verða að risafyrirtækjum og skipuleggja samkvæmt áætlun og nákvænum útreikningum, byggðum á hinum viðtækstu upplýsingum, afgreiðslu uppruna-legs hræfnis í svo stórum stíl, að það fullnægir tvæim briðju eða þrem fjarðu af þörfum tuga milljóna íbúa; þegar flutningur á þessu hræfni er skipulagður á kerfi-sbundinum hátt til hentugustu vinnslustaðanna, oft í hundraða eða þúsunda kilómetra fjarlægð hver frá örðrum; þegar ein miðstöð stjórnar öllum stigum fram-leiðslunnar, þar til fulluminn hefur verið margvísleg-asti varningur; þegar dreifing þessara afurða á meðal neytenda, sem eru tuigir og hundruð milljóna talssins, fer fram samkvæmt eimi og sömu áætlun (olitudreifing ameríks „olíuhringssins“ í Ameríku og Þýskalandi) – þar sem allt þetta gerist er það ljóst, að vér höfum fyrir oss samfélagslega framleiðsluhætti og ekki bara venjulega „samfléttun“. – Þá verður augljóst, að einka-tvinnurekstur og einkaeignarfyrirkomulagið eru um-búðir, sem samsvara ekki lengur innihaldinu og hljóta óhjákvæmilega að fúna, ef því er frestað með gerviráð-stöfunum að fjarlægja þær –; en umbúðirnar geta verið býsna lengi að fúna ef svo illa tekst til, að batinn eftir hentistefnukylíð dregst á langinn, en þær verða óhá-kvæmilega fjarlægðar.

Schulze-Gaevertz, eldheitur aðdáandi þýzka imperialisman, segir svo:

„Ef æðsta stjórn þýzku bankanna er falin einni tylft manna, er starfsemi þeirra þegar orðin mikilvægarí fyr-

ir þjóðarheill en starf flestra ráðherra“ (í þessu sambandi gleymist gjarna „samfléttun“ bankamanna, ráðherra, stóriðrekenda og okrara — —). „Gerum oss í hugarlund, að þessari þróunarstefnu sé framfylgt út í yztu æsar: reiðufjármagn þjóðarinnar sameinað í bönk-

unum, þeir sjálfir tengdir í samsteypur, höfuðstóll þjóðarinnar festur í verðbréfum. Þá rætast hin snjöllu orð Saint-Simons: „Það stjórnleysi, sem nú ríkir í framleiðslunni og er því að kenna, að efnahagsaðstæðurnar þróast án sameiginlegrar skipanar, verður að vikja fyrir skipulagningu framleiðsluháttanna. Framar munu ekki verða til einangraðir atvinnurekendur sem stjórna framleiðslunni, óháðir hver öðrum og ófróðir um efnahagsþarfir manna, heldur mun þeim stjónað af þjóðfélagslegri stofnun. Frankvændamáðstjórn sem getur úr háseti sínu liið yfir viðáttur þjóðarbúskaparins, mun stjórna honum til almenningsheilla og láta framleiðslugögnum í hendurnar á hæfum mönnum; einkum mun hún sjá um að stöðugt samræmi ríki á milli framleiðslu og neyzlu. Til eru stofnanir sem gert hafa ákvæðna skipulagningu á svíði atvinnuveganna að þætti í starfsemi sinni. Það eru *bankarnir!*“ Enn á framkvæmd þessara orða langt í land, en vér erum á leið til að framkvæma þau — marxisma á annan hátt, og þó að eins að forminu til á annan hátt, en Marx hugsaði sér hann!“¹

Þokkaleg „afsönnun“ á kenningum Marx, ekki verður annað sagt, spor aftur á bak frá hárnákvæmri og

vísindalegri skilgreiningu Marx til hugboðs Saint-Simons — hugboðs sem að vísu ber vott um smilligáfu, en þó var aldrei nema hugboð.

Ritað í janúar-júni 1916.

Fyrst útgefið í bokarformi í Petrograd í apríl 1917.

VÍÐBÆTIR

ÁVARP

aukabíings II. alþjóðasambandsins i Basel 24.—25. nóv. 1912.

Alþjóðasambandið hefur á þingum sínum í Stuttgart og Kaupmannahöfn ákvæðað eftirfarandi sem grundvallaratriði í baráttu verkalyðs allra landa gegn striði:

„Ef styrið er yfirvoðandi, þá er það skylda hinna viðnandi stéttu og fulltrúa þeirra á þjóðpingum viðkomandi landa með aðstoð miðstjórnar Alþjóðasambandsins, sem samhæfir baráttuðgerðir, að gera allt, sem unnt er til að koma í veg fyrir friðslit. Skal nota þau tæki og aðferðir, sem liklegust eru til árangurs og að sjálfsögðu taka breyttingum eftir því, sem stéttabaráttan og hin almenna stjórnmalabaráttu harðnar.

En fari samt svo að til styjaldar komi, þá er skylt að berjast fyrir því, að hún fái skjótan enda og leikast við af fremsta megni að notfæra sér þá efnahagslegu og þólitisku krepfu, sem striðið hefur í för með sér, til þess að fá folkið til að rísa upp og flýtu þannig fyrir afnámi stéttadrottnunar auðvaldsins.“

Atburðir þeir, sem gerzt hafa upp á síðkastið (hér er átt við Balkanstriðið), hafa enn frekar en nokkuð sinni fyrr lagt verkalyðnum þær skyldur á herðar, að beta allri sinni orku og þrautseigju til samrændrar, skipulagðrar baráttu. Annarsvegar hefur vígþúnaðarríjalæðið valdið síhækktandi verðlagi lífsmauðsynja og þar með hert á stéttatökunum og vakið óslökkvandi reiði meðal verkalyðsins. Verkalyðsstéttin vill setja þessu kerfi ófriðar og sóunar einhver takmörk. Hinsvegar vekja hinar síendurteknu striðsógnanir meiri og meiri æsingar. Viðhorfin meðal stórbjóða Evrópu eru þau, að fyl-

ingar síga nú hver gegn annari, án þess að finnanleg sé hin minnsta átylla til að réttlæta þessi tilraði við mankynið og mannlega skynsemi með því, að hér sé um hagsmuna þjóðanna að tefla.

Balkanstriðið, sem nú þegar hefur haft svo hræðilegar ógnir í för með sér, felur í sér *hina ægilegstu hættu fyrir nomenclatura og verkalýðsstéttina*, ef það nær að briðast út. Það væri jáframfamt mesta *svírða mankynssögurnar* vegna þess hrópandi ósamræmis, sem er milli stærðar þeirra skelfinga, sem yfir myndu dynja, og smáðar þeirra hagsmuna, sem um er deilt.

Þingið lýsir þessvegna með ánægju yfir því að *hínir sósialistisku flokkar og verkalýðssamtökum i öllum löndum* eru fullkomlega einhuga í striðinu gegn striði. Þegar verkalýður allra landa rís upp sameiginlega til baráttu gegn heimsvaldastefnumi, hver deild Alþjóðasambandsins skipuleggur öfl verkalýðsins og tefir þeim fram gegn stjórn síns lands og fær almenningsálitið meðal þjóðar sinna í lið með sér gegn ógnum striðsins, þá skapast þar *stórhóttleg samfylking verkalýðs alra landa*, sem nú þegar hefur átt mikilvægan þátt í að bjarga heimsfriðnum, sem síellt er ógnað. Hraðsla hinnar ráðandi stéttu við að verkalýðsbylting yrði afleiðing heimsstyrjaldar hefur auðsjánlega verið veruleg trygging fyrir friði.

Þingið skorar því á sósialdemókratraflokkana, að halda baráttunni áfram með öllum þeim ráðum, sem tiltekið eru. Í þessari sameiginlegu baráttu bendir þingið hverjum einstökum flokki á sitt séristaka verkefni.

Sósialdemókratraflokkarnir á Balkanskaga eiga erfiðu hlutverki að gegna. Síðrveldi Evrópu hafa, með því að eyðileggja á kerfisbundinn hátt allar umbætur, skapað það ópolandi ástand í Tyrklandi á svíði efnahagsmála, stjórnmála og þjóðernismála, að það hlýtur óhákyrmilega að leiða til uppreisnar eða styrjaldar.

Til þess að hamla gegn því, að astand þetta verði vatn á myllu aðalsmanna og auðkýfinga, hafa sósialdemókratraflokkar Balkanlandanna með hetjulund borðið fram *kröfum um býðræðislegt bandalag*. Þingið skorar á þá, að halda áfram sinni aðildunarverðu baráttu. Það væntir þess, að sósialdemókratraflokkar Balkanlandanna neyti allra krafta eftir striðið til að hindra, að árangrar þeir, sem náðst

hafa í Balkanstriðinu og kostað hafa ægilegar fórmir, verði missnot-aðir af aðalsmönnum, hernaðarsinnum og landvinningsgraðum auðmönnum í sína þágu.

Sérstaklega skorar þingið á sósialista í Balkanolendum að berjast ekki aðeins á móti hverri tilraun til að endurvekja hinn gamla fjand-skap milli Serba, Búlgara, Rúmena og Grikkja, heldur einnig gegn hverskonar ofbeldi gegn þeim Balkanþjóðum, sem eins og sakir standa eru hinum megin við víglinuna, nefnilega Tyrkjum og Albönum. Sósialistum Balkanlandanna ber þessvegna skylda til að berjast gegn öllum árásum á réttindi þessara þjóða og halda fram *vindlu og bræðralagi Balkanþjóðanna*, þar með taldir Albanir, Tyrkir og Rúmenar, gegn hinum lausbeizaða þjóðernishroka.

Sósialdemókratar Austurrikis-Ungverjalands, Króatiu og Slovéníu, Bosniu og Herzegovinu eru skyldir að halda áfram af öllum kröftum hinni árangursríku baráttu sinni gegn áras á Serbiu frá hendi Dónárkeisaradæmisins. Það er verkefni þeirra að berjast hér eftir sem því, sem hún hefur unnið í striðinu og gera hana að nýlendu Austurrikis og tefla bæði þjóðum Austurrikis og Ungverjalands og öllum veldisins. Einnig ber sósialdemókratraflokkum Austurrikis og Ungverjalands að berjast framvegis fyrir því að suður-slavnesku þjóðum ar innan Habsborgarkaisaradæmisins fái rétt til býðræðislegar sjálfstjórnar.

Sósialdemókratraflokkar Austurrikis og Ungverjalands og einnig Ítölsku sósialistarnir verða að gefa *malefnum Albaníu* sérstakan gaum. Þingið viðurkennir *rétt albönsku þjóðarinnar til sjálfstjórnar*. En það mótmælir harðlega að Albania verði hinn austurriks-ungverku og Ítölsku drottunumargini að bráð undir yfirskini sjálfstjórnar. Þingið álitur að þarna sé ekki aðeins hætta á ferðum fyrir Albaníu sjálfá, heldur sé friðnum milli Austurrikis og Ungverjalands annarsvegar og Ítalíu hinsvegar tefti í hættu. Albania getur aðeins sem sjálfstæður aðili á býðræðislegu bandalagi Balkanþjóðanna lifað sjálfverjalandi og Ítalíu að berjast gegn öllum tilraunum ríkisstjórnna landa sinna til að draga Albaníu inn á áhrifasveði sín og ennfrekur

að halsa áfram viðleitni sinni til að koma á friðsamlegri sambúð Austurríkis-Ungverjalandi og Ítalíu.

Pingið fagnar mjög *mótmælaverkfulli ríssneskra verkamanna* og litur á það sem sönnun þess, að verkalyður Rússlands og Póllands sé farinn að ná sér eftir þá áverka, sem kúgunarstjórn zarsins veitti honum. Pingið áltur þetta öruggustu *trygginguna gegn himi glepp-samlega ráðabruggi zarstjórnarinnar*, sem eftir að hafa kæft í blöði frelsishreyfingu sína eigin þjóða og svikið margsmisn Balkanþjóð-irnar í hendur óvina sinna, skelfur nú af hræðslu, annarsvegar við þær afleiðingar sem styrjöld myndi hafa fyrir hana sjálfa og hinsvegar við styrk þeirar þjóðernislegu hreyfingar, sem hún sjálf hefur skapað. Þegar nú zarstjórnin býst aftur til að koma fram sem frelsari Balkanþjóðanna, þá er það aðeins hræsnisfullt yfirskin til að dylja þann tilgang að endurheimta með blöðugri styrjöld *drottnumarað-stöðu sínu á Balkanskaga*. Þingið vantar þess að hinn sívaxandi verka-lyður í borgum og sveitum Rússlands, Finnlends og Póllands munirifa þennan lygavef í tætlur, beita sér gegn hverskonar striðsefintýrum, berjast á móti öllum árásarfyrirælunum zarstjórnarinnar hvort heldur er gegn Armeniu eða Konstantínópel og einbeita öllum kröftum sínum til *nýrrar byllingasímuðrar frelsisbaráttu* gegn zarnum. Öll aftunhaldsöfl Evrópu mæna vonaraugum til zarstjórnarinnar, því að zarinn er hattamasti fjandmaður alls lyðræðis og Alþjóðasambandið i heild verður að líta á það sem eitt af höfuðverkefnum sínum að leiða til frelsis þær þjóðir, sem hann rískir yfir.

Mikilvágasta verkefnið í baráttu Alþjóðasambandsins fellur í hlut *verkalyðsstéttar Fýzkalands, Frakklands og Englands*. Eins og sakir standa er verkefni verkalyðs þeirra landa fölgð í því, að kreffast bess af stjórnun landa sína, að þær *neiti* jaft Austurríki og *Ungverjalandi*, sem og *Rússlandi um huverskonar aðstoð*, að þær *forðist* alla ihlutun um Balkanmálin og viðhaldi *skilyrðislausu hlutleysi*. Styrjöld milli þessara þriggja mennigarþjóða vegna hafnarþrætu milli Serbiu og Austurríkis, *væri gleðsamlegt brjáðsö*. Verkamenn Fýzkalands og Frakklands geta ekki viðurkennt neinskona skuldbindingar, sem byggist á leynisamningum um að þessar þjóðir takí þátt í Balkanófriðnum.

Komi hinsvegar til þess síðar meir, að hernaðarhrakfarir Tyrklands

leiði til upplausrar hins ósmanska ríkis í Litlu-Asiu, þá er það verkefni *enskra, franskra og þýzkrar* sósíalista að *berjast* af öllum mæti gegn hverskonar *landvinningastefnu í Lithuania*, því að það myndi leiða beint til heimstyrjaldar. Pingið áltur að mestu hætan, sem friðnum í Evrópu sé búinn stafi frá andstæðum þeim, sem unnið er að vitandi við að viðhaldla og magna milli Stóra-Bretlands og þýzka ríkisins. Pingið lýsir þessvegna yfir ánægju sími með viðleitni verkalyðs þessara landa til að brúa djúpin milli þeira. Pingið áltur að bæta ráðið til þessa væri að Fýzkaland og England gerðu með sér samning um að *hætta við frekari vögðunað á sjó* og *afnema réttum til að hertaka skip*. Pingið skorar á sóstalistu Englands og Fýzkalandi að halda áfram áróðri sínum fyrir sílkum samningi.

Eft tekið að sigrast á andstæðunum milli Fýzkalandi og Englands og Frakklands hinsvegar, þá myndi það fjarlægja mestu hætuna, sem heimsfriðnum er búin. Það myndi veikja valdaaðstöðu zarstjórnarinnar, sem notar sér þessar andstæður, gera Austurríki og Ungverjalandi ómögulegt að ráðast á Serbíu og tryggja heimsfriðinn. Alþjóðasambandið verður þessvegna umfram allt að beina baráttu sinni að þessu marki.

Pingið lýsir atdráttarlaust yfir því, að innan Alþjóðasambandsins er fullkominn *eining* um þessi meginatriði alþjóðamálaanna. Það skorar á verkamenn allra landa að *beita nætti himna alþjóðlegu samtaka og sunnhjálpar gegn heimsvaldastefnu auðvaldsins*. Pingið varar hin-ar ráðandi stéttir allra landa við því, að auka með sunnðasögerðum þá neyð og þær þjáningar, sem framleiðsluskipulag auðvaldsins hefur skapað. Það krefst þess með alvörupunga að *friður verði haldinn*. Ríkisstjórnar ættu ekki að gleyma því, að eins og ástandini í Evrópu og hugarfari verkalyðsins nú er háttar, þá *geta þær ekki hveikt striðsáldið, án þess að tefla sjálfum sér i mikla hætu*. Þær ættu að minnast þess, að *Parískarkommúnun var afleiðing þýzk-franska striðsins*, að ríssneskjapanska striðið kom *hreyfingu á hin byllingasímuðu öfl meðal þjóða Rússaveldis* og að *vögðunaðarkappalaupið* hefur magnað geysilega stéttarstrandstæðurnar í Englandi og á meginlandi Evrópu og leitt til stórfeldra verkalla. Það væri brjáðæi ef ríkisstjórnar létu sér ekki skiljast, að umhugsunin ein um ógnir og skelfingar heimsstyrtjaldar, hlytur að vekja andstygð og heiftarhug

meðal verkalyðsstéttarinnar. Verkamennir álta það *glaep*, að skjóta hver annan til hagnaðar fyrir auðmennina, metorðagirnd aðalsmanna til svölnar eða til heiðurs leynisamningum stjórnvala refanna.

Eftir stjórnvöldin eyðileggja alla möguleika til áframhaldandi eðli-legrar þróunar og þar með neyða verkalyðinn til örþrifaráða, þá bera þau sjálf ábyrgðina á afleiðingum þeirrar kreppu, sem þau þá hafa skapað.

Alþjóðasambandið mun *beita sér af margföldu afli* til að hindra þá kreppu, það mun með síauknun þunga bera fram sín mótmæli og halda uppi æ styrkari og viðtækari árðhi. Þingið telur hinni Alþjóð-legu söstalistiku miðstjórn að fylgjast af enn meiri athygli, með rás viðburðanna og hvað sem fyrir kann að koma, viðhalsa og efla sambandið milli flokka verkalyðsins.

Verkalyðsstéttin gerir sér ljóst, að *á hennar herðum hvilir* nú sein

stendur öll *framtíð mannyrins*.

Verkalyðsstéttin mun beita öllum kröftum sínum til að koma í veg fyrir að beztu sonum þjóðanna verði tortínt í ógum hópmorða, hungursneyðar og sjúkdóma.

Þingið snýr sér svo til yðar, verkamenn og söstalistar í öllum löndum, og skorar á yður á þessari örlagastund *að látta rödd yðar hjóma!* Kuningjörið vilja yðar á allan hátt og alisstaðar, hefjið rödd yðar á þjóðþingum með kröftugum mótmelum, sameinizi í fylkingar til voldugra kröfugangna, notið öll þau ráð ei samtök og afl verkalyðsstéttarinnar fá yður í hendur! Sjáð um, að ríkisstjórnar fái aldrei nokkra stund lokað augunum fyrir hinum sívakandi og ástriðfulla friðarvirja verkalyðsins! Gegn heimi arðrás og hópmorða, fyrir heimi verkalyðsins, heimi friðar og braðralags!

„Vorwärts“, 26. nóvember 1912, tbl. 276, bls. 1.

Ásgrímur Albertsson þyddi.

NOKKRAR SKÝRINGAR

Lenín samdi „Heimsvaldastefnuna, hæsta stig auðvaldsins“ fyri hluta árs 1916. Árið aður dvaldist hann í Bern og kynnti sér þá helzu heimildarrit um imperialismann. Í janúar 1916 fór hann að semja ritið, og í lok þess mánaðar flutti hann svo til Zürich og vann áfram við samning rit eins á þeirrar heimsvaldastefnu. Tilvitnanir, útdráttir og athugasemdir, sem hann viðaði að sér úr hundruðum bóka, tímaritum, blöðum og hagskyrslum, var allt gefið út í bókarformi 1930 og er ritið rúmar 40 arkir að stærð. Það heitir: „Minniblöð um imperialismann.“

Lenín lauk við rit 2. júlí (19. júní) 1916 og sendi bókaforlaginu Parus handritið. Það var eign mensévikka. Þei strikuðu út úr handritinu hördustu gagnruni á bentistefnu Kautskys og rússnesku mensévikana (Martov o. fl.). Einnig breyttu þei orðalagi ef þeim fannst of fast að orði kveðið, settu t. d. „breyting“ í staðinn fyrir „vöxt“ (auðvaldsins í heimsauðvald), í stað „afturhaldseðli“ (um „ultra-imperialismann“) settu þei „eftirleguhátt“ o. s. frv. Forlagið létt prenta bókinna í byrjun árs 1917 í Petrograd. Hún het pa: „Heimsvaldastefnan, síðasta stig auðvaldsins“. Effir heimkomuna til Rússlands skiftaði Lenín formála og kom hún síðan út í september 1917.

Um gildi þessarar bókar fyrir verkalyðshreyfinguna almennt, og Kommunistaflokk Sovétríkjanna séstaklega, er kaffi í „Sögu Kommúnistaflokks Ráðstjórnarrikjanna“, Reykjavík 1944, bls. 291–295.

Þessar útgáfur eru lagðar til grundvallar þýðingunnar, einkum síenska og þýzka: Lenín, Sotsinéfia, XIX. bindi, bls. 67–175, Moskva-Leningrad 1930; Lenín, Ausgewählte Werke, V. bindi, Moskva-Lenin-

grad 1933: Lenin, Imperialism, the Highest Stage of Capitalism, Moskva 1950.

Nokkrir félagar hafa sýnt þá velvild að lesa yfir handritið að þyðingunni og fært margt til betri vgar, einkum þeir Ásgeir Blöndal Magnússon og Gísli Ásmundsson, en þyðanda er um að kenna það sem afliða hefur farið.

EKKI er fullt samræmi í þyðingum eða notkun erlendra fræðiorða. Um notkun sumra þeirra hefur ekki enn skapast hefð í íslensku, og sýnist sitt hverjum.

Bls. 9. *Formði frönsku og þýzku útgáfumar* kom fyrst á prent sem grein í 18. hefti tímartsins „Alþjóðasamband kommunista“ í október 1921 undir nafnum: „Imperialismi og kapitalismi“.

Bls. 11. *Friðarsamningarnir í Brest-Litovsk 1918* voru milli Sovéttírkjanna annarsvegar og Þýzkalands, Austurríkis-Ungverjaland, Búlgaríu og Tyrklands hinsvegar. Valdaðstaða verkalýðsins í Sovéttírlandi var ennþá veik um þessar mundir, og ákvæði friðarsamningsins óhagstæð fyrir Sovétt-Rússland. Eftir nóvemberbyltinguna í Þýzkalandi 1918 lýsti Sovéttíjörnin því yfir, að samningurinn væri fallinn ír gríldi.

Bls. 11. *Versalasamningarnir* voru gerðir 28. janúar 1919. Samkvæmt þessum friðarsamningum urðu Þýzaland og Austurríki að láta af hendi lönd í Evrópu, og Þýzaland allar nýlendur sínar. Sigurvegararnir skiptu þeim á milli sín. Þýzaland var að mestu afvopnað og herbúnaður þjóðverja — þ. a. m. herskipafloinn — afhentur sigurvegurumum. Auk þess varð Þýzaland að greiða miklar skaðabætur.

Bls. 13. „*Hinn óháði söslaldemókrataflokkur Þýzaland*“. Þetta var flokkur millibilsmana, stofnaður í apríl 1917. Kjarninn í floknum var hið Kautskysinnaða „Verkamannafélag“. Flokkurinn kallaði sig „óháðan“ og boðaði „einingu“ við yfirfesta þjóðreimbingskrata. Hann hélt uppi vörnum fyrir þá og krafðist fráhvarfs frá stéttarbaránum. Flokkurinn klofnaði í Halle í október 1920. Skömmu síðar sameinaðist töluverður hluti hans „Kommunistaflökk Þýzaland“.

Hægri menn héldu floksnaffinu lifandi fram til ársins 1922.

Bls. 13. *Spartakistar*. Svo kölluðust félagar í „Spartakussamband-

ini“ sem stofnað var á árum fyrri heimsstytjaldarinnar. Í byrjun stríðsins stofnuðu vinstri söslaldemókratar samtök sem þeir nefndu „International“. Þau voru undir forstu þeirra Karls Liebknechts, Klöru Zetkin o. fl. Þessi höppur tók brátt upp nafnið „Spartakussambandið“. Spartakistar heldu uppi byltingasinnuðum árðori og börðust gegn heimswaldastriði; þeir athjúpuðu landvinnungastefnu þýzka imperialismanns og svík sósíaldemókratorringjana. En þessir þýzku vinstri menn höfðu ekki kastað fyrir borð hálfmenséviskum skoðnum um veigamíklum fræðilegum og pólitískum atriðum, t. d. í sambandi við imperialismann. Þeir viðurkenndu ekki skilgreiningu marxismans á sjálksákvörðunarrétti þjóða (þ. e. a. s. aðskilaði og myndun sjálfsteðra ríkja), höfuðu möguleika að þjóðrélsisstríði á tíma imperialismans, vannáttu hlutverk byltingarsínaðs floks og begyðu sig fyrir tilvilijanakendum sveiflum löbandi stundar. Lenin gagnrýndi þá í ritum sínum fyrir þessi frávik frá marxímanum. 1917 sameinuðust Spartakistar „óháðum“ millibilsmönnum, en eftir byltinguna í Þýzkalandi 1918 sögðu þeir skilið við þá, og stofnudu í desember sama ár Kommunistaflökk Þýzaland.

Bls. 14. *Kommúnarðar* nefndist verkalýðurinn í París, sem gerði uppreisnina 1871 ásamt fátekasta hluta smáborgaranna. Þeir tóku þá völdin og skipulögðu „Parískommúnuna“ — fyrstu alþræðistjórn verkalýðsins — og vorðu hana af mikum hetjumóð.

Bls. 14. Versalamenn, það var borgarastéttin sem flúði með stjórn sína til Versala, safnaði þar um sig gagnbyltingarher og fækki liðstyk frá Þýzalandi, umkringdi síðan París og tókst að drekkja Parískommúnunu í miklu blóðbaði.

Bls. 15. *Sjápan-ameríkska stríðið 1898*. Stríð þetta háðu Bandaríki Norður-Ameríka gegn Spáni til þess að vinna af þeim Vestur-Indlur í Atlantshafi og Filipseyjar í Kyrrahafi. Tilgangur þeirra var að „frelsa“ eyjarnar undan spánskri kúgun. Lenin notar þetta dæmi um baráttu heimseldama fyrir nýskiptingu heimsins. Stærstu eyjar — Kúba og Portoríko — réðu miklu um áhrifaðstöðu í Mexíkó, miðamerísku ríkjumum og norðurhluta Suður-Ameríku, og höfðu lyklavöldin að Panamaskurðinum. Filipseyjar voru tilvalin bækistöð fyrir amerískan imperialisma í Kyrrahafi og styktu aðstöðu hans til ihlutar í Kína og Indónesíu, og til þess að hafa gætur á

Japan og Ástraláu og siglingum Evrópuþjóða til Austur-Asíu. Þetta var tilefni stríðsins.

Stríðmu lauk með friðarsamningum í París 1898. Spánn varð að láta af hendi Kúbu, Portórikó og Filippeyjar. Kúba var lýst „sjálfstætt“ ríki. Spánverjar hurfu heim. Amerikanar sátu eftir og stjórnuðu, og með lagasetningu 1901 var Kúba gerð algerlega háð Bandaríkjum. Bandaríkin áttu í stríði við þjóðfréshreyfingu Filipseyinga; því stríði lauk með „fríðun“ eyjanna 1901.

Bls. 15. *Búastriðið 1899-1902*. Þetta var stríð Englendinga í Suður-Afríku gegn Búalyðveldunum Transvaal og Orange. Búarnir voru afkomendur hollenzkra útflýtjenda á 17. öld. Á 19. öldinni stofnuðu þeir tvö sjálfstæð lyðveldi. Englendingar höfðu afað sér nylendra allt um kring lyðveldin og gerðu margar tilraunir til þess að gera þau að nýlendum sínum. Í lok 19. aldarinnar höfst mikil gull- og demantavinnslá í þessum lyðveldum. Englendingar stóðust þá ekki lengur mátið og gerðu innrás í Transvaal, og sögðu síðan báðum lyðveldum stríð á hendur. Stríðið stóð í nærrí fjögur ár og lauk með því að Búalyðveldin voru innlimuð í brezka heimsveldið.

Bls. 15. *Peningakenningu*. Þegar Lenin talar um villur Hilterdings í sambandi við peningakennunguna, á hann sértaklega við 2. kaflann í bók Hilterdings „Finanzkapital“. Þar þykist Hilterding „auðga“ og „leiðréttá“ Marx og vitnar til þjóðarbúskapar Austurríkis og Indlands. Marx ákvarðaði verðmæti pappírspeninga með því að leggja til grundvallar verðmæti gullpeninga, en pappírspeningar varu nokkurskonar staðenglar þeina. Lögmaður um umferð pappírspeninga ber að skilja, skv. Marx, á grundvelli lögmaðsins um umferð gullsins. Gagnstætt Marx, þá hélt Hilterding því fram, að „pappírspeningar þegar myntfoturinn er eingöngu pappírspeningur ... verði algerlega óhaður gullverðmætinu og spegili beinlínus vörverði.“

Bls. 48. *Hlutafelagaldan í Þýskalandi — Die Gründerskandale*. Hér er átt við ýmiss konar (hluta)félaga stofnanir í gróðraballsskyni á velgengnistímum auðvaldsins, án þess að hirt væri um hvort félög þessi ættu tilverurétt eða hefðu áframhaldandi starfsskilyrði o. s. f. v. Það var aðeins hugsað um skjótfenginn gróða við félagsstofnumina og sölu stofnbrefama.

Bls. 74. *Franska Panamahneyksið*. Hreyksli þetta var í sambandi

við byggingu Panamaskipaskurðarins. Franska félagið Lesseps hóf vinnu við skurðinn árið 1882 og varð gjaldþrota 1888. Bandaríkin luku svo við skurðinn 1913. Við gjaldþrotri komst upp um allskonar fjárdrátt, mítur, svik og fleiri glæpi. Þekktir stjórnmálamenn voru flæktaðir í málið, svo sem Clemenceau, Loubet o. fl.

Bls. 145. *Fabian Society*. Þetta er félag hentisina úr hópi borgararlegra menntamanna í Englandi, stofnað 1884. Það var heitið eftir fulltrú „hefluðstu tjáningar hentistefnunar og frjálslyndrar Verkamannaflokspólítikur“ (Lenín).

Bls. 159. *Boxaraupþreisnir*. Þjóðleg uppreisn í Kína áldamótavorið 1900, er beindist gegn yfirgangi erlendra heimsvaldasinga. Forustu í uppreisninni höfðu mörg félagasamtök sem höfðu orðið „hnefi“ í nafni sínu, t. d. „kreptur hnefi“, „stóri hnefi“ o. s. frv. Af þessu var hreyfingin kölluð „boxarár“. Uppreisnir var bæld niður með mikilli grimmd af sameiginlegum herafla stórveldanna undir stjórn þýzka hershöfðingjans Waldersee. Þýzkir, japanskir og enskir imperíalistar áttu drygstan þátt í að kæfa uppreisnina. Eftir að hún hafti verið brotin á bak aftur neyddu stórveldin Kína til þess að láta af hendi fleiri og meiri itök, fengu heimild til þess að hafa her í landinu og gerðu því að greiða óhemju skaðabætur. Þannig var hálfnylenduaðstaða Kína til stórveldanna enn frekar innisgluð.

Bls. 172. „*Baselauðarpið*“. Fyrir heimstyrjöldina fyrri var sözialisk hreyfing sameinuð í 2. Alþjóðasambandinu. Á öllum þingum sambandsins var mikil rætt um stríðshættuna, og hverja astöðu sözialdemokratflokkarnir ættu að taka til styrjaldar. Á ráðstefnumini í Basel voru mættir 555 fulltrúar frá 23 Evrópulöndum.